

: ČAS :

**Znanstvena revija
„Leonove družbe“**



Letnik III. Zv. 7. in 8.

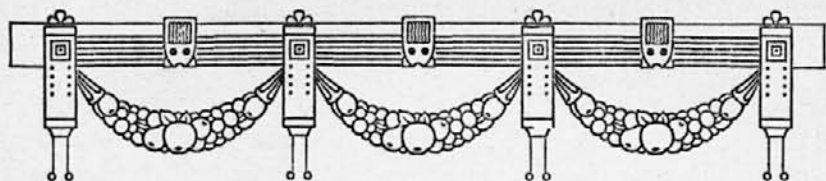
Ljubljana, 1909

Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

Vzroki in pojavi moderne moralne krize. (Franc Terseglav)	289
Veda in filozofija. (J. Samsa)	307
Slovanske besede v slovenščini. (Anton Breznik)	315
Cankar in Biblija. (Venceslav Belè)	349
K poglavju starejše zgodovine Slovencev. (Dr. Josip Mal)	375
Novе knjige: Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva. — Dolina krvi (Glenanaar). — Die Frauenfrage. — Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke in historischer Anordnung	380
Listek: Modroslovna terminologija. — Nemška sociološka družba. — Herm. Ebbinghaus. — »Vzhodno cerkveno vprašanje«	382
Glasnik Leonove družbe	384

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krome. Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema □ □ »Leonova družba« v Ljubljani. □ □



Vzroki in pojavi moderne moralne krize.

Franc Terseglav.

Da živimo v dobi velike in dalekosežne moralne krize, nobeden ne taji. Predvsem pa je to značilno, da moderni etiki, sociologi in državniki, ki v načelnih vprašanjih drug drugemu popolnoma nasprotujejo, glede na vzroke in pojave nravnega brezvladja v sodobni družbi medseboj v glavnih stvareh precej soglašajo. Zelo so si seveda navzkriž, kadar gre za vprašanje, kako to moralno krizo ozdraviti, kje začeti in prijeti. Sicer pa tudi v tem oziru počasi, a stalno vednobolj prodira pravo spoznanje. Ne malo sodobnih mislecev prav odkrito priznava, da je propadanje nravnosti pripisovati pomanjkanju nravnih načel, slednje pa da izvira iz propadanja verskega mišljenja in čuvstvanja. Resni in vpoštevanja vredni raziskovavci ne dvomijo o tem, da bo etična reforma, za katero se danes toliko plemenitih mož prizadeva, mogoča šele, če se oživi in povzdigne religioznost.

Ne bo brez haska, če pri tem posežemo nekoliko dalje. Marsikdo bo namreč vprašal, kako je prišlo do tega, da so moderni misleci, ki so splošno tajili vsakršno zvezo med moralo in religijo, končno uvideli, da, kjer ni vernosti, tudi ni nravnosti? Zanimiv odgovor na to nam podaja moderni sociolog Pavel Bureau v svoji knjigi »*La Crise Morale des Temps Nouveaux*« (Deuxième édition; Paris 1909).

Bureau najprej zavrača moralno individualnega interesa, moralno koristnosti, moralno takozvanega izživljanja, tostranske kulture, pravice in svetosti nagonov. Zakaj? Ker je izkušnja pokazala, da ta morala življenja ni ponravila, temveč nasprotno ga raznravila. Moderni sociolog ni teoretiško razmišljal, zakaj se taka morala ne more obnesti; počakal je, kakšne sadove bo rodila. Zdaj, ko vidi predseboj

empiriški rezultat, je sodba lahka in neovržna. Predvsem je to jasno: morala takozvane individualne svobode je razrvala družino, najvažnejši socialni organizem. V tem se vsi moderni misleci strinjajo. V imenu pravice do življenja, do sreče, do udejstvovanja vseh življenjskih sil, se zahteva razporoka, opravičuje zloglasni, socialno pogubni »sistem enootročstva« ter izkuša utemeljevati nekaznivost nasilnega splava. (Za tem gre n. pr. močna struja v takozvani »*Mutterschaftsschutzbewegung*«.) V imenu te morale je l. 1903. zahtevala neka peticija od francoske zbornice, da razveljavi vse dozdej obstoječe postave, ki se nanašajo na zakon in družino.

Zdaj, ko se je marsikaj, kar se je v dveh tisočletjih zgradilo, podrlo, novega in trdnega pa nič ustvarilo, so se etiki in sociologi šele prav zavedeli, v kakšno zmoto je zabredla moderna družba, zdaj šele z načelnimi razlogi pobijajo teorijo »izživljanja«. Pozno, a ne prepozno, se je splošno uveljavilo spoznanje, da »izživeti se« pomeni živeti po svojih nagonih, utešiti svoje nagone, živeti nebrzdano, brezmejno uživati. Lepo razjasnjuje pomen tega gesla Otto Zimmermann v razpravi »Življenje« (Stimmen aus Maria Laach, V., 1909). Njegove misli se popolnoma ujemajo z Bureaujevim. Kaj pomenja »izživeti se«, je najbolje povedal že Max Stirner (»*Der Einzige und sein Eigentum*«, 1882; 331): »Odslej se glasi vprašanje, ne, kako pridobivati si življenje, ampak kako ga napraviti, kako uživati; ne, kako v sebi pravi »jaz« ustvariti, marveč kako ga končati, kako se izživeti.« In še jasneje je označil teoretik anarhizma cilj in smoter človeškemu življenju po teoriji izživljanja: »Človek ne stremi za tem, da bi bil ali postal kaj drugega kakor to, kar je.« Skratka, človek naj bo in ostane žival, »kakor ovce in psi«. Tega »smotra« ne olepša moderna fraza, da treba »v sebi vse življenjske možnosti udejstviti«, saj to ni nič drugega, kakor: zadovoljiti vsem svojim instinktom. Pristaši te morale tega tudi ne taje (Primeri sliko ruskega »neerotizma« v razpravi o »Sodobni moralni anarhiji«; Čas, III., 6). Etiške ideje, pravijo, jim sploh ni treba, kajti samopremagovanje in zatajevanje je največji greh! Le ne »notranjega razdora«, da se ne »pretrga« človeška osebnost v dva dela, meseni in duhovni! Nočemo »dualizma telesa in duha«! Seveda umevajo to tako, da bodi duh telesu podvržen. Danes pač nasproti temu vsakdo poudarja, kakor dobro pravi Zimmermann, da je »izživeti se stvar živali — človekova naloga pa je slediti postavi duha«.

Kdor živi po morali individualne svobode, »ne izživlja sebe, marveč le en del svoje osebnosti, in sicer menj plemeniti ... višjo in plemenitejšo stran pa pušča v nemar in jo ubija v sebi ... Laže, če pravi, da izživlja sebe, človeka. Kdor se hoče v resnici in plemenitosti izživeti, mora več znati kakor Stirnerjeve ovce in psi«. Ostro biča teorijo izživljanja med drugimi tudi F.W. Foerster, zlasti v »*Jugendlehre*« (1905).

Pa raziskujmo dalje! Empirija je torej moralo osebne koristi in individualne svobode postavila na laž. Bureau razglablja dalje, kako to, da je taka morala sploh mogla zavladati. Ozira se samo na Francosko, iz lahko umevnih razlogov pa imajo njegova izvajanja splošno veljavo. Enciklopedisti so spravili pojem npravne dolžnosti, brezpogojne obveznosti, absolutne postave ob veljavo. S tem niso hoteli proglasiti načela popolne samovoljnosti, marveč le to naglašati, da naj človek moralno čuti in dela takorekoč iz sebe, ne pa, kakor da bi ga v to morala in vezala kaka zunanja sila. Na mesto Boga in nujno veljavnega npravnega svetovnega reda so proglasili za vrhovno normo npravnosti interes skupnosti, naravo in kulturo. Modrovali so nekako tako-le: Človek se bo vednobolj ponravljal, ker bo vednobolj uvideval, da s tem pospešuje razvoj in napredek skupnosti. Vsak napredek tehnike povzroči, da je produkcija lahekjša in izdatnejša; čim bolj pa raste blagostanje, tem bolj pojema nenravnost. Čim bolj se bodo polnile šole, tem bolj se bodo praznile ječe. Natura, življenje je samo na sebi dobro. Konkurenca je najvišji življenjski zakon. Konkurenca vse izravnava, izbira in loči. Slabo bo poginilo, dobro se ohranilo.

Kje tiči zmotnost teh načel, o tem bo še prilika obširneje razpravljati; temeljne misli pa Bureau prav dobro podaja. Namesto postave so postavili interes, dolžnost označujejo za spontanski nagon, socialni npravni red pa naj utrjujejo gospodarski razlogi. Toda početniki te morale niso pomislili, da je napredek znanosti in tehnike, dasi je na eni strani brezdvomno pospešil npravnost, na drugi strani pravitako npravnost v drugem oziru izpodkopal. Nove življenjske sile so se postavile tudi v službo interesov nenravnosti. Pridobitve biologije in higijene n. pr. niso samo učile, kako ohranjati nebroj eksistenc, temveč tudi, kako jih uničevati! Blagostanje srednjih slojev v Franciji raste, zločinstvo pa se vkljub temu strahotno razširja. Ljudsko šolstvo napreduje, ječe pa se ne praznijo, temveč nasprotno vedno-

bolj polnijo zlasti z mladimi zločinci. Kaj pravi svobodomiselni mislec Le Bon o francoskem šolstvu? V njegovi »*Psihologiji mas*« beremo: »Statistiki potrjujejo to mnenje — da namreč sodobna vzgoja ljudstva ne popravlja in ne osrečuje — s tem, da dokazujejo, da zločinstvo z razširjenjem pouka narašča, da se najhujši sovražniki družbe, anarhisti, rekrutirajo iz odličnjakov iz šol. V neki novi razpravi je odlični uradnik, Adolphe Guillot, dokazal, da zdaj štejemo 3000 izobraženih zločincev nasproti 1000 neizobraženim in da je v teku 50 let zločinstvo med 100.000 prebivavci narastlo od 227 na 552, kar pomeni prirastek 133⁰/₁₀₀.« V knjigi »*La criminalité dans l'adolescence*« izvaja statistik Duprat sledeče: Število zločincev, starih 16—20 let, je na Francoskem l. 1880. znašalo ¹/₆ vseh, zdaj pa znaša ¹/₅. Pred letom 1880. je bilo med 100 zločinci 17·9 mladoletnih, l. 1893. 18·4 mladoletnih, zdaj pa že 20⁰/₁₀₀ (35.418 od 184.510). Prirastka mladoletnih zločincev nikakor ni pripisovati dejstvu, da število mladine na Francoskem raste. Saj žalibog ne raste! L. 1900. je bilo na Francoskem 4.045.706 oseb starih 16—22 let, l. 1905. pa jih je bilo samo 3.248.598. Dočim se je število mladoletnih v petih letih skrčilo za 800.000, je pa število mladoletnih zločincev za več odstotkov narastlo. Število mladoletnih zločincev, obsojenih na smrt, je v primeri s številom ostalih obsojencev poskočilo od l. 1896. do 1904. od 18·7⁰/₁₀₀ na 24⁰/₁₀₀. Poleg tega pa treba pomisliti, da francoska oblast primeroma le malo mladine obsodi, ker policija mladoletnega zločinca izroča sodnji navadno šele po desetem ali petnajstem pregrešku.

Izkušnja je torej pokazala, da človek, ako se ne čuti vezanega od nujno veljavne, absolutne moralne postave, sankcionirane od moči, ki je nad njim, lastnih egoistiških interesov ne zapostavlja splošnim, socialnim. Kulturne pridobitve niso bile zmožne človeka same po sebi ponraviti. Vse lepe besede o avtonomnosti človeka, temeljni dobroti njegove narave in vse izravnajočem življenju nič ne veljajo, ker govore dejstva proti. Vse moralne vezi so razrahljane — poudarja Bureau — družinsko življenje je do korenine zastrupljeno.

Ker tako ne more dalje, na drugi strani pa nočejo teistiške, od religioznega svetovnega naziranja odvisne morale, ampak moralo »brez moralina« — kakor neokusno poudarjajo nekateri nemški etiki — so se zatekli k evolucionistiški moralni Herbert Spencerja. (Glej njegove »*Principe etike*«; nemška izdaja,

Stuttgart 1879, 1894; zlasti I. del, stran 145—164: »Der sociologische Standpunkt«.) Dolžnost je socialen nagon, ki ga je ustvaril razvoj, in sicer v interesu skupnosti, skupne blaginje, ki se ji ima posameznik podvreči. Toda tudi darvinistiška etika se ni obnesla, kar se danes splošno priznava. Prvič, ni mogoče temeljnih nraavnih načel razložiti kot plod evolucije, drugič pa ozir na socialno blaginjo ne more posamezniku v vsakem slučaju služiti za mero in izpodbudilo k nraavnosti, saj je mnogokrat razmerje posameznega človeškega dejanja do blaginje skupnosti čisto neznano in nedoumno.

Zadnji poizkus, postaviti etiko na trden temelj, je takozvani solidarizem. Bureau ga pripisuje francoskemu politiku Léonu Bourgeois, v resnici pa je ta teorija le nekoliko izpopolnjen evolucionizem Spencerjev. Bourgeois in Fouillée sta solidarizem nekako tako-le utemeljila:

Posameznik je telesno in duševno plod skupnosti. Od skupnosti pradedov je podedoval svoje fizične in psihične zmožnosti ter posebnosti, pa tudi sodobna družba in narava nanj vpliva, ga vzgaja in prestvarja. Zato pa je dolžan družbi to vračati, ji služiti. Med posameznikom in družbo je takorekoč narurna pogodba kakor med upnikom in dolžnikom.

Ta solidarnost med posameznikom in družbo, čuvstva simpatije med posameznimi člani te družbe, te neštete življenjske socialne vezi brezdvoma obstojajo. Ampak ta fizična socialna solidarnost še ni nraavni red, saj vlada tudi med živalmi in vendar ne moremo pri teh zaradi dejstva solidarnosti govoriti o kakı pogodbi, ki bi individue vezala, da bi drug drugemu, oziroma skupnosti vračali, kar od nje in zaradi nje prejemajo. O dolžnosti je mogoče govoriti le, ako preko te solidarnosti in nad njo obstoja poleg prirodnega egoizma čuvstvo altruizma. Argumentacija solidaristov je torej petitio principii, ker nraavno čuvstvo, ki ga hočejo iz solidarnosti šele izvajati, že predpostavljajo. Sicer pa posameznik od družbe ne prejema samo dobrot, pa je vendarle obvezan nraavno živeti! Ali ni značilno, da ravno v veku, ko se proglašča socialna solidarnost, divjajo najljutejši socialni boji? To dejstvo popolnoma ovrže teorijo solidaristov. Na tej normi ni mogoče zgraditi nraavnega življenja.

Moderni empirik stoji zdaj pred vprašanjem: Če ni nraavnosti tam, kjer se proglašča ateiška, areligiozna nraavna načela in če na podlagi teh gesel in norm ni bilo mogoče nraavnosti utrditi ali

celo ustvariti novih npravstvenih vrednot, kje je torej? Mnogi odgovarjajo na to z Bureaujem: Tam je še npravnost, kjer je religija, in sicer taka religija, ki priznava osebnega Boga in krščanska npravna načela. Dočim je drugod propad, razsulo, anarhija, se je ohranila npravnost tam, kjer se ne samo izpoveduje, ampak tudi udejstvuje krščanska vera. Tako govori izkustvo in proti temu dokazu ni protidokaza.



Dejali smo, da moralne krize v moderni družbi nihče ne taji. Pa tudi glede njenih pojavov in vzrokov vlada med opazovavci zelo značilno soglasje. Navedimo le nekaj dejstev!

V Nemčiji zahteva vlada od parlamenta 500 milijonov novih davkov. Zanimivi so glasovi, ki pri tej priliki prihajajo iz prizadetih krogov. Proletarci in napolproletarci se proti novim davkom čisto upravičeno bojujejo, ampak značilno je, da se jih najglasneje branijo imoviti sloji, tako liberalni industrijci kakor konservativni veleagrarci. V Nemčiji vlada pravtako kakor v Ameriki, na Francoskem in Angleškem, v višjih družabnih slojih nečuvveno razkošje. Denar se razsipa za brezumno uživanje, obleko, nakitje in udobnosti. Socialne posledice razkošja se že občutno kažejo. Prerazkošje ubija družinsko življenje in kvari posameznike telesno in duševno, kajti prerazkošnost se uganja zaraditega, da se zadosti ničemurnosti — ničemurnost pa človeka izmed vseh pregreh najbolj in najbolj gotovo demoralizuje. Prerazkošje ima pa tudi namen z bogatimi materialnimi užitki zakrivati duševno revščino izvestnih krogov. Ti degeneriranci pa se, združeni v plutokracijo, polaste državnega aparata in zlasti v Nemčiji — ničmanj na Francoskem in v severnih ameriških državah — je nevarnost velika, da državni uradi pridejo kmalu popolnoma v roke plutokracije, sposobni in delavni kandidatje pa propadejo. Etično manjvredna plutokracija pa je tudi skopa — kadar gre namreč za blagor drugih in skupnosti. Sebičnost, skopost in prerazkošnost so značilne lastnosti plutokracije, ki je zaraditega najhujše socialno zlo naše dobe. Plutokracija zavida delavca, če se bolje oblači, sama pa brezvestno slepi in goljufa državo pri registraciji davčne moči. Na vzhodnem Polabju še pred nekoliko leti neki »junkerk« za posestvo v obsegu 7000 oralov ni plačeval ne ene marke dohodninskega davka, srednji kmet pa za 240 oralov

44 M (»Thürmer«, 1909, 7). Kdo je kriv? Plutokraško prusko uradništvo. Plutokracija pa tudi okuži srednje sloje, da začno zapravljati. Na to socialno kugo sta nemško javnost glasno opozorila na pravkar zaključenem »Evangeljsko-socialnem kongresu« 2. junija 1909 v Heilbronnu profesor Harnack in grof Posadowsky, bivši državni tajnik za notranje zadeve, mož, ki je izdelal nemško delavsko zavarovalno in varstveno postavodajo in slovi za enega prvih nemških socialnih politikov. Grof Posadowsky je izvajal sledeče:

Ni res, da so sedanjih neugodnih finančnih razmer v Nemčiji krivi izdatki, ki so se storili za delavsko socialno postavodajo, kakor mnogi trdijo. Saj se giblje državni proračun okoli vsote 3 milijard, za socialnopolitiške namene pa se je porabilo le $53\frac{1}{4}$ milijonov. Nasprotniki delavske socialne politike naj bi pomislili, kakšne razmere bi bile nastale v Nemčiji spričo vednobolj napredujoče industrializacije, ako bi se ne nadaljevala in izpopolnjevala socialnopolitiška postavodaja. Kdor zdaj propagira misel, naj se v prid financam ta postavodaja ustavi, ta s tem ustavlja tudi нравni in gospodarski napredek naroda. Nekateri govore o razkošju. Težko je definirati, kaj je vse razkošje. V vsakdanjem življenju imenujemo večkrat luksuz izdatke drugih, ki jih sami ne zmoremo, pa bi jih radi. Spričo vedno se izpreminjajočih življenjskih potreb in navad ter narodnega blagostanja je mejo med необходимым in nepotrebnim luksusom včasih težko določiti. Vsakega razkošja ne moremo ne z etiškega, ne z narodnogospodarskega stališča zavrniti. Luksuz imenujemo nemalokrat vednobolj napredujoče obvladanje natornih sil in poplemenitenje natornih proizvodov. Če se delavec bolje oblači, to gotovo ni luksuz in vendar mu danes mnogi tega ne privoščijo. Če potroši delavec za obleko toliko, da ne trpi pri tem njegovo prehranjevanje in prehranjevanje njegove družine, potem je ta dozdevni luksuz le napredek, ki se ga moramo veseliti. Seveda imamo še napačni luksuz, ki se pa ne da drugače ozdraviti kakor s pravo estetiško vzgojo naroda. Nekaj drugega pa je laži-luksuz, ki ž njim greše tisti, ki več izdajo, kakor zaslužijo, in tisti izključno materialni luksuz, ki ima le namen zakrivati z bogatostjo in preobilnostjo duševno revščino imeteljev. Na ta način greše resnično imoviti krogi. V socialnem oziru je to zaraditega prav posebno pogubno, ker mora dandanes vsled teh plutokraških razvad vsakdo, ki hoče kaj veljati, veliko reprezentirati, to se pravi sprejemati, sebe in druge gostiti,

se bahavo in drago oblačiti, voziti z avtomobilom itd. Državna mesta se oddajajo takim, ki so take reprezentacije zmožni, ne pa umstveno zmožnim. Najbolj nemoralen tip pa je skopi razkošnež, ki sam kar največ more uživa, kadar pa trkajo na vrata interesi skupnosti, svoje žepe zapira. Nemški narod ni znal ščediti, zato zahteva zdaj država 500 milijonov. Ta predlog pa ima le to slabost, da premalo zahteva, kajti s to državno finančno reformo se za odplačevanje dolgov — kar je glavno — ne bo še prav nič storilo. V resnici je treba najmanj 700 milijonov, bogatina A in B pa gledata okoli sebe, ali ne bi morda C in D mogla namesto njih davke plačati. Aristokracija, ki hoče narod voditi, mora imeti večji čut dolžnosti in večjo požrtvovalnost. Aristokracija, ki sicer zapravlja, zdaj pa državi in drugim priporoča ščedljivost, bo izgubila vodstvo nad narodom. Vsi — plutokracija, občine in država uganjajo politiko napačnega razkošja na stroške prihodnosti. Res, ščediti je treba, ampak predvsem je priporočati tudi moralično ščedljivost, tisti etični čut, ki pove, kaj je neobhodno potrebno, kaj dovoljeno, kaj pa razkošje v kvar skupnosti! Poročilo pravi, da so navzoči grofu in pa profesorju Harnacku, ki je tudi bičal razkošnost, burno ploskali.

Nemški listi in revije že dolgo tožijo, kako plutokraštvo narašča in pokvarja narod. Po Veliki noči je »*Kölnische Volkszeitung*« zapisala med drugim sledeče: »Nikoli se še ni tako odkrito oznanjal egoizem kakor zdaj. Z usti je vsakdo patriot, in sicer na tako pretiran način, da se človek spomni na bojevite govore Falstaffove, toda če gre za davčno postavodajo, se vsi potuhnejo in vsak bi rad, da bi drugi zanj plačal. V nobeni dobi se ni tako brezsravno častil mamonizem kakor danes in v zvezi s tem se izredno visoko cenijo zunanosti življenja, luksuz in razkošje . . . Ni dvoma, da je »življenje čez razmere« specifiški znak naše dobe. Da bi to zlo nagnjenje prikrili, so iznašli frazo o »družabnih obveznostih«. Vsako leto, kadar pride spomlad v deželo, odpotuje na tisoče Berolincev iz višjih krogov na Riviero ali pa kam drugam, in sicer zato, ker so popolnoma izrabljeni, to se pravi, ker so vso živčno moč vsled neprestanih pozimskih zabav potrošili. Pa zakaj se udeležujejo tolikih slavij? Ker imajo baje, kakor sami trdijo, toliko »družabnih obveznosti«, in navadno grede še tako daleč, da tožijo o svoji nesrečni usodi ter zagotavljajo, da je zanje strašna muka, da morajo toliko »prestat«. Ampak to

velja kolikortoliko le o možeh in ženah, ki so v dvorski službi in pripadajo res družabni eliti. Toda tudi bogate trgovske vdove, poročniki, komerčni svētniki in mladi gimnazijski profesorji govore s skrbnim obrazom o svojih družabnih obveznostih in so celo tako predrzni, da »iz srca čestitajo« tistim, ki jih nimajo. Kakor da bi bili med mandarini prvega razreda in bi jih cesar in cesarica zelo pogrešala, ako bi jih kam ne bilo! Seveda rabijo ta izgovor le zato, da prikrijejo svoj nagon po razkošju, uživanju in življenju, ki presega njihove razmere. Uradnik, ki nima visokega čina, ima le malo »reprezentacijskih dolžnosti«, tisti pa, ki uradnik ni, prav nobenih. Kako neki pride neodvisen, svoboden mož-trgovec, pisatelj ali veleposestnik — do »družabnih obveznosti« ? Teh ni; ta pojem je ustvaril le »duh časa«, da zakrije življenje, ki ga premnogi izkušajo zapraviti v neprestani omami, ker jim je postalo pusto in prazno. Kar je v ljudskih slojih pijanec iz navade, to sta v takozvanih »boljših« mož in žena, ki se od samih »družabnih obveznosti« nikoli ne oddahneta in ne prideta nikdar do resnega pre-mišljevanja . . .«

Nekako v istem času je berolinski dopisnik »*Daily Mail*« tako-le opisal svoje someščane: »Pred petimi leti se je začel v Berlinu razširjati izreden luksus. Odtedaj v imovitih krogih nevzdržno narašča. Nikoli pa se ni razkošje bolj predrzno kazalo kakor v sedanji sezoni. Poznamo ženske, ki za eno obleko za večer plačajo 2500—10.000 fr. Veliki damski krojači morajo poklicati svoje pariške in londonske kolege na pomoč, da ustrezajo vsem naročilom. Krzno za 25.000—75.000 fr. dobi kaj lahko odjemalko. Klobuke plačujejo to zimo po 500, 750 do 1000 fr., damske čevlje za 250 fr. Veliki juvelirji imajo dragocenih kamnov za milijone v zalogi, dočim jih je bilo preje za par stotisočev zadosti. Neka prodajalna »*Unter den Linden*« je od začetka sezone prodala za dva milijona biserov. Neki bogati trgovec je za svojo ženo kupil ovratni nakit za 625.000 fr. Vsote, ki se izdajajo za namizni luksus, so tem primerne . . . Ljudje, ki so preje v hotelu za 6'25 fr. dinirali, plačajo zdaj za diner 30—50 fr., zraven pa kadijo cigaro za 10 fr. Razkošja pa, ki se uganja, n. pr. z rožami, ni mogoče niti opisati . . .«

Veliko pozornost je istodobno vzbudil tudi berolinski dopisnik napoljskega »*Mattina*«, ki je tudi te razmere bičal. Izvajal je nekako sledeče: Kakor hitro je odstopil s pozorišča junaški rod, ki je zgradil Nemčijo, so izginili tudi vzori moštosti, pokor-

nosti, dela in samozatajevanja, kakor so jih oznanjali in udeleževali vojaško-plemiški in meščanski rodovi, ki so krvaveli na bojiščih l. 1870.—1871. Novi rod je sebičen, hlepi po uživanju in »izživljanju«. Ta strup ni nobenemu stanu prizanesel, ne meščanstvu, ne plemstvu, ne delavstvu. Najhuje pa je, da se v Nemčiji pregreha znanstveno opravičuje in filozofsko utemeljuje, česar v romanskih deželah ni. Stari ideali čistosti, devišstva, zakonskega materinstva in zvestobe se ne samo ne izpolnjujejo, temveč tudi načeloma zavračajo, kakor da ne bi bili pravi. Nemčija se nahaja v moralni krizi, ki bo za njeno bodočnost življenjske nevarnosti, ako se vse ljudstvo ne preporodi.

Tako sodi Nemeč o Nemcih, toda drugod ni prav nič bolje. Kar počenjajo v Berolinu W., to se godi v londonski City, okoli Louvra v Parizu, okoli Pincia v Rimu, v newyorških palačah. Celo na Dunaju, ki se je šele v zadnjem desetletju razvilo v pravo moderno veliko mesto, razmere niso nič ugodnejše. V nekem »Dunajskem pismu« v »Kölnische Volkszeitung« slika dopisnik zelo dobro razvade prérakkošja. Pravi kavalir se danes vozi v avtomobilu, fiakar vozi le »talmi-kavalirje«. Šampanjca izpije danes marsikdo v enem letu več, kakor ga je preje bogati meščan v vsem življenju. Število gledišč se je v desetih letih podvojilo, orfejev in kabaretov pa ni moč niti prešteti. Najbolj prešeren je pa luksus na oblekah. Kaj svila in baržun! K svili spadata danes zlata veznina in drago krzno; obleka, ki služi za promenado, se ne da uporabiti za obiske, in tista, ki je za obiske, ni za soareje. Seveda ta luksus za prav nobeno drugo stvar ne služi kakor za to, da se pokažeš. Zato mora že vsaka meščanka obiskovati večerne sestanke ter prirejati domače plese, se mora učiti vseh mogočih sportov, tennisa, sirovega foot-balla, skija itd. In polovico tega na dolg!...

Moderni dobi zunanje gmotne kulture se imamo celo zahvaliti za nov človeški tip, s nob mu pravijo. Snob je doma v Ameriki, deželi trustov, milijardarjev in brezobzirnega egoizma. Snobizem je otroval Združene države — dežela največje politične svobode je danes tudi dežela največje korupcije. Kaj je snob? Snob je najvišje razvita vrsta plutokrata z vsemi znaki moralne degeneracije sebičnosti, skoposti na eni, razkošnosti na drugi strani, brutalnosti, diletantstva na umetniškem polju, predvsem pa praznote pravih čuvstev. Snob je suženj mode, se udeležuje vseh sportov, bolj zaradi kostuma, novosti in senzačnosti kakor zaradi dejanske

potrebe, snob je skratka patološki pojav zadnjih desetletij, v etičnem oziru nevarnejši kakor navadni buržoazijski bahač ali parvenu.

Etično in socialno škodljivost modernega plutokraštva uvideva moderna veda sama. Jako značilno je, da novodobni nacionalni ekonomski čimdaljebolj poudarjajo, kako za narodnogospodarskimi in socialnimi problemi tičijo etiški, kar popolnoma odgovarja stališču krščanstva. Liberalizem je imoralizem, kapitalizem v sedanji dobi oderuštvo! (Glej predavanje dr. Krekovo »O kapitalistiški organizaciji velikega obrta« na letošnjem kurzu S. K. S. Z.; »Slovenec«, 1909, št. 83, in »Pomen krščanske sociologije«; dr. A. Ušeničnik, Čas, I.) Moderni zastopniki narodnogospodarske vede soglasno uče socialne funkcije, oziroma socialne dolžnosti, ki jih ima posest, ter govore o etičnih zahtevah, ki se morajo staviti na bogastvo. Zelo zanimivo pa je, da zastopa to načelo milijardar iz Amerike, znani plemeniti dobrodelnik Andrew Carnegie v svojem »*Evangeliju bogataštva*« (1907). Tudi za nas so njegova izvajanja važna, ker so značilen pojav moralne krize, v kateri se nahajamo. Na eni strani dokazujejo, da je egoistiški individualizem tako daleč zabredel, da morajo takorekoč njega otroci in plodovi povzdigniti svoj glas za samoposebi umevne zahteve, ki jih je deloma celo že poganstvo poznalo, krščanstvo pa razvilo do viška, na drugi strani pa so dokaz tudi za to, da je v moderni dobi vzlic vsem njenim hibam še vedno veliko moralne prerodilne moči. Carnegie izraža v omenjenem delu sledeča načela: Glavno vprašanje naše dobe je, kako bogataša harmoniško združiti z revežem z vezjo bratstva. Kako ta problem rešiti? Individualizma ne bo moč uničiti — imetje se bo vedno kopičilo le pri nekaternikih. Rešitev tega vprašanja je na etičnem polju: bogataš se bo moral zavedeti, da bogastvo ni samo sebi namen, temveč da je bogataš le upravitelj za siromaka. Bogatašu je imetje le izročeno, da ga za skupnost uporablja, bolje kakor bi ga ta sama mogla. Zato je snobizem najhujša zmeta; bogataš mora zmerno in brez razkošja živeti, svoje delavce pošteno plačevati in zanje tudi duševno skrbeti; kar mu pa ostane, mora smatrati za fond, ki ga za skupni blagor upravlja. (Treba je pri tem pripomniti, da se Carnegie teh svojih načel tudi sam res drži). Kaj sledi iz tega? Bogataš naj svojega imetja ne zapušča rodbini. Bogate dediščine so največje prokletstvo modernega časa. Izkušnja uči, da za skupnost ne rode nič dobrega.

Otroci naj si s pridnostjo, vztrajnostjo in izobraženostjo zgradijo sami srečo. Zelo dobro znamenje moralnega preobrata v javnosti vidi Carnegie v tem, da se države vednobolj nagibajo k temu, da obdavčujejo dediščine. Pa tudi tisti bogataši, ki svoje imetje zapuste skupnosti po smrti, ne ravnaajo prav. Ta denar je mrtev kakor je mrtev njegov posestnik. Denar socialno koristi le, če je zvezan z živim moralnim čuvstvovanjem. Kdor šele po smrti svoj denar zapuščča, kaže, da bi ga ne bil zapustil, ako bi ga bil mogel s seboj vzeti. Potomci zapušččino bogataša uporabljajo navadno tako, da postane spomenik njegove gluposti. Bogataš mora svoje imetje družbi sproti vračati; to vračevanje pa ne sme nikakor imeti značaja miloščine! Bogataš ustanavlja vseučilišča (— kakor to dela Carnegie —), knjižnice, bolniščnice, javne parke, ljudska kopališča, cerkve itd. Ta evangelij bogastva, sklepa Carnegie, je le odmev Kristusovega evangelija! Če bodo bogatini tako delali, se ne bodo nebeška vrata pred njimi zapirala.

Ta evangelij pa je obenem kruta obsodba sodobnega plutokraštva!



V socialnem oziru je moralna kriza za sodobno družbo zato najbolj nevarna, ker razkraja družinsko življenje. Največ materiala nam v tem oziru nuja francoska statistika; izrečno se pa bavi s tem že omenjeni sociolog Pavel Bureau v svoji knjigi »*La Crise Morale des Temps Nouveaux*«. Uvodoma konstatuje, koliko smo v primeri s prejšnjimi vekovi napredovali, kar se tiče socialnih naprav in idej. Ne smemo pa zanemarjati dejstva, da so z družabnim napredkom rastle tudi razdevajoče in uničujoče sile. Veliko teh sil je fiziškega in gospodarskega značaja, toda jedro problema tiči na polju vzgoje in individualnega življenja. Za Francijo n. pr. se da empiriško dokazati, da se npravstvo ni enako razvijalo kakor druge zunanje razmere, tehnika, znanost, socialna kultura itd., marveč da celo propada. »Bilanca nenravnosti« kaže Francosko v zelo neugodni luči. Alkohol, zlasti absint, zahtevata vedno več žrtev. Najbolj usodne posledice pa rodi zveza med alkoholom in politiškim življenjem. L. 1906. se je v zbornici pribilo, da vse stranke pijanstvo mas zlasti ob volitvah zase izkoriščajo. Zato je razumljivo, da postavodaja pijanstva ne omejuje. Postavodajavec sodniku nalaga, da odreja proti pijanstvu tem manjše kazni, čimbolj je v dotičnem okraju razširjeno, torej pijanstvo naravnost pospešuje.

Zato oficijelne statistike niso zanesljive, kakor n. pr. tudi ni zanesljiva statistika o detomorih, ki pravi, da pojemajo, pa je ravno narobe resnica. Sodišča detomorilke sistematiško oproščujejo, saj je l. 1901. postavodajavec javnemu mnenju napravil tako veliko koncesijo, da je za detomor posebič kazni izrečno znižal. Rodbina propada. Zakonov se vednomanj sklepa; vzrok temu seveda ni izključno moralna degeneracija; da pa slednja igra skoro največjo vlogo, priča javno mnenje, ki celo na najhujše zakonske, oziroma protizakonske pregrehe nič več ne reaguje. Rapidno narašča število zakonskih ločitev. Zakonodavec je označil za namen ločitveni postavi (1884) možnost, ločiti se od nezvestega dela in je zato smatral postavo za visoko moralno. Pa še danes se poslužujejo nekateri novodobni »etiki« teh razlogov. Tako n. pr. zagovarja Pavel Margueritte iz Pariza v »Dok. d. Fortschrittes«. (1908, 9) razporoko iz sledečih izključno negativnih motivov: 1. Ugovarja se, da razporoka uničuje rodbino. Toda »kdor meni, da ni hinavstvo, ampak resnica, ne sila, ampak svoboda, ne resignacija, ampak veseli življenjski pogum steber družbe, ta se temu argumentu ne bo mogel pridružiti«. Za tega »etika« je torej čisto dognana resnica, da je ves in vsak zakon le »laž in goljufiga«. — 2. Ugovarjajo, da bo razporoka privedla do svobodne ljubezni. Ta ugovor tudi nič ne velja, ker je ravno svobodna ljubezen moderni vzor. Treba je le, da žena postane sčasoma v pridobitnem življenju od moža popolnoma neodvisna. — 3. Pravijo, da razporoka onemogočuje vzgojo. Toda nič ni za otroke moralčno bolj kvarno kakor gledati vedne prepire v zakonu... Tudi postavodajavec je imel te razloge pred očmi, toda iz mnogih ozirov ni šel tako daleč. Postava dovoljuje razporoko v treh slučajih: a) če je en zakonski obsojen v težko ječo, b) če izvrši zakonolomstvo, c) če drugega zakonskega hudo žali ali pretepa. Nedavno so to postavo »reformirali«, določilo se je namreč, da ločitev »a mensa et toro« postane po treh letih na zahtevo enega zakonskih, ne da bi bil ugovor drugega kaj veljaven, razporoka. Zdaj pa je v zbornici že vložen predlog Violette, ki zahteva razporoko po sporazumljenju obeh zakonskih, ne da bi bilo treba drugih vzrokov, ki so se dozdej zahtevali. In življenje? Življenje je pokazalo, da je postava nemoralna, ker ima nemoralne posledice. Dejansko se namreč razporoka na Francoskem že davno izvršuje po medsebojnem sporazumu zakonskih — eden od njih izvrši z vednostjo drugega zakonolom, da ustvari

od postave zahtevani pogoj. Da je to nemoralno, pač nihče ne bo tajil. Pa tudi v drugem oziru zastruplja možnost razporoke družinsko življenje: zmisel za družino in požrtvovalnost, ki je za vzgojo čimdaljebolj potrebna, ginevata. Dokaz za to je zloglasni sistem eno otroštva, izraz, ki je pravzaprav evfemističen, ker veliko rodbin sploh nič zaroda ne mara. Znane so statističke številke. Če bo šlo tako naprej in bo število rojstev vednobolj padalo, bo Nemčija po desetih letih imela še enkrat toliko vojaških novicev kakor Francoska!

Velika korupcija — četudi še ne tako huda kakor v Združenih državah — vlada v državnem življenju. Vladajoča stranka izrablja vse državne institucije v svoj strankarski prid; strankarski egoizem se v prav posebni nagoti kaže pri volitvah. Notorično je, da je francoski parlament visoka šola korupcije, tako da je prišel pri vseh slojih brez izjeme ob vsako veljavo. Ministri in poslanci so podkupljeni od velike industrije in plutokracije. Antiklerikalizem je postal čisto navadna kupčija; z antiklerikalizmom se je mogoče povzpeli do najboljših mest, ne da bi bilo treba drugih sposobnosti. Zato strašno divja protekcijem; nejevolja s sedanjimi razmerami pa se v masah javlja kot antimilitarizem in anarhiški sindikalizem.

Bureau nikakor ne pretirava, marveč skrbno zbira tudi lepe in svetle momente. Zlasti to poudarja, da je v takozvanih konservativnih krogih družina še vedno trdna in poštenost še ni izumrla. Mnogo si pa pisatelj obeta tudi od »etiškega gibanja«. Četudi to gibanje ni osnovano na soliden temelj, ker postavlja nezadostne norme za nraavnost, je treba pripoznati, da izkuša resno povzdigniti nraavno življenje; če že drugega ne, so vsaj uvideli, da brez nraavnih vrednot in načel urejeno socialno življenje ni mogoče. Da na Francoskem vkljub splošni razrvanosti v narodu še ni pošla vsa moralna prerodilna sila, dokazuje zadnja statistika (1909) o gibanju prebivavstva l. 1908. (Bureau tega še ne navaja, ker je statistika poznejšega izvora). »*Journal officiel*« jo je kakor vsako leto tudi zdaj pravkar objavil. Številke so nekoliko ugodnejše kakor prejšnje. (Glej »Nazadovanje francoskega naroda«; Evgen Jarc, Čas, II.) Vendar pa so tudi veliki pomisleki. L. 1907. — izvaja uradni vestnik — je število smrtnih slučajev presegalo porode, l. 1908. pa presega število porodov smrtnih slučaje za 46.441. Toda ta številka izgubi precej svoje vrednosti, če pomislimo, da je vsled tega nastala, ker je število smrtnih

slučajev l. 1908. veliko manjše kakor je bilo l. 1907., in sicer za 48.266, dočim se je število porodov zvišalo le za 18.067. Relativna rast prebivavstva je znašala v petletju 1901—1905 18 na 10.000, leta 1907. 5 na 10.000, leta 1908. pa je poskočila na 12, kar brezdvomno znači napredek. Leta 1907. je le 29 departementov izkazalo več porodov kakor smrtnih slučajev, leta 1908. pa so številke ugodne v 45 departementih. Največji prirastek zaznamujejo departementi Pas-de-Calais (110 na 10.000), Finistère (86 na 10.000), Morbihan (84 na 10.000) in Nord (64 na 10.000) — prav isti departementi, kakor vedno. To dejstvo je zelo poučno; prebivavci teh pokrajin, Bretonci in Normandijci, so najbolj verni in konservativni. Nasprotno pa izkazujejo rodanski in garonski departementi najslabše številke. Še vedno se na Francoskem rodi $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{8}$ manj otrok kakor povprečno v drugih deželah. Skrajno neugodne pa so številke, ki se tičejo razporok. Razporoke neprestano rastejo. Vsled tega družinsko življenje razpada dalje in to dejstvo bo gotovo v doglednem času zopet neugodno vplivalo na prirastek prebivavstva. Napredek je torej prav majhen, vendar pa je tudi to treba pozdravljati. O tem seveda, ali bo stalen, ni zdaj še nobena sodba mogoča, kakor se zdaj tudi še ne da dognati, kateri so njegovi vzroki.



Eden najbolj karakteristiških znakov moderne moralne krize pa je vednobolj naraščajoča kriminaliteta mladoletnih. Ni je države, ki bi se v tem oziru mogla pokazati s količkaj ugodno statistiko. O splošni kriminaliteti ne govorimo, dasi je za moralne razmere naše dobe brezdvoma tudi velikega pomena; največjo dokazno moč ima pač kriminaliteta mladoletnih, tembolj ker prav noben sociolog ali statistik, naj bo krščanskega prepričanja ali svobodomiselnega, ne taji, da so vzroki kriminalitete mladoletnih največ etičnega značaja. Preden pa razmatramo vzroke, si oglejmo suha dejstva.

Zanesljive številke smo našli v »*Civiltà Cattolica*«, 1909, 2 in 3. Kakor znano, ima glede na kriminaliteto relativno najvišjo številko Italija. Guarnieri-Ventimiglia (*La delinquenza e la correzione dei minorenni*, 1906) je na podlagi oficijelne statistike prišel do sledečih rezultatov: Leta 1890. je bilo zaradi zločinstev obsojenih 2920 oseb, starih manj kot 14 let; 12.208, starih

14—18 let; 14.980, starih 18—21 let — leta 1898. pa 5636 oseb, starih manj kot 14 let; 18.756, starih 14—18 let, in 19.780, starih 18—21 let; skupno je bilo torej l. 1890. obsojenih 30.008, l. 1898. pa 44.172. Potem pa pravi: »Kriminaliteta mladoletnih raste progresivno in konstantno; narašča tako absolutno kakor relativno, narašča, kar se tiče recidivnih slučajev, narašča v vseh starostnih dobah, narašča v razmerju z zločinstvenostjo odraslih, v razmerju s prebivavstvom tako glede na njegovo absolutno število kakor na njegovo gostost in letni prirastek. Ta zločinstvenost mladoletnih je naravnost strahotna in je . . . očit znak depresije in moralne bede.« Glede na Rim navaja Fortini, namestnik kraljevega prokuratorja (državnega pravdnika), sledeči številki: L. 1904. je bilo obsojenih 6373 mladoletnih zločincev, leta 1905. pa 10.863, kar znači prirastek 4490 v enem letu. Najpopolnejšo statistiko podaja De Negri (*La delinquenza in Italia dal 1890 al 1905* in v privatnih tabelah, danih na razpolago uredništvu »Civ. Catt.«). Vsota vseh mladoletnih zločincev, obsojenih v petletju 1891—1895, je znašala 174.787, v petletju 1896—1900 pa je poskočila na 211.211. Zadnja leta izkazujejo glede na obsojene mladoletne zločince sledeče številke: 1904 — 62.437, 1905 — 67.945, 1906 — 69.787, 1907 — 52.901. Zadnja številka nas ne sme prevarati, ker je pojema le dozdevna, l. 1907. sta se namreč razglasili dve amnestiji, ki sta v prvi vrsti oprostili ravno mladoletne. Etiško-socialno pa pride najbolj v poštev okolnost, da raste kriminaliteta absolutno in relativno najbolj pri najzgodnejših starostnih dobah. Leta 1890. je bilo v Italiji med vsemi obsojenimi zločinci 11·54⁰/₀ manj starih kot 18 let, 11·42⁰/₀ pa starih 18—21 let; leta 1898. je bilo prve kategorije 13·13⁰/₀, druge 10·65⁰/₀. V petletju 1891—1895. je bilo starih 9—14 let 17.831 zločincev, v petletju 1896—1900 so pa narastli na 25.196; 14—18 let starih je bilo v prvem petletju 70.653, v drugem pa 90.963; število zločincev starih 18—21 let, je bilo v prvem petletju 86.303, v drugem 95.052. V Abruzzih je na 100.000 mladoletnih oseb prišlo 1123 zločincev, v Kalabriji 1110, v Basilicati 1075. Velikobolj ugodne so številke v Severni Italiji — Emilia 256, Lombardia 268, Beneška 273, Piemont 283. Kar se Francije tiče, smo nekaj številke že objavili; klasik v tej stroki je Joly. Kriminaliteta mladoletnih je splošno socialno zlo, zdi se, da so razmere najugodnejše v Belgiji in na Angleškem — v Belgiji vsled vzorne korekcijske vzgoje mladih delinkventov; kar pa zadeva Anglijo, številke vsled odotne statistične metode menda

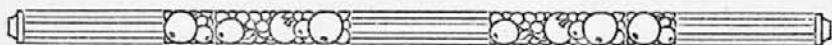
niso zanesljive. Razmere na Nemškem osvetljujejo pravkar objavljena »*Statistik des Deutschen Reiches*, B. 185, *Kriminalstatistik*«, za leto 1906. (Köln. Volksztg., 1909, št. 243.) Vse postavke kažejo prirastek, najbolj pa kriminaliteta mladoletnih. Med mladoletne šteje nemška statistika osebe od 12.—18. leta. Leta 1882. je bilo obsojenih 30.719 mladoletnih. Leta 1902. jih je že 51.094, l. 1903. — 50.217, l. 1904. — 50.027, l. 1905. — 51.498, l. 1906. — 55.270. Na 100.000 mladoletnih oseb je prišlo l. 1882. — 568 zločincev, l. 1900. — 745, l. 1901. — 739, l. 1902. — 740, l. 1903. — 726, l. 1904. — 715, l. 1905. — 733, l. 1906. — 764.

Mnogo več pa še povedo te številke, ako jih prematramo v zvezi s sodstvom, oziroma s postavodajo, ki se nanaša na mladoletne delinkvente. V Nemčiji je postavodaja izkušala zločinstva mladoletnih na ta način omejiti, da je odredila milejšo sodno prakso, ki mladoletne navadno »zaradi nerazsodnosti« — »wegen mangelnder Einsicht« — oprasča. To postopanje je umljivo; postavodajalstvo se je namreč prepričalo, da ostre kazni nič ne pomagajo, ampak razmere celó poslabšajo. V letih 1894.—1906. so oprostili 9·30/0 vseh mladoletnih, starih manj kot 14 let. Od obsojenih mladoletnih zločincev pa so v letih 1902.—1906. skoro trem petinam (55·90/0) dali samo ukor, 4·30/0 kaznovali z denarno globo, z zaporom pa 39·80/0. Vzlic tej praksi pa se kriminaliteta ni nič zmanjšala. V Italiji je sodna praksa tako mila, da že vzbuja splošno nevoljo javnosti. Garofalo (*Il delitto tollerato e protetto*) pravi, da sta si v Italiji teorija in praksa jurisprudence postavila takorekoč naravnost za cilj varovati zločince pred družbo, namesto da bi bilo narobe. Postava daje zločincu sama na razpolago sredstev, da kazni ubeži, jo odloži ali tako zmanjša, da se lahko reče, da je kazenski zakonik popolnoma iluzoričen, ker se kazni le redkokdaj izvrše v določeni meri. To tembolj, ker sodnik, če le more, mladoletnemu zločincu odreče popolno odgovornost, kar zmanjša kazen za polovico ali dve tretjini. Splošno oprasčajo sodišča povprečno 25—300/0 zločincev, v Sardiniji celo 550/0. Mnoge oprostitev v Italiji so naravnost nemoralne, ker se porotniki pri razsojanju ne dajo voditi od etičnih motivov. Zdaj pa je treba pomisliti, da statistične številke povedó le, koliko mladoletnih zločincev je obsojenih, od teh pa pridejo v poštev seveda le tisti, ki jih oblast zasledi. Dognano pa je, da v Italiji policija zasledi komaj 1/3 vseh zločincev. Koliko pa je slučajev, ki se sploh oblasti ne javijo!

Končno pa je silno veliko zločinov, ki jih mladoletni zagreše v taki obliki, ki javno in nazunaj po besedilu zakona ni kazniva. Ko bi se moglo vse to s številkami dognati, kako strahotna bi bila slika kriminalitete mladoletnih! Kar se tiče Francije, velja isto. Francoska statistika ne šteje o b s o d b, ampak o b s o j e n c e. Ker pa en obsojenec v enem letu navadno izvrši več zločinov — saj je pretežni del mladoletnih zločincev recidiven — podajajo oficijelne številke seveda napačno sliko. Za zločince, stare manj kakor 16 let, se vodi posebna statistika, ki se ne objavlja, mnogo zločincev se pa oprostijo in dobe samo ukor, potem pa se izroče rodbini.

Kaj nas uči ta žalostna statistika? Svojčas se je mislesem, ki so kriminaliteto mladoletnih označevali za posledico moralne breznačelnosti, očitalo, da so nazadnjaški, da slede »starim ideologijam« in ne pomislijo, da se moderna načela ne morejo brez krize uveljaviti. Zdaj pa, ko kriza nikakor noče ponehati in se ne zmanjšuje, ampak narašča, sodijo sociologi drugače. Prišli so do svojih zaključkov empiriškimi potomi; dognalo se je namreč, da so vse teorije, ki so jih mnogi zamislili, da razlože naraščanje kriminalitete mladoletnih — gospodarske razmere, beda, socialni prevrati itd. — nezadostne. Zlo je večjidel etiške narave, to se danes splošno priznava. Tudi postavodaja socialno-etiški moment vednobolj vpoštevajo; opozarjamo samo na najboljšo »Postavo za otroke« — »Children Acte« 1908, ki jo je sklenila Anglija. Kriminalna statistika mladoletnih nepobitno dokazuje sledeče: 1. Kriminaliteta narašča najbolj ravno pri najmlajših starostnih dobah; čim mlajši je kdo, tem bolj je izpostavljen nevarnosti, da postane zločinec. 2. Naraščajoča kriminaliteta je splošen pojav, tesno združen z razvojem modernega življenja. 3. Kriminaliteta mladoletnih je največja v velikih mestih, središčih moderne kulture. 4. Razlogi neetiškega značaja niso zadostni, da ta pojav docela razlože. Drevo se spozna po sadu; zato je upravičena sodba, da boleha moderna prosveta na temeljni hibi, ker so njeni učinki v mnogem oziru tako žalostni. Kajti to stoji: Moderna prosveta dozdej ni bila zmožna zmanjšati usodnega pojava naraščajoče kriminalitete in slednja je ravno tam najhujša, kjer se moderno življenje najbolj intenzivno javlja. Človeška družba je sama spoznala, da je vzrok kriminaliteti mladoletnih pomanjkanje trdnih etičnih načel in pa oslabeledost volje. Kjer se z imoralizmom združijo pavperizem, tam seveda učinki proporcionalno rastejo.

Kar smo tu podali, so seveda le drobci. Brezdvoma pa so za moderno moralno krizo tako karakteristični, da lahko nanje opremo svojo sodbo. Opisali smo sodobne razmere in njihove najbolj značilne pojave, tudi njih vzroke smo tupatam osvetlili; glavno pa je, da smo konstatirali, kako moderni čas sam o sebi sodi. To je bilo nujno potrebno. O zadnjih vzrokih in o našem načelnem stališču v tem vprašanju bo seveda treba še nadaljnjega razglabljanja.



Veda in filozofija.

Zgodovinsko-filozofska študija.

J. Samsa, Dunaj.

Nestalnost in omahljivost duhov v teoriji in praksi je znak našega časa. Vse se izpreminja, godi, nič ni trajnega, stalnega. Moderna, eksaktna veda vidi po Heraklitovem načelu *πάντα ῥεῖ* v vsem, kar ji je dostopnega, le menjajoče se pojave; pojave opisuje, razkraja in išče njihovo medsebojno zvezo in zakone njihovega postajanja. A za to, kar je za izpremenljivimi pojavi trajnega, neizpremenljivega, absolutnega, večnega, za to se empirija ne briga. Genetiška, evolucijska metoda si je osvojila do danes skoro vse vede, tudi filozofske discipline. Saj sta Fechner (1801—1887) in Weber določila matematično formulo za razmerje med fizičnim mikom in psihičnim doznavanjem: kolikost doznavanja je enaka logaritmu čutnega mika.¹

Matematično pojmovanje vsega, kar je, je ideal empirične vede, ideal vede sploh. In tedaj šele bo smatrala veda svojo nalogo za končano, kadar bo postavila formulo, ki si jo je zaželel Laplacejev duh, formulo n. pr. $am + bn = x$, ki bo v matematični enačbi obsegala zakone in bistvo vsega, kar je, od drobnega peska pa do genialne misli najglobljega misleca.

To dosledno uporablanje empirične metode in velikanski praktični pomen, ki ga ima ta metoda za napredek tehnike, industrije

¹ Če je čutni mik = 100, je doznavanje = 10. A pokazalo se je, da formula sloni na napačnih premisah.

in sploh moderne kulture — ta dvojni moment je vzrok, da naš čas edino empirično metodo priznava, da vpoštevata samo analizo, zanemarja pa sintezo, ker je ne pozna.

Ločitev špekulacije in empirije datira od časov Bakona Verulamskega, ki je primerjal deduktivno sholastiško metodo pajku, ki sam iz sebe prede svojo stavbo, svojo induktivno metodo pa pridni bučeli, ki od vseh strani znaša snov za skupno stavbo. Srednjeveške univerze so ves znanstveni študij gojile v okvirju filozofije. Filozofija je bila podlaga teologiji in naravoslovnim vedam; zato je bil ves znanstveni študij enoten, enotno pa tudi svetovno naziranje; seveda ne enotno v smislu današnjega Haecklovega monizma, ampak enotno v smislu logičnega sistema: znanstvo, filozofija in vera, te tri sfere človeškega umovanja so se strinjale v harmonično celoto, v tako zelo zaničevano, ker — hote ali nehote — napačno pojmovano srednjeveško svetovno naziranje. Deloma po krivici pa se sholastikom očita nepoznanje narave. Albert Veliki (1193—1280), sholastik, fizik in kemik, in Tomaž Akvinec (1225 do 1274) sta poznala naravo, kolikor jo je bilo mogoče tedaj poznati. Veliki Akvinec je bil mnenja, da je možna spontanna ploditev (*generatio aequivoca*) in v svoji knjigi »De coelo«, 2, 17, izraža dvom o tedaj veljavnem Ptolemejevem sistemu, ki ga je šele Kopernik (1473—1543) znanstveno ovrgel. Kdor pomisli, da tedanji čas ni čutil potrebe tako globoko prodirati v naravine skrivnosti, kakor prodira naš čas, in da tega tudi ni mogel, ker ni imel potrebnih tehničnih sredstev na razpolago, kdor končno ve, da je sholastika smatrala za svojo nalogo filozofsko utemeljevanje teološkega sistema — ta sholastiki ne bo očital, da ni poznala empirije; poznala jo je, a je ni rabila.

Dejstvo pa je, da so se naravoslovne vede ravno vsled induktivne metode dvignile do neverjetne višine. Tega dejstva pa niti teologu, niti filozofu ni treba obžalovati — vkljub posledicam, ki jih je imela stroga — rekel bi skoro načelna — ločitev deduktivne in induktivne metode. Špekulativno mišljenje in empirično raziskovanje se je jelo polagoma oddaljevati. Izkustvo je začelo poudarjati vedo brez predsodkov, naravoslovec ne sme začeti raziskovati narave na podlagi aprioristiških principov in samovoljno sestavljenih norm; filozofska špekulacija pa se je vedno bolj odtujevala zunanjemu stvarnemu svetu, vedno bolj je izgubljala življensko in praktično zavest, izgubljala pa tudi vedno bolj svojo vrednost kot nekaj nepotrebnega, življenju in empiriji nasprotnega.

Kdor zasleduje razvoj filozofske špekulacije v zadnjih dveh stoletjih, se temu ne bo čudil.

Podajmo v kratkih potezah razvoj filozofskega mišljenja in naravoslovnih ved ter potegnimo potem končno rezultanto.

Prvi, ki je pričel delati pot modernemu subjektivizmu, je bil Descartes (Cartesius), ki je živel od l. 1596.—1650. Nasproti tedaj veljavni Aristotelovi in sholastični filozofiji je postavil kot edino filozofsko in sploh znanstveno metodo načelo: metodični dvom. Preden začnem kako reč študirati, moram o njej dvomiti; kajti vse je negotovo, samo to je gotovo, da jaz dvomim, torej sem. »Cogito, ergo sum« je začetek in podlaga filozofije.¹

Od druge strani je delal pot subjektivizmu John Locke (1632—1704). Locke imenuje človeškega duha »white paper« — bel papir, ki na njem čutni vtisi puščajo svoje sledi; vsemu spoznavanju vir je samo »sensation« in »reflection«. Samo notranji ali zunanji doživljaji so predmet našemu spoznavanju. Od Lockovega senzualizma pa do Humejevega (1711—1776) skepticizma je bil samo en korak. Senzualisti so bili filozofje francoske revolucije Bonnet, Holbach, Helvetius, Lamettrie (»L'homme-machine«), Cabanis.

A že ti moške so popolnoma dosledno prišli od senzualizma do materializma. Cabanis pravi, da je misel samo sekrecija možganov; Holbachu je ves svet samo velik mehanizem, Feuerbachu (1804—1872) so resnična samo materialna bitja. Toda človek vendarle misli in navadno razumno misli, a če je tudi človek samo materija, tedaj vsa materija misli; ideja je torej vse, kar biva. Tako sta Schelling (1775—1854) in Hegel (1770—1831) prišla do svojega panlogizma in dalje do panteizma. A zopet je kot reakcija proti Hegelovi ideologiji nastopil okrog l. 1850. materializem kot sistem. L. 1854. je izdal Vogt knjigo: »Köhlerglaube und Wissenschaft«, kjer trdi, da se mišljenje v možganih ravnotako vrši, kakor drugi vegetativni procesi: asimilacija hrane, sekrecija itd. In zdaj je nastopila cela vrsta znanstvenih bojevnikov, ki je v tem boju

¹ Ideja nikakor ni originalna; že poznejša indska filozofija — upanišad — ima to misel. Pozneje sv. Avguštín, sv. Tomaž Akvínec, Occam in Campanella. Toda ti sklepajo po silogizmu: vse, kar misli, biva; jaz mislim, torej bivam. Kartezijev: »Cogito, ergo sum« pa ni po silogizmu pridobljeno spoznanje, ampak notranji nedokazan in nedokazljiv princip našega mišljenja — eine notwendige Denkform, bi rekla s Kantom empiriška psihologija. In tu tiči zmota. — Prim. Wörterbuch der philosophischen Begriffe, von Dr. Rudolf Eisler, Berlin, 1904, I., str. 181.

za materializem porabila ves napredek eksaktne vede: Moleschott, »Kreislauf des Lebens« (1876—1885) tu trdi, da je mišljenje le fosforesciranje možganov. Büchner pravi v svoji knjigi »Kraft und Stoff« (19. izdaja l. 1898.): »Die Denkmachine ist gleich konstruiert mit der Dampfmaschine.« David Friderik Strauss (»Der alte und der neue Glaube«) je materializem razširil tudi na versko polje, Marx pa je v svojih delih »Zur Kritik der politischen Oekonomie«, 2. izd. l. 1897., in »Das Kapital«, 1867., dal materialistično podlago sociologiji. Istodobno z materializmom je cvetela Kantova (1724 do 1804) filozofija. — »Kritik der reinen Vernunft«, »Kritik der praktischen Vernunft«. Kriticizem, zanikanje apodiktične transcendentalne metafizike, snov in oblika spoznavanja, snov — kar čuti doznajajo, oblika, — kar je v apriornih kategorijah spoznavanja, apriornost in subjektivnost kategorij, fenomenalni značaj stvari, nezmožnost spoznati »das Ding an sich«, in zato nujnost postulatov, ki jih zahteva praktični razum, četudi dotične stvari ne more spoznati — to je podlaga Kantove filozofije.

Ni ga morda filozofskega sistema, ki bi se bil tako razširil kot Kantov subjektivizem. Šele v novejšem času smo se začeli otesati Kanta. Nedavno umrli berlinski profesor Paulsen je v svoji knjigi: »Philosophia militans«, Berlin, 1901, odločno pobijal Kanta.¹ Znani fiziolog Emil du Bois-Reymond pravi o moderni filozofiji: »Odkar je Kant filozofijo preustrojil, je dobila ta disciplina tako ezoteričen značaj,² preprostega človeškega mišljenja in preudarjanja se je tako odvadila, vprašanjem, ki preprostega človeka najgloblje zadenejo, se je tako na daleč ognila, ali bolje obravnavala jih je z nekim preziranjem (von oben herab als unberufene Zumutungen), in slednjič je bila z novo svetovno silo, ki je poleg nje rastla, namreč z naravoslovjem, dolgo v tako sovražnih odnošajih, da se ni čuditi, če jo danes kot brezpomembno in brezkoristno porivamo na stran.«³

Huda obsodba! Mi ne moremo na to nič drugega reči kot: Ex ore tuo te iudico. Moderna filozofija nasprotuje življenju, zavesti, resnici. Zato ne more dati jasnega enotnega svetovnega naziranja.

Kaj pa veda, naravoslovje?

¹ Prim. dr. A. Ušeničnika članek: »Misli modernega človeka o svetu in življenju«, Čas II., str. 401.

² Ker se peča samo s fantastičnimi spekulacijami.

³ Reden, I., 383. Citat pri Dr. Gerhard Esser, Naturwissenschaft und Weltanschauung. Köln, 1905, str. 8.

Podlago za enotno pojmovanje svetovja je dala Kant-Laplacejeva teorija, ki sta jo zamislila Kant (*»Theorie des Himmels«*, l. 1755.) in Laplace (*»Mécanique céleste«*). Kant-Laplacejeva teorija razlaga dovolj povoljno dvoje: enotnost materije in enotnost gibanja (sil); a odkod materija in gibanje, na to ta teorija ne odgovarja, ampak oboje suponira. — Nov triumf je praznovala empirija, ko je moderna fizika dokazala enotnost fizikalnih pojavov. Vsota sil v svetovju je vedno stalna, nič se od te vsote ne izgubi, a tudi nič zraven ne pride; izpreminja se samo oblika, v kateri sile nastopajo, elektrika, gibanje, gorkota itd. — razni pojavi, ista sila. Ko sta še Helmholtz (1847) in Clausius (1850) na podlagi Joulejevih in Mayerjevih poizkusov formulirala zakon o enakovrednosti gorkote in mehanskega dela: so fiziki sprejeli dva osnovna zakona moderne fizike: stalnost snovi in stalnost sile.¹

Kaj pa organska narava? Velja ta dvojni zakon tudi za to? Genetiško - evolucijska metoda je zagospodovala tudi na polju organske narave, ko je l. 1859. izdal Darwin (1809—1882) svojo knjigo o postanku vrst: *»The origin of species«*. Z dvojno hipotezo razlaga Darwin postanek višjih živalskih vrst iz nižjih: boj za obstanek in selekcijska teorija. S tem je bilo — vsaj po takratnem mnenju — popolnoma ovrženo načelo, ki ga je postavil švedski botanik Linné (1707—1778): *»Tot species numeramus, quot ab initio creavit infinitum ens.«* — Toliko vrst štejemo, kolikor jih je od začetka ustvaril Bog. V tej knjigi Darwin svoje teorije še ne razteza na človeka, pač pa že njegov prijatelj Huxley v svoji knjigi, ki je v nemški prestavi izšla pod naslovom: *»Zeugnisse für die Stellung des Menschen in der Natur«*, Braunschweig, 1863. Njemu je sledil l. 1868. znani Haeckel v knjigi *»Die natürliche Schöpfungsgeschichte«*. Zdaj se je tudi Darwin ojunčil in je l. 1871. napisal knjigo o postanku človeka, kjer tudi človeka iz nižjih vrst izvaja.

Kdor je že kdaj razmišljal, s kako silo teži človeški duh za enotnim pojmovanjem vsega, kar ga obdaja, kako rad posplošuje

¹ V najnovejšem času je nastala v fiziki kriza, ki zahteva revizijo cele mehanike, zlasti Newtonovih fundamentalnih zakonov, ki tvorijo podlago cele mehanike. Profesor dr. Gustav Peci je izdal v Granu letos knjigo: *»Krisis der Axiome der modernen Physik«*. Peci Newtonove zakone o gibanju deloma negira, deloma modificira. Če se njegove trditve pokažejo kot resnične — nekateri poizkusi govore zanje —, tedaj pade zakon o konstanci svetovne energije in Haeckel bo moral svoj monizem zamisliti na kak drugi podlagi. Prim. tudi: Dressel, *»Der Gottesbeweis auf Grund des Entropiegesetzes«* v *»Stimmen aus Maria-Laach«*, 1909, str. 150—160.

posamezne pojave, oziroma kako hitro iz njih izvaja splošne principe, kako rad strinja v en splošen pojem kolikor mogoče veliko posamnosti, — ta bo razumel, zakaj je Darwinova knjiga, ki je na silno preprost in enoten način razlagala postanek vsega življenja, imela tako velikanski uspeh.¹ A evoluciji pot še ni bila zastavljena. Prišel je Haeckel s svojimi publikacijami: »Die Lebenswunder«, 2. izd., Stuttgart, 1904, »Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft«, »Die heutige Entwicklungslehre«, zlasti pa: »Die Welträtsel«.

V tej knjigi, ki je kot izdaja za ljudstvo izšla v 180.000 izvodih, je populariziral Haeckel najskrajnejši darvinizem na najdrznejši način — v sramoto vedi in filozofiji. Knjiga bije vsaki logiki v obraz, izrodke bujne domišljije prodaja kot »vedo brez predsodkov« in tako izrablja nevednost ljudskih mas. Paulsen sam, ki ni niti veren kristjan, niti katoličan, se je odločno uprl takim publikacijam.² Po Haecklu se substanca razvija in vse, kar je, je pojav tega razvoja; monizem je edino stalen in resničen pojem, v tem pojmu se istovetita Bog in narava, duh in snov. Haecklov Substanzgesetz izraža troje: 1. Vsota snovi je večna in neizpremenljiva (Konstanz der Materie); 2. večno in neskončno gibanje je stalno (Konstanz der Kraft); 3. kolikost zaznavanja ali poduševljenja je stalna (Konstanz des Psychoms) — panteizem.

Če posamne pojave, anorganske, organske in duševne — saj so po Haecklu vsi pojavi le komplikacije atomov — zaznamujemo z ax_1 , ax_2 , $ax_3 \dots$ in z s Haecklov substanci zakon, imamo matematično formulo

$$ax_1 + ax_2 + ax_3 \dots = s \text{ ali} \\ a(x_1 + x_2 + x_3 \dots) = s, \text{ torej } ax = s.$$

Laplacejev duh ima formulo, ki si jo je zaželel, matematično-naravoslovna veda je svojo nalogo — Auflösung aller Vorgänge in Atomen — dovršila.

Toda resni misleci in znanstveniki ne verujejo v to formulo.

Že imenovani fiziolog du Bois-Reymond je imel 14. avgusta l. 1872. na shodu nemških naravoslovcev v Berlinu predavanje: O mejah naravnega spoznavanja. Na vprašanje: Kaj je bistvo teles,

¹ Darwin — vsaj začetkoma — gotovo ni imel pri svojih hipotezah nikakih ireligioznih ali ateističnih namenov. Izrabljati so ga začeli v podobne svrhe pozneje. Prim. dr. Zarnika članek »Darwin in svetovni nazor« v »Slovencu« 18. februarja 1909.

² Philosophia militans, str. 123.

kaj je snov, kaj sila, odgovarja: Ignoramus et ignorabimus. Ko ga je Haeckel zaradi tega v knjigi »Anthropogenie« napadal, je znameniti mislec 8. junija l. 1880. v javni seji akademije znanosti v Berlinu natančno opredelil meje našega naravoslovnega spoznavanja ter formuliral sedem svetovnih ugank: 1. bistvo materije in sile; 2. postanek gibanja; 3. vznik življenja; 4. smotrnost narave; 5. postanek čutnega doznavanja; 6. mišljenje in postanek jezika; 7. svobodna volja. Tri uganke: prva, druga in sedma se mu zde popolnoma transcendentne, o teh ne bo človek nikdar več vedel kakor »ignoramus«.

Kaj storiti v tem obupnem položaju? Dvojno je mogoče: Ali naj se naravoslovci drže meje empirije in naj se ne spuščajo v filozofska vprašanja, na katera empirija ne more dati odgovora, ker so transcendentna, zato pa empiristi tudi nimajo pravice zanikati metafizike, — ali pa naj verujejo Haecklovi svetovni formuli in njegovemu monizmu — in prišli bodo do absurdnosti.

Da ubežimo dualizmu in rešimo monizem — tako Haecklovci — nam je predvsem potrebna radikalna kritika naše spoznavne teorije. Naš kavzalitetni princip, po katerem iz učinka sklepamo na vzrok, je le »način mišljenja, utrjen po dolgotrajnem razvoju in podedovanju, način, ki bi bil pod drugačnimi pogoji drugačen.«¹

Naše mišljenje nas torej lahko vara, vsa veda je torej utopija, kvečjemu srečen slučaj. Empirizem je s tem samega sebe razkrojil in se vrgel nihilizmu v naročje. Mentita est iniquitas sibi.



Ali ni prišla empirija po mnogih blodnjah prav do istega cilja, v isti neznosni položaj kakor filozofska špekulacija? Tam subjektivizem, tu nihilizem, tu in tam pa zanikanje objektivnega spoznavanja. Je-li človek res tako nesrečno bitje, da vara samega sebe? Ne, pravi Joergensen, v svoji biografiji, človek je ustvarjen za resnico, ne za laž; narava sama sebi ne more nasprotovati. Kje je torej vzrok, da prihaja filozofija in empirija do takih absurdnosti? V moderni filozofiji sami.

Če matematik pri svojih računih ne pride do pravega zaključka, začne še enkrat računati; tudi moderna filozofija mora revidirati svoj sistem, našla bo napako in prišla do edino prave filozofije,

¹ Ostwald, Vorlesungen über Naturphilosophie, Berlin, 1902, 2. izdaja, str. 303., citat pri Esser, Naturw. und Weltansch., str. 35.

ki od Aristotela do danes po pravici nosi ime »philosophia perennis«. A tudi empirična veda naj svoje pridobitve revidira, naj hipoteze ne stavi v rubriko dejstev, iz teh dejstev naj sestavi bilanco — in v tej sintezi bo videla — krščanski svetovni nazor.

Zdi se mi, da misleci že prihajajo do prepričanja, da se je treba ozreti nazaj na pot, ki jo je premerila empirija, in zbrati to, kar je trajnega, stalnega dokazanega, in iz tega sestaviti svetovni nazor; prihajajo do prepričanja, da treba filozofirati na podlagi dejstev, v tem zmislu se pišejo filozofije: filozofija umetnosti (Taine), filozofija botanike, filozofija fizike itd.

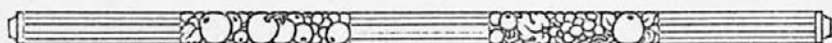
Reinke, profesor botanike v Kielu, je svoji knjigi »Philosophie der Botanik«, Leipzig, 1905, dal za geslo Chamberlainove besede: »La science sans philosophie est un simple bureau d'enregistrement.« Veda brez filozofije ni nič drugega kot urad, ki dejstva registrira, kakor uradnik, ki dopise sklada v razne predale, brez enotnega pojmovanja, brez sinteze.

Abel Rey je napisal knjigo: Fizikalne teorije modernih fizikov;¹ v uvodu pravi na str. V. pod črto: »Filozofija je nadaljevanje ved — ne samo sinteza v pozitivnem pomenu besede, ampak neko posplošenje, ki po pozitivni metodi iz znanstvenih pridobitev to razbere, kar more človek v naravi pojmovati.«

In čudno, empirija je našla napako, ki je osodepolna za vso moderno filozofijo, namreč da taji objektivnost našega spoznavanja; Rey pravi, ko podaja sintezo fizikalnih teorij, na str. 356 in 357: »Gotovost fizike določujejo elementi, ki so čisto drugačni kot oni, ki določajo vero. Ti elementi so izkustveni činitelji. Znak izkustva pa je nujnost. To nujnost pa moramo opredeliti kot popolno neodvisnost od zavedne volje in samovoljnega duha. Normalni duh se ne more odtegniti temu, kar izkustvo konstatira. Nekaj je tu, kar svobodnemu predstavljanju in tvorbam domišljije nasprotuje. Kajti (pri fizikalnih pojavih) ne stojimo več na stališču svobodnega predstavljanja, ustvarjajoče domišljije, ampak na polju nujnega mišljenja, ki se je po treh stoletjih kritike ohranilo kot neporušljiv ostanek naziranja o večnih resnicah... Tako se v vedi potrjuje stara definicija: »Resnica je skladnost mišljenja s predmetom.« Še jasneje — če je mogoče — se izraža Abel Rey na str. 359: »Posledica medsebojnega vplivanja duha in stvari je spoznavanje stalnega, to spoznavanje pa povzročijo

¹ Die Theorie der Physik bei den modernen Physikern, deutsch von Dr. Rudolf Eisler, Leipzig, 1909.

zunanje stvari, ne duh.« Toliko časa in toliko duševnega dela je bilo torej treba, da je prišla empirična veda nazaj do sholastične definicije: »Veritas est conformitas intellectus et rei.« In ravnotako je morala tudi empirija sama priti do spoznanja, da predmet deluje na čutno zmožnost, ta sama pa, da je pasivna, receptivna; aktivni, aperceptivni so šele notranji čuti. V tem pojmovanju spoznavnega procesa tiči skoro vse bistvo krščanske filozofije; zato se smemo nadejati, da bo filozofska špekulacija zopet postala realna, filozofija bo zopet postala podlaga in usovršenje empirične vede in zopet bodo v lepi harmoniji: veda, filozofija in — vera.



Slovanske besede v slovenščini.

Anton Breznik.

II.

Poprave potrebno.

Poleg besed, izmed katerih smo jih nekaj navedli v prvem oddelku, je še mnogo takih, ki jih lahko rabimo v našem jeziku, samo v drugačni obliki kakor se po navadi jemlje. Da med izposojenim blagom ni vse tako, da bi mogli brez spotike ohraniti za vedno v našem jeziku, se je že ob raznih prilikah poudarjalo. Tako je pisal že V. Bežek, »Ljubljanski Zvon«, l. c. 760: »Izposojevanje iz slovanskih narečij se je vršilo brez pravega načrta, brez temeljitega znanja domačega jezika in njega odnošajev do bratskih jezikov.« Besede so namreč presajali po največ časnikarji in pisatelji brez globljega jezikovnega znanja, in pri tem se ni čuditi, če niso zadeli vedno prave slovenske oblike. Največje težave jim je prizadeval na glas in to posebno pri glagolih, ki imajo silo komplicirane naglasne tipe. Tako smo se navadili mnogo besed napačno poudarjati, in nas bodo dolgo časa ušesa bolela, preden se bomo priučili zopet pravemu naglasu, ki ga moramo dati slovenskim oblikam. In da moramo oblikam res dati slovensko lice, poudarja izrečno tudi dr. Ilešič, ki bi se sicer glede gradiva rad bližal ostalim Slovanom, rekoč: »(Bodi nam kolikor mogoče znano skupno gradivo), oblika ostani slovenska,« l. c. 80. Mnogo oblik je popravil že p. Stanislav Škrabec ob raznih prilikah v svojem »Cvetju«, katere lahko brezpogojno sprejmemo, kakor

n. pr. da se naglaša: glágol, glagóla, ne: glágola XXI., 12; klejíti, klejím, klejénje X., 12; múčénik, múčénec, ne: mučénec XVI., 5; tjuľénj, tjuľénja III., 7 itd., druge bomo omenili še pozneje. Vendar pa moramo postaviti popravljajnu tudi neke meje in ne kaže popravljati brezobzirno vsega, kar suhe črke zahtevajo. Mnogo besed je takih, da smo jih prisiljeni obdržati tudi v kosmato-nepravilni obliki, ker ne izhajamo brez njih, dokler ne dobimo boljšega. Tako se n. pr. ne strinjamo s p. Škrabcem, da bi zavrgli češko obliko Slovan ter jo izpremenili po načinu suhih črk v domačo Sloven za pomen: Slave, ker izgubimo s tem izraz za Slovence (pridevnik slovenski bi bilo oboje enako: od Sloven kakor tudi od Slovenec); da bi pa zavoljo tega potem Slovence zamenjali s Kranjci, kakor je gospod zato predložil, se pa zaradi ene suhe črke ne bi izplačale težave, ki bi vsled tega nastale. Pozabiti vendar ne smemo, kaj je pravzaprav jezik: da je namreč samo posoda in nič več; da je posoda zavoljo vsebine in ne vsebina zaľvoljo posode. In če se potemtakem posoda ne dá tako pripraviti, kakor bi si želeli, more vendar še služiti svojemu namenu, da le vsebino drži. S tem naziranjem se morajo zadovoljiti več ali manje tudi drugi slovanski jeziki. In ravno naše ime daje čutiti to vsem Slovanom, kateri nas kličejo z našo obliko: slovenski; zakaj Čehi bi morali pisati po suhilih pravih svojih črk, slovanský, Poljaki: slowianski, Rusi: slovjanskij, Hrvatje: slovjenski, Bólgari: slověnski,¹ in vendar pišejo vsaj po večini: slovenski. Torej nimajo drugi Slovani z nami nič manjših težav nego mi z njimi! — Za besedo slovanski, Slovan tudi Hrvatje ne rabijo svoje oblike, ampak so jo povzeli po ruski: slavenski, ki je pa dvakrat napačna (a in e), naša je vsaj samo enkrat. Potemtakem pač lahko pridržimo češko obliko, ki smo se je že navadili. In če moramo druge Slované napačno klicati, imamo vsaj zavest, da sebe prav imenujemo in nismo taki ubožci, kakor n. pr. macedonski Bólgari, ki se kličejo se srbsko obliko Bŭgari namesto Bŭlgari. Oči moramo zatisniti tudi sicer še pri slovanskem imenu: ruski, ker bi bilo po naše rusovski ali pa ruški.

Po tem načelu moramo soditi še oblike kakor uradnik, točka, potomec in celo vrsto hrvaških besed, ki jih rabimo v naši pisavi.

Beseda u r a d, uradnik Amt, Beamter je narejena po češki úřad, úřadník ter je v tej obliki popolnoma napačna, ker daje ta a v slovenskem e: ured, uredník, in bi morali potemtakem tudi tako

¹ Izgovori slovjánski.

pisati. Toda dokler bomo klicali z besedo urednik, uredništvo čisto drug stan: redakter, redakcija, ne moremo izpreminjati besede uradnik v to obliko, kakor bi črke zahtevale, ker bi se stanova pomešala. Napakam bi se nekoliko izognili, če bi se postavili na hrvaško stališče, da bi vzeli namreč za besedo Beamter rusko činovnik, za: Amt sam pa bi ostali pri češkem, toda popravljenem: ured, uredovanje, kakor imajo Hrvatje. To bi bilo sicer nekoliko nerodno, ker bi se opravek ločil od opravitelja: ured — činovnik, namestu čin — činovnik ali ured — urednik, toda Hrvatje imajo tako.

Enaka je z besedami točka, točen, točnost, ki so vzete iz ruščine in izvedene iz korena kakor je pre-**tek**-niti. Beseda ima v obliki tōčka, kakor se izgovarja in jo je tako ilustriral v besedniku tudi Pleteršnik, samo tri naglavne slovniške grehe nad seboj; slovenski bi se imelo glasiti tečkā ali tečka, tečēn ali tečen in tečnōst in čisto nič drugače. Mi bi se vseh teh grehov lahko obvarovali, oziroma reči hočem, da bi brez teh besed lahko shajali, ker naša **pika** nič manje ne pomeni nego točka, z izrazi natančen, natančnost se pa sploh veliko več pove nego z vodenimi izrazi točen, točnost. Toda ker Hrvatje-Štokavci besede pika ali piknja nimajo in vsled tega slovensko piko oziroma kajkavsko piknjo kratko in malo zavračajo (prim. Maretić, l. c. 692, in Rožić, l. c. 29), se nam ni nadejati, da bi s to besedo zmagali. Tako bo tukaj silni Rus potisnil Slovenca v kot in zmagal ne samo z besedo, temuč tudi se svojim **o** v njej, ker Hrvatje tudi ne marajo za pravilno obliko (tačka, tačan, tačnost) in so se popolnoma zagledali v točko, točan, točnost. Ali bomo mogli mi potem kljubovati? Gotovo ne.

Besedo potomec, kakor se po navadi piše, nam hočejo z ozirom na ruščino in hrvaščino, odkoder je vzeta, dopuščati le s pripono -ek — torej potomek, množ. potomki. Vendar bi pa beseda s tem še ne bila veliko pravilnejša, ker bi morali poleg pripone tudi deblo samo obtesati: potomek (hrvaško potómak, rusko potómok) je narejeno iz kazavnega zaimka: po tom, kar se po naše pravi: po tem, torej potemek, potemka — silo plitva beseda! Zatorej pustimo besedo, če je že nočemo do konca popraviti, v obliki, kakor smo je navajeni: potomec, potomca; ali pa: potemek, potemka. Najbolje bi pa bilo še, da besedo zavržemo ter rabimo: zanamec, zanamci.

Poleg teh besed nam kaže ohraniti še precej hrvaških izposojenek v oblikah, ki ne odgovarjajo našemu glasovju. Tu mislimo

najprej na besede, katere si je narod sam izposodil iz hrvaščine in jih obdržal v hrvaški obliki, kakor n. pr. grànica Landesgrenze, grâničar Grenzer, grâničarski itd. V slovenskem bi bil poudar granica, graničar, graničarski, ker je v hrvaščini kratek potegnjjen za en zlog spredaj: grànica in rusko granica. Potem je beseda suženj, ki si jo je naš narod izposodil za turških bojev. Poizkušajo jo pisati tudi z o, kakor bi bilo po naših glasovnih zakonih prav, toda tako stara raba se ne sme zaničevati; to bi bilo ravnotako napačno, kakor pokazati iz hrvaškega vzetemu klicu živio našo slovnico in mu izpremeniti rep po naše, da bi naenkrat odmeval z - el: živell! Iz take moke ne sme biti kruha, ravnotako kakor ne bomo nikdar izpreminjali Hrvatice m u k e Qual v našo moko, kakor bi jo po glasovju morali in bi potem iz bolečine dobili naenkrat moko, iz katere bi lahko kruh pekli. Ker hočemo ostati pri hrvaški obliki, je pa potrebno, da pridržimo tudi naglas na zlogu, kjer ga ima hrvaščina, torej múka, mûčenec, mûčenka itd., kakor je po vsej pravici zahteval p. Škrabec. Če vzamemo eno, se moramo sprijazniti tudi z drugim. Pripominjam pa hkrati, da zaznamuje tistega, ki je mučen, beseda mučenec, in ne mučenik; jemati pa moremo tudi besedo martrnik, ker je vendar to terminus technicus v vseh jezikih! — Po moji sodbi bi mogli sprejeti tudi besedo bátina v hrvaški obliki, ker se tako čuje med narodom in jo bo težko zaviti v obliko betina, kakor bi jo v slovenščini radi videli. Ravno to velja za besedico baš gerade, just, ki bi se glasila po naših pisnih načelih beš (bъс), prim. Škrabec, Cvetje X., 4. Komur ne ugaja, jo lahko zamenja z domačo ravno, prav ali podobno. Nadalje bodo ostale v naši pisavi hrvaške oblike: slog, sloga, smatrati, smoter, svidenje itd., katerim bi z mirno vestjo mogli pridružiti tudi smisel, vzeto iz ruščine, in bi ga spričo navedenih besed ne bilo treba dušiti z našim z (zmisel), kakor bi ga morale imeti tudi vse našete besede. Če torej glasovne izpremembe pri teh izposojenkah ne moremo več dosledno ohraniti, nam ni treba ravno ene besede jahati. Pustiti moramo tudi besedo z a n i m a t i zanimiv, zanimljiv v ruski obliki, ker bi se v podomačeni obliki glasila: zajemati, za kar ima pa že popolnoma drug pomen.

Vse drugače pa je ravnati seveda z besedami, katerih napačne oblike se iz navedenih razlogov ne dado opravičiti; tako n. pr. nimamo nobenega vzroka, da bi hrvaške besede: krot, tužen itd. pustili v tej obliki, temuč jim moramo dati domače lice: krot,

krotež, kakor je prav storil Levec v Pravopisu, 140, in toga, tožen, tožnost. Komur beseda v pravi obliki ni všeč, naj je pa ne rabi, ker lahko izhajamo brez nje.¹

Beseda krot je po prevoju (ali kakor se je po starem, Miklošičevem poznamenovanju reklo: po stopnjevanju; pravi izraz: prevoj rabijo Hrvatje) nastala iz kret-ati (prav tako kakor je tros-iti iz tres-ti), in pomenja debel, jak, silen, hud — torej krota usoda pomeni ravno toliko kakor huda, silna usoda — kajne boljše bi se reklo nemila usoda! Kroto žaliti — hudo, zelo žaliti itd.; izrazov je domačih dosti. Kar se tiče druge besede, je znana pri nas v malo drugačni obliki, namreč otožen, otožnost; in na to prav lahko naslonimo hrvaške sestrice toga, tožen, tožnost, togováti...

Ker se že ravno pogovarjamo o tem, kaj naj se v glasovju spreminja in kaj ne, bi bila umestna beseda glede spreminjanja lastnih imen. Slovenci imamo namreč še vedno pogum, da tlačimo lastna imena, bodisi osebna ali krajevna, pod pravila, ki naj sploh veljajo za jezik. Tradicija, ki jo je začel Levstik s svojimi radikalizmom in so jo podpirali do zadnjega časa naši slovničarji, je tako živa, da se ji tudi Levec v Pravopisu ni ustavil, temuč je nastavlil glede spreminjanja slovanskih imen sledeče pravilo »Slovanska lastna imena uravnavamo v slovenščini po glasovnih pravilih našega jezika«, str. 72. Toda po pravilih našega jezika ne moremo vselej niti svojih lastnih imen uravnati, ne krajevnih ne osebnih, kaj bomo počeli potem šele se slovanskimi! Kdo piše n. pr. Vas Dolge namestu dialekt. Dovje; Kamenik, Kámenica, Kamenja gorica i. t. d., kakor bi šlo po naših jezikovnih pravilih? Osebnih imen niti ne omenjam, ker bi jih bilo samih za en članek preveč. Zdaj si pa mislimo, kako bi oskubli slovanska imena, ako bi sledili Levcu, ki spreminja, veči-

¹ Pri tej priliki mi bodi dovoljeno popraviti naziranje p. Škrabca glede naglasa v besedah: pravilo, pravilen, pravilnost, ki smo jih vzeli iz ruščine ali srbohrvaščine. On pravi: »Iz ruščine in serbsčine je očitno, da je naglaševanje pravilo, pravilen, pravilnost napačno.« Cvetje III., 6.; hoče namreč pravilo, právilno, právilnost, kakor se v imenovanih jezikih res naglaša in bi po bistvu dotičnega naglasa mogli pričakovati tako tudi pri nas. Toda spomniti se je treba, da so tvorbe iz glagolov, ki so poudarjeni prvotno na deblu, pri tej priponi pomeknili v slovenščini naglas na pripono; tako imamo mjèriti — mjèrilo pri nas mériti — merilo, strášiti — strášilo pri nas strášiti — strašilo, celo: mázati — mázalo pri nas mázati — mazilo; tako se popráviti — poprávilo, torej moremo tudi práviti — právilo po naše naglašati práviti, toda pravílo, právilén, právilnóst.

noma po Škrabcu, »Cvetje« XII. 6, 7, slovanska imena, kakor Plzen v Polzenj, Polznja (prav bi bilo po ženski Polzenj, Polznji, ker je v češčini žensko: Plzenj, nji enako Kazanj, Kazanji). Vltava — Voltava, Vlčkov — Volčkov, Oświęcim beri: Ośvjénčim — Osvetim i. t. d., str. 72—74; ali kakor se je drugod že pisalo: Bolzet za Buzet, Petrikov za poljsko Piotrków; Dolmno za hrv. Dumno i. t. d. Tako radikalnih nazorov nima noben jezik, in tudi mi ž njimi ne moremo nikamer, če si hočemo ohraniti zdrava ušesa. Kdo bo poslušal imena, ki bi se morala po Levčevem načelu spremeniti po naše? Potem bi ne smeli več govoriti Zagreb — Zágreba, kakor smo po hrvaškem naglasu navajeni, temuč Zagreb — Zagréba, ker je beseda glede tvorjenja na isti stopnji kakor naš pogreb — pogréba; dežele Bukovine ne bi smeli več tako klicati, temuč edino le Bukovino, ker mora imeti, če jo presadimo na naša tla, naglas samo na deblu in nikjer drugod; češkega mesta Héba bi potem ne smeli drugače izgovarjati in naglašati, kakor naglašamo našo besedo pes, pešā ali pēsa (s poluglasnikom: pēs, pēsā, pēsa), torej Hēb — Hebā ali Hēba (s poluglasnikom); in da je slovenska oblika prava samo tako in nič drugače, nam kaže stara češčina, ki je imela obliko Cheb, Chba, Chbu, kar bi dalo Hrvatom Hab, Haba, Habu. Če hočemo potemtakem spolnovati Levčevo pravilo, moramo govoriti vse tako, kakor je tu popisano, in spremeniti seveda vsa imena, ne samo ta, ki smo jih našteli. Kaj nam je torej storiti? Očitno je, da je tako pravilo nepravilno, in res je Levec pravilo napačno povzel iz p. Škrabčevih zgledov, katere je sicer vestno in skoro vse sprejel za našo pisavo. P. Škrabec se namreč izraža bolj previdno v svojem pravilu in mu daje širšo podlago, katero pa moramo tudi nekoliko prikrajšati. On postavlja dve načeli, kako bi se dala slovanska imena pisati; »ali skušamo,« tako uči, »pri-deržati, koliker naša slovenščina zmore, izreko dotičnega jezika, ali se deržimo pa korenoslovja ter pišemo ime, kaker bi se izgovarjalo, ako bi bilo prvotno pri nas doma«, l. c. 7. To pa je torej čisto drugačno naziranje in v svojem bistvu sprejemljivo, le da moramo drugo načelo precej pristriči in ga dopustiti le v prav redkih slučajih, in to posebno za imena, ki so nam prav blizu, postavimo hrvaška ali splošno znana slovanska n. pr. da pišemo Dobrovnik za Dubrovnik, Praga za Praha, Karlovec za Karlovac ali kaj podobnega. Da bi pa spreminjanje raztegnili na toliko zgledov, kakor je p. Škrabec na omenjenem mestu storil

in za njim Levec povzel, to pa nikakor ne gre, ker bi jih po spremembi komaj spoznavali. Kdor bi n. pr. pisal po Levcu Podgorje za Podgórze, Levov za Lwów, Medrečje za Meziříči, Presečnice za Přisečnice, mora tudi Zagréba, Búkovina, Heb, Hebà i. t. d.! Toda čisto kaj drugega je, da se neslovenska imena primerno transkribirajo, kakor p. Škrabec sam dobro pripominja: »Vsaj v knjigah in časnikih prostemu narodu namenjenih naj se... tuja lastna imena po izreki pišejo; v oklepajih naj se pristavi tudi v izvorni pisavi, ako tisto ime ni sploh znano«, l. c. 6. To pač, toda glasovno ne spreminjati po domačih načelih, razen bližnjih imen, kakor je bilo že omenjeno. Na koliko imen naj se to ravno raztegne, je pa jako subjektivno, in bi moralo več ljudi odločiti, če bi hoteli imeti edinstveno rabo. Če bi odločevala le dva človeka, bi se izpolnilo nad njima, kar je rekel Stritar:

Mogoče, da kedaj se še
Lizala bosta volk in ovca,
Prej nego dva slovenska se
Razúmeta jezikoslovca.

Zbrani spisi, VII. 118.

Zdaj smo nekako pri kraju z besedami, katere naj se v slovenščini ne bi imele popravljati. Toda teh je v primeri s tistimi, ki so popravka potrebne, le malo številce. Za večino napačnih besed moramo prevzeti žrtev poprave, ako hočemo imeti solidno pisavo; vsak jezik ima pač svoje zakone in naš tudi svoje. Potemtakem bi bilo:

Bólgar, Bólgarka, bólgarski, Bólgarsko. Naglas za te besede je samo tako prav, kakor je pokazal že Škrabec v Cvetju III, 6. V čudni luči bi sijala slovanska vzajemnost, ako bi klicali svoje brate in to celo južne Slované z nemško obliko Bolgâr, ali kakor se večkrat bere celo Bulgar. Za Slovence je kakor pribito, da se naglaša tako in nič drugače, ker se s tem poudarkom kličejo tudi sami: Bǔlgarin, bǔlgarski, jih tako naglašajo Srbohrvatje: Bǔgarin, bǔgarski in tudi Rusi: Bólgarin, pl. Bólgare, Bolgar. Kjer ti slovanski rodovi naglašajo besede na deblu, jih mora Slovenec tudi in jih v resnici povsod tako, zato se tudi tu ne smemo odtegniti vzajemnosti.

Cárina, cárica, cárinski, cárjevati i. t. d. — tako se morajo naglašati imenovane besede, vzete iz srbohrvaščine in ne kakor jih ima Pleteršnik v slovarju carina, carica, carinski, carjeváti; v

srbohrv. je naglas prvotno na deblu: cār, cāra, cārīna, cārevīna, cārovati, kar mi ne moremo poljubno spreminjati. Cārīna Zoll gre kakor jūžina, ljētina.

Četverica, peterica, šesterica i. t. d. Namestu kardinalnega števnikar eden, dva, tri, štiri . . . se more v hrvaščini rabiti tudi samostavniki dvójica, trójica, četvòrica, petòrica, šestòrica, sedmòrica, osmòrica . . . toda le »kad je ona riječ, s kojom ima broj stojati, kakvo muško čeljade ili muška životinja (= pri moški osebi ali moški živali)« Maretić, l. c. 219.; za srednji spol se sme jemati le četvero, petoro, šestoro . . . Toda v slov. govorimo četvero, petero, šestero, sedmero, osmero, zato more biti samostavnik le četverica ne četvorica in naglas, ker je v hrvaščini kratek kipeč, pri nas za en zlog naprej, torej četverica, peterica, šesterica, sedmerica. Pleteršnik je zadel pravi naglas samo pri peterica, šesterina, napačno pa ima četvérica in sedmérica.

Dúševen, dúševnost. Izpeljanke od duh — duhá imajo pač naglas na končnici duhóven, duhóvnost, hrvaško dúhovan; toda izpeljanke od duša — duše se s tem ne smejo mešati, ker ostaja naglas na deblu, kakor je tudi v hrvaščini prvotno na deblu; in iz hrvaščine je naša beseda doma, kjer je dúševan, dúševna, -no. Pleteršnikov naglas je napačen.

— Opomnja. Da se bomo laže razumeli, moram pojasniti naglasno razmerje med slovenščino in srbohrvaščino ter ostalimi slovanskimi jeziki. Slovenščina ima sorodne vezi v naglasu s srbohrvaščino, bólgarsščino in ruščino; to pa tako, da stoji ruski, bólgarski (in hrvaški čakavski¹) naglas na istem zlogu kakor naš, ločita se samo v nekaj primerih, kjer je naša slovenščina šla že po novem. Med slovenščino in srbohrvaščino pa je sledeče razmerje: a) kjer ima srbohrvaščina potisnjen poudar na deblu, bodisi dolg (˘) ali kratek (˘), ima slovenščina poudar na ravno istem zlogu; b) kjer pa ima srbohrvaščina potegnjen poudar, bodisi dolg (˘) ali kratek (˘), ima slovenščina poudar za en zlog naprej od srbohrvaškega zloga, par izjem seve tu ne jemljemo v misel.²

Glavnica Kapital. Da mora imeti beseda ta naglas, je očitno iz hrvaščine, odkoder je beseda vzeta, ki ima obliko: glávnicar; enako očitno je tudi iz drugih slovenskih izvedenek, ki

¹ Narečje v hrv. Primorju.

² Prim. obširno o tem v listu „Mentor“, letnik I., št. 3 sled.

imajo naglas na priponi, n. pr. glavník, glavína i. t. d. Pleteršnikov naglas glâvnica je torej pogrešen.

H r v a š k i — tako moramo pisati in ne: hrvatski, kakor se spakujejo nekateri. Kdor bi hotel pisati besedo v hrvaški obliki: hrvatski, bi moral pisati, če kaj drži na doslednost, potem tudi njeno izpeljanko s t: hrvatsčina, kar bi bilo dalo v slovenščini seveda kak nadaljnji razvoj; v hrvaščini je seveda tudi brez tega soglasnika prav, ker mora t pred prihodnjim št odpasti (hrvaština), enako kakor šteta iz tšteta (= škoda). Enako napačna je hrvaška pisava: hrvatski, ker bi se moralo po njih načelih pisati hrvački. — Zanimivo je, da se morajo nasprotno tudi Hrvatje zavoljo nas prepirati, ker pišejo nekateri bolj v »hrvaškem« duhu: slovenački (!) drugi pa zahtevajo slovensko obliko: slovenski.

I n o s t r a n e c, ne: inozemec Ausländer. Besede inozemec zato ne maramo, ker je za nas in za Srbohrvate prekratka; ko bi se glasila inozemljec, inozemeljski, bi jo precej vzeli za svojo. Oblike -zemec, -zemski so prav v češčini ali poljščini, ker tam ne poznajo naše zemlje, temuč imajo zemč, in lj izpuščajo, mi ga pa ne smemo, in moramo take oblike zavreči. **Z a i n o z e m e c** vzemimo inostranec, kakor govore tudi Rusi, Bolgari in Srbohrvatje. Kar se tiče besedice in, ina, ino, ki smo jo dobili iz severnih slovanskih jezikov, jo lahko rabimo in je ni treba nameščati z drug, druga, drugo (dasi se ji celo Maretic upira [l. c. 685] kot nepotrebnemu arhaizmu), ker imamo več besed njenega sorodstva: inačica, inače i. t. d. Sestavljenkam na -zemec, -zemski pa moramo dati slovo: sredozemski moremo kratkoinmalo spremeniti v s r e d n j e z e m e l j s k i, torej Srednjezemeljsko morje; deželo Nizozemsko, ki smo jo anektirali po češki prestavi iz nemškega, pa kličimo z dotičnim domačim imenom: Holandsko ali Holandija, kakor je že Levec hvalevredno sprejel v Pravopis. Krajem, kjer nimajo Slovani ničesar iskati, pustimo njih domače ime! Če bi se tuja imena prestavljala, da bi bilo že komu podobno, bi se še potrpelo, ali sè spakami se samo smešimo. Čemu bi se spakovali z Inomostom za Innsbruck, Frankobrodom za Frankfurt, Sedmograškim in podobnimi spakami? Sedmograško (Hrvatje pravijo enako Sedmogracko, Čehi Sedmihrady, Poljaki Siedmiogród) je prevod iz nemškega Siebenbürgen. Nemška beseda pa je narejena iz slovanskega imena: Sibinj, torej prvotno Sibinburg, po naše Sibinjsko. Zato se ogibajmo Sedmograškega nestvora in pišimo obče znano ime Erdeljsko, Erdeljci.

Létovišče, ne: letovišče po Pleteršniku. Od besede leto Sommer imamo prav dobro izpeljanko: létovati (zopet ne letováti, kakor ima Pleteršnik, ker je podstava: leto prvotno na deblu naglaševana in se morajo potem naglašati tako vse izvedenke, zato je tudi v srbohrvaščini ljětovati in rusko ljétovati.) Sommer zbringen, in der Sommerfrische sein; iz te smo naredili po hrvaščini létovišče: kraj letovanja, hrv. ljětovište. Ljudje, ki letujejo, bi se najbolje imenovali létovniki, kar bi bilo po lepoglasju (in letovniki so pač sama gospoda!) daleč pred létoviščarji. Kadar delamo nove besede, ne pritikajmo za to potrebnih pripon na besede, katere so že same izpeljane od drugih in imajo po navadi že cel legijon pripon, temuč pritisnimo pripono blizu debla ali naravnost na deblo. Dolge besede so smrt za lepoglasje.

Nášinec, ne: našinec der Unsrige po Pleteršniku. V hrvaščini, odkoder smo besedo povzeli, je poudar pravilen: našinac, ker drugačen od náš naša naše ne more biti.

Nečúven, nečuvéna, nečuvéno, nečuvéno zatiranje, nečuvéna krivica i. t. d. Sicer je že Pleteršnik prav naglasil to, po hrvaškem rabljeno besedo; ali ker se tako nečuvéno grdo čuje med ljudmi, hočemo s tem dobri stvari pomagati na noge. V hrvaščini imajo deležniki I. vrste 7. razreda zraven končnice t lahko tudi -en, -ena, -eno; pri nas so te oblike prav redke; tako je čút, ali čúven, čuvéna, čuvéno; nadút ali nadúven, naduvéna, naduvéno — napihnen i. t. d. Od tega je pa v slov. mogoč samo tak naglas, kakor smo ga zgoraj napisali. Kogar pravilni naglas žali, naj govori pa: neslišno, nezaslišano, kar ni nič slabega, ker tudi Rus kliče s tem glagolom slýchannoje dělo — unerhört!

Óbčestvo svetnikov, ne občestvo. Beseda je po katehizmu in javnih molitvah prišla med najširši svet, zato jo je treba razložiti. Kdor izgovarja besedo tako, da vsaj naglašá prav in govori občestvo, naredi samo eno glavno napako; ali po navadi se govori občestvo, v čemer so ravno tri glavne napake: 1. glasu e ne sme biti vmes; 2. je naglas na nepravem mestu, biti mora na prvem; in 3. je glas e, če je naglas kljub temu na njem, nemogoč in bi imel stati v tem slučaju glas a! Oblika je vzeta namreč naravnost iz ruščine in bi se morala ko taka glasiti pri nas: óbštvo, kakor r. božestvo — boštvo in podobno; besede pravzaprav pri nas ne potrebujemo, ker besedi óbčina in óbčinstvo ravno toliko pomenjata, in so nekateri slovenski obredniki besedo občino tudi vzeli za pomen: občino svetnikov, kar je prav čedno;

toda če je v splošni molitevnik vpeljana že drugačna beseda, ne moremo za sedaj več računati s prvima dvema, in je treba novo primerno popraviti. V ta namen ne potrebujemo nič drugega, nego da vtaknemo en sam glas notri, t. j. n, ki bo vse rane zacelil: óbčenstvo; to moremo storiti tem lažje, ker je v rabi tudi temu primeren pridevnik: óbčenski. Molimo torej: Verujem v óbčenstvo svetnikov, odpuščanje grehov . . .

Netják, ne nečak; iz srbohrvaščine.

Pestër ali pèster, pestra, pestro, bunt pisan. Menda ga ni pesnika, ki bi ne bil te besede rabil, pa ravnotako ne bravca, ki bi jo bil prav izgovarjal. P. Škrabec je pisal o nji že v »Cvetju« X, 9: „Neka »basen« se začinja z besedami: Čilim péster tke Firdûzi, kar ni vse vkup tursko ali perzijansko; poleg »tke« je tudi »pester« domačega, slovenskega korena, prav tega kakor »pisati«, celo deblo pa imamo ohranjeno v besedi »posterv«.“ Pravih oblik te besede je mogočih več, kakor jih našteva že imenovani gospod: páster, pástra, pástro, ali pester (seveda poluglasnika: p̣sṭer) pestra, pestro. Za nas je najbolje, da se odločimo za oblike z e (ɛ), ker so te že od nekdaj v rabi. Glede naglasa pa je treba povedati, da je mogoče naglašati na enem ali drugem izmed obeh zlogov, seveda s tem razločkom, da mora biti na koncu kratek potisnjen (torej pestër, pestrã, pestrõ), na prvem zlogu pa kratek potegnjen naglas (torej pèster, pèstra, pèstro), mogoče in enako pravilno je oboje. — Marsikateri jezikoslovec bo pri tem morebiti zmajal z glavo, češ reformacija na polju naglašanja! Dosedaj smo računali le s tremi naglasi, izmed katerih sta dva dolga (potegnjeni [ː] in potisnjeni [̣]) ter eden kratek; odkod sta se vzela torej kar dva kratka, ki hočeta biti tudi potisnjena in potegnjena, kakor dolga dva? Stvar je ta. Kakor se je mogel v besedah, ki imajo v predzadnjem zlogu glas e ali o (etymol. e ali o), pomekniti (kratki potisnjeni) naglas iz končnice na ta e ali o, ki je postal sedaj širok in naglas na njem dolg potegnjen (prim. starejše vodã ali mlajše vóda; starejše ženã ali mlajše žèna; starejše lef̣i ali mlajše léti; starejše govori ali mlajše govóri itd.); prav tako pa more v besedah, ki imajo v tem zlogu namestu e ali o kak poluglasnik, preiti v večini naših narečji kratki potisnjeni naglas iz končnice na ta poluglasnik, ki nosi sedaj kratek potegnjen naglas; prim. prvotnejše temã ali novejše tèma; prvotnejše temèn ali novejše tèmen; prvotnejše primekṇi ali novejše primékni itd. Razmerje obeh procesov pa je sledeče: prvi proces se je izvršil v veliko več na-

rečjih nego drugi, vendar more tudi le-ta drugi šteti nad dvetretjinsko večino naših narečji sebi v dobro. Dalje se je prvi proces vršil brez razlike v muzikalnih kakor v ekspiratornih naglasnih načinih naših narečji; drugi pa se je, kolikor je sedaj preiskano, izvršil skoro izključno v ekspiratornih narečjih, jako malo v muzikalnih. In prav ta zadnja okolnost je vzrok, da tega glasu (kratkega potegnjenega) ni zasledil skoro noben človek, dasi se je sicer popolnoma pravilno kombiniralo, da je moral pri nas nekdanj eksistirati. V večini narečji, namreč v vseh ekspiratornih, sta se oba potegnjena naglasa izgubila in se izenačila s potisnjenima; toda v muzikalnih narečjih, katera so ta proces izvršila, živi še kratki potegnjeni naglas v veselje vseh slovenskih jezikoslovcev krepko dalje.¹ Ker pa bazira slovenski knjižni jezik na muzikalnem naglašanju, — in z ozirom na naglasno vzajemnost sè srbohrvaščino, bólgarščino in ruščino je ekspiratorno naglašanje naravnost izključeno —, mora prevzeti tako, kakor ima za dolge, tudi za kratke naglase muzikalni način, t. j. kratek potegnjen naglas. Da je pa res treba privzeti v knjigo tudi ta proces, nam govori dosti jasno okolnost, da govori tako gotovo dvetretjinska večina našega naroda: na Štajerskem; na Kranjskem: ob štajerski meji, na Notranjskem, zahodna stran Gorenjske ter na Primorskem; poleg tega nas sili do tega naglasa tudi skupnost do srbohrvaškega naglašanja, ki daje obema procesoma enako veljavo. — O vsem tem bom obširneje razpravljal ob kaki ugodnejši priliki, tu zadostuje omenjeno.

Predjem, predjema Vorschuß ali tudi: predjemek, predjemka, celo po ženski sklanji: predjemka, predjemke je beseda pravilna, kakor že Pleteršnik dobro podaje. Zavrzimo spako, ki se sliši vsak dan pri blagajnah: predvjem, ali kakor se piše celo predujem, hrvaški predujam, predujma. Rabiti se more tudi beseda predplačilo.

Slikar, ne: slikár, kakor naglašá Pleteršnik. Pri samostavnih na -ar je ušlo Pleteršniku jako veliko pravih naglasov, najbrž vsled mnenja, da sta se različna naglasa tudi pri tej priponi zedinila v enakega, kakor se je to zgodilo pri priponah -ilo, -it itd. in njih izpeljankah. Toda da temu ni tako, moremo razvideti iz mnogih naglasov, katere je on sam pravilno zazna-

¹ Na Koroškem v Junski dolini po spričevanju Oblakovem; na lastna ušesa sem pa slišal to v Horjulju in okoliških narečjih na Kranjskem.

moval, n. pr. mlékar, stávbar, sírar, ptičar itd. Med nepravilnimi je tudi slikár, kar se je vzelo k nam iz hrvaščine, kjer pa nahajamo popolnoma pravi naglas sliċár, iz česar more biti v slovenskem samo slikar. Biti morajo naglašene na deblu tudi vse izpeljanke, ker ima podstava prvotno na deblu naglas: slika. Potemtakem je napačno, kar je podal Pleteršnik: slikarica, slikárnica, slikárski, slikárstvo, temuĉ mora imeti vse poudar na deblu: slikarica, slikar-nica, sliċarski, sliċarstvo, kar v hrvaščini natančno odgovarja: sliċár, sliċarica, sliċárski, sliċovati, sliċujem.

Stolnica, ne: stólnica, Pleteršnik. Beseda, ki smo jo naredili po drugih slovanskih jezikih, je iz podstave stol, stóla, torej se je v rodivniku naglašala prvotno na konĉnici stolá, in za slovanske jezike opazujemo stalno pravilo, da se besede, katere so se naglašale prvotno na konĉnici, tako tudi v vseh izpeljankah naglašujejo; in narobe, besede, katere so se naglašale prvotno na deblu, se naglašajo tako tudi v vseh izpeljankah — izjem bistveno ni drugih, kakor pri nekaterih priponah, ki so naglas uniformirale. — Izpeljanke našega stola imajo torej naglas na konĉnicah: stolár, stolárski, stolíca, in to ne samo, ĉe pomenja navaden stol, temuĉ tudi, ĉe pomenja Lehrkanzel, Katheder, ali celo Residenz, kar ima Pleteršnik ĉisto prav zaznamovano, le da jih to malo ve; dalje je prav: stolováti, -újem in ĉisto nič drugaĉe ne more biti stolnica naglašena, kakor tudi stolnik, stolnístvo, stolnják — besede, ki je jih naglasil Pleteršnik na prvem zlogu.

Strókovén, strókovnik, ne: strokóven, strokovnik, Pleteršnik. Besedo smo vzeli iz srbohrvaškega, torej moramo tudi naglas uravnati po njeni matici. Srbohrvaško se glasi: strúka, strúčan, strúĉenják — kar daje v slovenskem stróka, strókovén, strókovnik, paĉ pa prav naglaša Pleteršnik na konĉnici: strokovnják, ker je ta pripona izenaĉila naglase na enoten naĉin.

Tájnik, te besede nismo izpeljali naravnost iz našega glagola tajiti, za kar nam tudi ni treba poudarjati tajník, tajnica, kakor ima tudi Pleteršnik zraven tájnik, temuĉ smo jo vzeli iz hrvaškega tájnik, vsled česar sprejmemo lahko tudi poudar po hrvaščini tájnik. Poudar na deblu ima tudi ruski tájnnik.

Uklanĉati se ali poklanĉati se, ne: klanĉati se, sich ver-beugen. S pozdravnimi izrazi imamo paĉ križ: vse poberemo, kar kje slišimo: sluga, nazdar i. t. d. Tako smo vzeli iz ruščine in hrvaščine (Pleteršnik ima vir: iz hrvaščine) tudi klanĉati se,

r. klánjatišja, hrv. klánjati se, kar pa v slov. ni mogoče, kakor ne: birati, našati, hajati i. t. d. temuč edino le s predponami: torej uklanjati ali poklanjati se.

Vodénec, ne: vodik Wasserstoff. Po šolah in šolskih knjigah prevladujejo še vedno grde spake, kakor so vodik, kisik, dušik, ogljik i. t. d. ter njih izpeljanke vodikov, kisikov, dušikov, dušičnat, ogljikov i. t. d. Pri nas niso več mogoče tvorbe na -ik, temuč si moramo pomagati na kake druge načine, da odstranimo besede, ki smo jih vzeli iz ruščine ali češčine na -ik. V slov. mora k tem tvorbam pristopiti še pripona en-, na-, no, torej slama -ik: slamník; glava -ik: glavník i. t. d. Enako moramo ravnati z ruskimi in češkimi izposojenkami; kjer pa to ne gre, si moramo izvoliti drugo pripono: besedo dušik popravimo lahko z vmesno pripono: dušník, drugod to ne bo šlo, za kar vzemimo druge pripone. Primerni izrazi bi bili: vodenec, vodenčev; kiselec ali kislec, kiselčev; dušec, dušník ali dušivec, duščev, dušník, dušivčev; oglevec, oglečev i. t. d. — te besede so se pri nas že preje rabile nego imenovane spake.

Žúpnišče, ne: župnišče. Besedo župník smo vzeli iz hrvaščine in jo tudi prav izgovarjamo, ker se v hrvaščini naglaša: žúpniík, žúpnički i. t. d.; zato se pa izpeljanka ne more glasiti župnišče, temuč samo žúpnišče, kakor je poudaril že p. Škrabec v oceni Pleteršnikovega slovarja, Cvetje XIV. 12. Kedar bomo govorili župník, bo tudi župnišče prav, preje pa ne. Naglas na prvem zlogu ne more biti nič nestrpnega, saj so naši prednjiki govorili tudi v fárovžu, ne v faróvžu!

Glagoli.

Če je krpanje sploh nehvaležno delo, kakor tožijo vsi rokodenci, je to prav posebno v jezikoslovju, ker najde vsak človek dosti razlogov, s katerimi se skuša upreti »novotarstvu« in »nepotrebnim reformam«, ki žalijo sporočene tradicije in enake svetinje. S temi čustvi nastopam pot krpanja pri glagolih, katere smo sprejeli v napačnih oblikah iz sosednih jezikov. Srce se mi krči še bolj, če pomislim, kako je oblika celo pri domačih glagolih nestalna in malo utrjena, dasi objektivno ni prav nobene dvojbe, kaj je za naš pismeni jezik prav in kaj ne, ker nam različna domača narečja in oblike drugih slovanskih jezikov podajajo jasne naglasne načine. Obdelati hočemo glagole po posameznih vrstah. Kar se tiče naglasnih napak, imajo skoro vse svoj vir v srbo-

hrvaškem naglasnem sestavu, po katerem je prvotni dolgi potegnjeni naglas vedno za en zlog spredaj pred našim naglasom: in le-tega so kar kosmatega prenesli ljudje božji v našo izreko, brez vsake vesti in vsake težkoče!

III. vrsta, 2. razred.

Ščedim, ščedéti; od hrv. oblike štédjeti, štédim sparen je v slov. mogoče samo ščedéti — ščedim, kakor je že Levstik prav presukal; vsak št daje pri nas šč, naglas pa je kakor v trpjeti, živjeti, vrtjeti . . ., čemur odgovarja pri nas trpéti, živéti, vrtéti, trpim, živim, vrtim. Po tem, kar je rečeno, se mora govoriti edino prav tudi ščedívnik Sparherd. Komur pravilna oblika ne ugaja, naj se besede ogiblje, ker naše hraniti, varčevati nič manje ne izraža; v takem slučaju dovoljevati napačne oblike, kakor ima n. pr. Pleteršnik ščédeti, ščéditi, t. j. napačen naglas, ali puščati celo št za šč, bi se reklo, dajati prednost napačni izposojenki pred pravilno domačinko.

IV. vrsta.

Le-ta je jako komplicirana; ima namreč v glavnem kar štiri različne naglasne načine: zgled 1. načina bi bil: misliti, hrv. mĩsliti, rusko: mĩslitĩ; zgled 2. načina: hoditi — hódĩš, srbohrv.: hòditi — hòdiš; rusko hoditĩ — hódĩš; zgled 3. načina: groziti, grozĩm; srbohrv. gròziti, gròzĩm; rusko grozitĩ — grozũ — grozĩš; zgled 4. načina: hvaliti — hválim; srbohrv. hválitĩ — hválim; rusko hvalitĩ — hváliš. Kompliciranost povečuje še okolnost, da so se cele kopice glagolov tretjega načina pomešale v naštetih slovanskih jezikih sè zgledi četrtega načina in narobe: — v tem metežu ni čudno, če različnih slovanskih glagolov za slovenščino niso mogli prav priprojiti. Napake so v poglavitnem pri glagolih 3. in 4. naglasnega načina. Po tretjem naglasnem načinu morajo iti glagoli:

Ogorčiti, (iz ruskega); brojiti, oriti (iz srbohrv.). Besedo ogorčiti, ogorčen, ogorčenje so vzeli iz ruskega naši časnikarji za nem. izraz Entrüstung, entrüsten. Izgovarjajo jo ogórciti, ogórcen, ogórcenje, kakor je prvi dve zaznamoval tudi Pleteršnik, zadnje še ni vzel v svoj besednik. Beseda je po etimologiji v zvezi z našim: gorje, weh!, in pomenja erbittern, kränken, betrüben. Sprega se v ruščini: ogorčitĩ, ogorčũ, -čĩš; ogorči -ite; ogorčĩb, -ila, -ilo; potemtakem ni najmanjše dvojbe, da se mora tudi v slov. spregati ogorčiti, ogorčĩm, ogórcil, ogorčila, ogorčẽn, ogorčẽnje. Treba je zato z ogorčẽnjem protestirati, da se besede tako napačno naglašajo. Sicer pa ni treba, da bi bil Slo-

venec vedno ogorčen, večkrat je morebiti samo užaljen, jezen, razsrden, čmeren ali razdražen, raztogoten, razkačen ali celo po hrvaško razljučen — ali ni že tega več ko preveč, čemu še ogorčenja?

Brojiti nam sicer ni prav nič treba, ker lahko shajamo z domačo besedo šteti — Bog da bi le tega dosti bilo — toda če jo že kdo rabi, naj ve, da se ne naglaša prav po Pleteršniku: brójeti, brójim, temuč brojiti, brojim, brojiš, brojila, brojilo. Glagol gre po 3. naglasnem načinu in se glasi v hrvaščini bròjeti, bròjim, bròji, bròjite, bròjio, bròjila, bròjilo: ima isti naglas kakor drobíti, drobim, gostíti, solíti, zvoníti, srbohrvaško: dròbiti, dròbim, gòstiti, sòliti, zvòniti. Kako lepo se naglas vjema tudi z ruščino, ki ima kakor slovenščina poudarjeno končnico pri te vrste glagolih: drobítъ, drobišъ, gostítъ, solítъ, zvonítъ!

Enako gre svedočiti, svedočim, hrv. svjedòčiti, svjedòčim.

Sèm spada tudi glagol oríti, orím, ki ga radi slišijo naši pevci in njih poslušavci, a jim ne služi ravno v veliko čast, ker ga napačno naglašajo: óriti, órim, óril, órila, órilo. V srbohrvaščini gre glagol enako kakor bròjeti, prav tako tudi v ruščini: razorítъ, razorjú, razorišъ, razoriľ, razorila, razorilo, torej tudi naše pevsko poslušavstvo, če ima kaj posluha, ne more in ne sme drugače naglašati kakor oriti, orím, orila, orilo. Glede rabe same je treba pripomniti, da je v srbohrv. v pomenu odmevati, wiederhallen, glagol refleksiven, torej oriti se; v srbohrv.: razòriti se, obòriti se = wiederhallen.¹

Po 4. naglasnem načinu gredo ti-le glagoli: Divíti, dívim; jaríti (raz)járím iz ruskega; buljíti (oči) búljim; javíti, jávim; kumíti, kúmim; lišíti lišim; ljutíti, ljútím; slutíti, slútím iz srbohrvaškega. Enak naglas imajo domače, pa sedaj med ljudstvom pozabljene besede: dičiti, dičim; račíti, račim; ščitíti, ščitim.

¹ Sem spada glagol, ki se je ohranil v ogrski slovenščini pravilno v obliki činíti, činím, kar je v hrv. činiti, činim. Ker se v ruščini naglaša sedanjik zraven činiš tudi činiš in zlasti še, ker je v slov. več glagolov tega naglasnega načina prešlo v sedanjiku v četrti (4.) naglasni način (n. pr. krstíti, krstím in křstím, toda r. krestítъ, krestíš; srbohrv. křstiti, křstíš; postíti, postím in pòstím, toda r. postitъsja, postíš; srbohrv. pòstiti, pòstíš) bi smeli sedanjikovo deblo naglašati tudi činiš. Niti najmanjšega razloga pa ni za nedol. činiti! Kdor pa bi kljubtemu tako naglašal, mora potem tudi naglašati: činitelj, činovnik, činjenica!

Takih naglasov najbrže ni nihče pričakoval, ali k večjemu le za neslano šalo; in tudi take šale si ni mogoče misliti pri drugem človeku nego pri kakem topouhem jezikoslovcu! Toda če glede naglasa zatisnemo ušesa in stvar objektivno presojamo, moramo reči, da je popolnoma v soglasju s pravili našega jezika; pa ne samo to, temuč lahko rečemo, da je še premalo po slovensko naglašeno. Prigovarjati bi mi namreč mogel kdo, in to s precejšnjo pravico, da pri več glagolih (divim, račim, razjarim...) sedanjikovega debla ne smemo tako naglašati, kakor je tu zaznamovano, temuč ravno tako na končnici kakor nedoločnikovo, kar nam kaže ruščina in drugi slovenski zgledi, dasi ima pisna hrvaščina naglas na deblu. Ruščina ima namreč v imenovanih primerih naglas skozinskozi na končnici, torej tudi v sedanjikovem deblu: divítъ, divljú, divíšъ, diví, divíte, divílъ, divila; enako: račítъ, račíšъ, (raz)jarítъ, jaríšъ. In kakor v teh primerih ima ruščina še celo vrsto glagolov poudarjenih v sedanjikovem deblu na končnici (glasítъ, glasíšъ; kadítъ, kadíšъ...), kjer ima pisna hrvaščina poudar na deblu (glásiti, glásim; káditi, kádím...) slovenščina pa kakor ruščina tudi na končnici: glásiti, glasim; káditi, kádím i. t. d. To bi potemtakem govorilo zoper naglas na deblu (divim, račim, razjarim); z druge strani pa je zopet razlog, ki govori drugače. Slovenščina se namreč ne vjema skozinskozi z ruskim naglasom, ki je tukaj nasproten srbohrvaškemu, temuč stoji v veliki kopi primerov na strani srbohrvaščine, ki poudarja sedanjik na deblu. To so vsi glagoli, ki gredo po primeru braníti, bránim; mótiti, mótim..., kar se vjema s primeri srbohrvaškega razreda: brániti, bránim; mútiti, mútim..., ter je v nasprotju z ruskim razredom, ki naglašá: branítъ, branjú, branišъ, mutítъ, mutíšъ... In tukaj nismo pustili na cedilu Rusa samo mi sè Štokavci, temuč tudi Čakavci in Kajkavci, torej celokupni narod srbohrvaški, ki sicer v več stvareh ne soglašá tako junaško. Ker ima torej slovenščina v tem naglasnem načinu dvojno možnost za sedanjikovo deblo, ne moremo za gotovo reči, kako bi bila potem slovenščina naglasila te glagole, ako bi jih bila že od nekdaj imela: mogoče je oboje, torej tudi naglas na deblu; in ker so ušesa na ta naglas že navajena, se odločimo tudi mi za ta naglas, ter naglašajmo v sedanjikovem deblu, kakor smo zgoraj zaznamovali.

Nobenega dvoma pa ni glede naglasa v nedoločnikovem deblu, ki mora biti na končnici. Nič nas ne sme pri tem motiti dejanstvo, da ta naglas v slovenskem jezikovnem javnem

mnenju še ni oficialno pripoznan. Pleteršnikov besednik naglaša namreč skozinskozi napačno brániti, brúsiti, hváliti; dalje hóditi, móliiti, nósiti; kríčati, béžati, držati; pisati, vézati, kázati . . . itd. povsod, kjer bi imel stati naglas na: íti, áti, éti . . . Da tako naglaša tudi naše slovanske izposojenke, je samo po sebi umevno. Toda tak naglas na nedoločnikovem deblu stoji v nasprotju z naglasnim sestavom našega jezika; v nasprotju z naglasno vzajemnostjo vseh slovanskih jezikov, kateri imajo z nami soroden naglas; in stoji v nasprotju, kar je glavno, celo sè seboj samim. Tu nimam prostora, da bi dokazal, kar trdim, ker bi bilo dokazovanje predolgo, zato rečem samo toliko: kedar bomo naglašali tudi mi, kakor Hrvatje: živeti, kípeti, hiteti. živela, kípela, hitela; káditi, prášiti, mástíti; kádila, prášila, mástila . . . i. t. d., tedaj bo prav tudi brániti, brúsiti, hváliti i. t. d. Da pa je kaj takega v nasprotju z naglasno vzajemnostjo drugih Slovanov, kažejo dovolj očitno ruščina, čakavščina in tudi kajkavščina, v kolikor ima še staro naglasno stanje, ki imajo sè slovenščino enak naglas in torej tukaj poudar na končnici in ne na deblu. Ruščina ima: branítŭ, hvalítŭ, hodítŭ, molítŭ, nosítŭ, kričátŭ, bježátŭ, deržátŭ, písátŭ, vjezátŭ . . . i. t. d. Čakavščina: držăt, bižăt i. t. d.; kajk. v Prigorju: braniti, brusiti, kričati, bežati i. t. d. . . . Svojemu načinu primerno ima tudi štokavšina, t. j. pismena hrvaščina svoj poudar: brániti, hváliti; písati, kázati i. t. d. Končno sem rekel, da je tak naglas na nedoločnikovem deblu v nasprotju tudi sam sè seboj. Po nedoločnikovem deblu se delajo namreč tvorni deležniki preteklega časa in deloma tudi velevnik; in vsem tem dajemo pravi naglas, kakor jim po vseh jezičnih postavah gre, torej od hvalíti: hvalíte — hvalíla — hvalílo; braníti: braníte — braníla — branílo; nosíti: nosíte — nosíla — nosílo i. t. d. In kakoršen naglas imajo nedoločnikove izpeljanke, takega bo smel imeti vendar tudi nedoločnik sam! Lepo deblo torej, ki bi imelo drugačen naglas kakor njegove veje in njegovi vršiči, pač v nasprotju samo sè seboj! Po vsem tem se torej ne moremo ozirati na Pleteršnikov nestvor, temuč se pridružujemo p. Škrabcu in Valjavcu, ki sta ta naglas zagovarjala.

Kdo bi se torej smel za naše slovanske izpeljanke ustavljeti pravemu naglasu? Naglas, kakor ga moramo mi imeti, imata natančno ruščina in kajkavščina. Ruščina naglaša divítŭ, diví (te), divítŭ, divíla, divílo, javítŭ, javíla; (raz) jarítŭ, jaríla, račítŭ, račíla; ščitítŭ, ščitíla; v kajkavščini nahajamo (v Prigorju) dičiti

se, dičila; javiti, javila; ljutiti, ljutila; enako bi se glasilo buljiti (oči), buljila, kumiti, lišiti, ako bi bili glagoli tam doma. Enako moramo tudi mi, k a k o r tudi drugod popolnoma soglašamo s tema dvema jezikoma. Celotno se vsak izmed zgoraj naštetih glagolov naglaša po temle primeru:

javiti	jâvim, jâviš, jâvi,
javi, javite . . .	jâvimo, jâvite, jâvijo
javil, javila	jâvljen, jâvljena,
javilo, javivši.	jâvljeno.

In če v mogočni ruščini tak naglas ni grd, tudi v slovenščini ne bo.

Do istega naglasa imajo — de jure — pravico tudi sledeči glagoli, ki smo jih vzeli iz srbohrv., ker gredo po načinu gospodariti, gospodârim; drvariti, drvârim, kakor je v slovenskih narečjih še ohranjeno. Toda te vrste glagole bomo najbrže tudi v slov. počasi premaknili v naglasni tipus: mîsliti, tako da je teže zahtevati pravilni naglas pri izposojenkah. Tako bi po pravici šlo:¹ životariti, životârim, životarila; hrv.: životâriti — živõtârîm; prosjâčiti, prosjâčim, prosjâčila; hrv.: prosjâčiti — pròsjâčim. Enako: protiviti, protivim; upropastiti, upropâstim; upotrebîti, prednjačiti, prvačiti, tolmačiti, koračiti, jednačiti, junačiti, obelodanîti, hrv. objelodâniti.

V. vrsta.

Glede naglasa imajo različni razredi te vrste podobne naglasne načine, kakor jih ima IV. vrsta.

Po zgledu slovenskega glagola končati, končâm morajo iti sledeči iz srbohrvaščine vzeti glagoli: čitâti, čitâm; krcâti, krcâm; prijâti, prijâm; (o) sidrâti, (o) sidrâm; tamburâti, tamburâm. Vsi ti se namreč glasijo v srbohrv. obliki: čitati, čitâm; krcati, krcâm; enako: prijati, (o) sidrati (po Daničiču, Akc. u glag., 74) tamburati. In kakor odgovarja srbohrvaškim oblikam kônčati, kônčâm; zijati, zijâm; mîmrati, mîmrâm . . . v slovenščini: končâti, končâm; zijâti, zijâm; mrmrâti, mrmrâm . . ., tako moramo naglašati tudi zgorajšnje primere, kakor smo jih postavili, in zavreči vse drugačne oblike. Pleteršnik ima: izkrcati, izkrcam, prav tako kakor bi hotel reči; po roki krcati ali nakrcati koga! Potem ima Pl. prijati, prijam gûnstig sein in pove, da je vzeto iz hrvaškega, toda kako! Dalje:

¹ In kajkavščina (v Prigorju, Rad 87) res še naglaša tako: gospodariti, gospodârim; jednačiti, jednâčim; divaniti, divânim; drvariti, drvârim i. t. d.

(o) sídrati, sídram verankern; kdor bi tako govoril, bi moral naglašati, če ve sploh, kaj je slovanski naglasni sestav, na deblu tudi: sídrar, sídrišče, sídrnina i. t. d., da bi bil v napaki vsaj dosleden. Besede tamburáti, tamburám Plet. še ni učakal, zato jo naj vsaj neokuženo prav rabijo; toda tambúrico ali morebiti bolje tamburíco je tudi Pleteršnik napačno zapisal, ker se glasi v hrv. tãmburica, in potemtakem v slov. na noben način ni prav Plet. oblika tãmburica. O besedi čítáti, čítám je pisal obširno že Škrabec v Cvetju XVII. 3, kjer je pokazal, da je beseda že v sami prvotni hrvaški obliki nestvor, ki je v taki obliki pri nas nemogoča in je »najčistejši rusizem ali čehizem ali serbizem ali hervatizem«, ki bi se ga morali ogibati. Ali če besedo že rabimo, ji dajmo vsaj obliko, kakoršna je za naš jezik primerna. Naglaša se prav, kakor je že Škrabec pokazal, čítáti, čítám, čítála, čítálo! Ta grdi spak in njegove izpeljanke so nam skoro popolnoma zadušili domačo lepo in pravilno besedo: brati, berem in izpeljanke braven, brav-nica, bravec, berilo i. t. d. Celo šola nam je iz starih, pravilnih beril skrpucala nove pokvečene čitanke (!). In z medom so sprejemali tudi vse izrodke tega glagola: čitatelj, čitateljstvo, čitalnica, čitališče i. t. d., to pa največ zavoljo tega, da se na lep način izognejo bravcu, ki je pa blagoglasen in pravilen ob enem! Dobro, kdor besedo s tako slastjo povišuje nad bravcem in njegovo družino, naj ji dá tudi pravi naglas, ki mora biti: čítáti, čítám; čítá n k a, čítávec, odtod nadaljnja izvedenka čítávnica, od čítátelj bi bilo čítáteljnica; čítálišče in nič drugače. Komur pa pravilni naglas na končnici ni všeč, mora pa potem na deblu skozinskozi vse naglašati, torej čítati, čítam, čítanka, čítavec, čítavnica, čitatelj, čitateljstvo, čitateljnica . . .; komur pa tudi to ni všeč, naj besede sploh zavrže in naj lepo po domače in pravilno bere; in ta bo storil izmed vseh najbolj!

Preiti nam je k naglasnemu načinu, ki je podoben primerom iz IV. vrste: divíti, javíti itd. Poleg enakih težav v naglasu nedoločnikovega debla zadevamo pri več primerih te vrste po vrhu na težave še pri obliki. Znano je namreč, da se mnogo iterativnih glagolov te vrste, ki so izpeljani iz glagolskih osnov, v slovenščini ne sme drugače rabiti nego s predponami; n. pr. iz glagolov brati, zreti; hodíti, sadíti, nositi itd. ni mogoče napraviti iterativa v tej vrsti drugače nego s kako predpono: **pobirati, izbirati, odbirati**, ne more se pa rabiti samo: birati, prav tako ne samo zirati, hajati, sajati, našati, temuč le ozirati, **zahajati, pre-**

sajati, **ponašati** itd., ki imajo povsod naglas na deblu. Tako bi morali ravnati pa tudi z glagoli, ki smo jih sprejeli iz slovanskih jezikov, ki sicer te prikazni ne poznajo; potemtakem je iz glagolov javiti, koriti, motriti... pravilna ta vrsta samo s kakimi predponami, torej **poj**javljati ali **iz**javljati; **prekár(j)**ati, **pokar(j)**ati; **smá**trati, **prematrati** itd., nikakor pa ne samo: javljati, karati, matrati..., kakor je to v drugih slovanskih jezikih mogoče. Toda kdor kljub temu očitnemu pravilu tvori glagole po tej vrsti brez predpon, kakor je skovana tudi že omenjena beseda čitati namestu očitati, **preč**itati itd., se potem tudi glede poudarka ne more posluževati ugodnosti domače prikazni: poudarjanja na deblu, temuč mora iti z naglasom na končnico, kakor je tujki primerno. Tako se morajo potem glasiti: javljáti javljam; karáti, káram; matráti (gledati), mátram itd., kakor se v resnici naglašajo v tistih jezikih, ki imajo slovenščini enak naglas; tako govori Rus: javljátъ, javljáju; karátъ, karáju; Čakavec govori: kārāt, kārāl, karāla in Kajkavec: javljāti, javljàla; karāti, karàla. Toda v pismeni hrvaščini, to je štokavščini, mora ta naglas pravilno za en zlog nazaj, kakor sploh v vseh primerih jezika gre, torej: javljati, kárati, mátrati — ne sme pa tako v slovenščini. Ostali glagoli, ki niso izpeljani iz glagolskih podstav, pa seveda ne potrebujejo nobene predpone, temuč prevzamejo samo naglas, kakor je primeren slovenščini. Tako morajo imeti naglase: čaráti, čáram zaubern; niháti,¹ niham; nizáti, nižem; pitáti, pitam fragen; sviráti, sviram; šetáti, šêčem; uspeváti, uspevam.

Vsi ti glagoli imajo v sosednih jezikih, iz katerih so vzeti, enak naglas kakor zgorajšnji, torej veljajo tudi za naš jezik enake zahteve. V ruščini se govori od teh: čarovátъ, kar kaže, da bi se oblika glasila tudi čarátъ, ako bi se nahajala, ker drugače bi se glasilo čarovatъ; pytátъ, pytáju; uspjevátъ, uspeváju; v č a k a v - š č i n i so v rabi: pitát, pitan, pitāl, pitála, pitālo; šetāt, šetāla; v kajkavščini pa: pitáti in šetáti — štokavsko se glasi vse zopet pravilno z naglasom spredaj v nedoločnikovem deblu: čá-rati, čárám; njihati, njihâm; nízati, nižem; pí-tati, pí-tám; svírati; šetáti; šêčem — ne sme se pa glasiti tako v slovenščini! Kar se tiče Pleteršnikovih napak glede nedoločnikovega naglasa, veljaj tisto, kar je bilo povedano že pri dotičnih primerih četrte vrste. Kar pa se tiče izpeljanek iz imenovanih glagolov, je šel to pot

¹ Zavoljo tega je prav nihálo Pendel, sicer bi moralo biti nihalo.

Pleteršnik pri besedi šetati tudi v napaki dosledno; tako je dosledno po šetati naglasil tudi šetavec, šetavka, — kar bi bilo seveda le po nasprotni doslednosti prav: šetáti, šetávec, šetávka, kakor je šetálišče, šetováti. Enako je vztrajal v napačni nedoslednosti še pri besedi svírati: svíravec, kar je prav samo: sviráti, svirávec. V celoti bi bila spregatev teh glagolov po primeru:

Pitáti	pítam, pitaš, pita ...
pítal	pítaj, pítajte ...
pítála	pítan
pítálo	pítana
pítávši	pítano.

Iz V. vrste je treba izpuliti par glagolov, ki so se v predrugačeni obliki vtepli sèm iz VI. vrste: to so razmotrivati, predbacivati in nekaj na -avati: odobravati, izkrcevati, upotrebljavati. Oblike na -avati poznamo sicer tudi že v domačih (kraških) narečjih, vendar bi se jih morali v knjigi ogibati, ker so nove tvorbe, nastale iz VI. vrste in večini narečji neznane: toda ker se nove tvorbe rabijo tudi v pisni hrvaščini, jih bo teže popolnoma prezirati, in pisati le odobrovati, odobrujem, upotrebljevati, -ljudem (ki je pa pri nas popolnoma nepotrebna beseda, ker imamo rabiti!) i. t. d. Toda z nobenim razlogom se ne dajo opravičiti končnice na -ivati, ki so pri nas popolnoma neznane in so nova hrvaška posebnost. Za te moramo rabiti prvotno končnico -ovati torej razmotrováti, razmotrujem, izkrcevati, izkrucujem, grdi germanizem predbaceváti, predbacujem pa moramo sploh zavreči, ker imamo lepo domačo: očitati. Prvotna oblika tudi med Srbi in Hrvati še ni čisto izumrla; v črnogorskih narečjih še govore -ovati, -evati za sedanje pisмено: ivati: kaževât (kazivati), dosadjevât, piševât, zafaljevât i. t. d. Rešetar, d. Štokav. Dial. 207.

VI. vrsta.

V tej vrsti so delali preglavice našim slovanskim prijateljem izključno glagoli, ki bi imeli biti naglašeni na deblu. To je kopica iz ruščine in srbohrvaščine vzetih glagolov, ki imajo poudar na deblu, in bi ga morali ko takega obdržati tudi v slovenščini; toda prijatelji slovanske vzajemnosti so vkljub vsem sorodnim vezem skočili na samoslovensko, ali kakor se rado piše, kranjsko oziroma gorenjsko stališče, in potisnili poudar iz debla daleč, daleč na končnico, toliko da je komaj še ostal na besedi! To so glagoli

iz ruščine: žértvovatъ, žértvuju, žértvovalъ, žértvovala; (pri) (ot) sŭtstvovatъ: zdrávtstvovatъ, zdrávtstvuj, zdrávtstvujte.¹

Iz srbohrvaščine: čarovati, četovati, njegovati; čarujem, četujem, njegujem.

Vsem tem primerom moramo pustiti tudi v slov. naglas na tem zlogu, ravno tako kakor se lepo vjemajo drugi naši naglasi z ostalimi slovanskimi; n. pr. naše: vérovati, vérujem; kmétovati, svétovati, mílovati i. t. d. se natančno vjema z ruskim: vjérovatъ, vjéruju; mílovatъ, sovjétovatъ i. t. d.; sè srbohrvaškim: vjèrovati, vjèrujem; kmètovati, svjètovati, mŭlovati. Zato tudi po naše ni mogoče drugače nego: žrtvovati, žrtvujem; enako vse izpeljanke iz žrtv: žrtven, žrtvenik; zato so tudi Hrvatje čisto pravilno povzeli v svojem jeziku: žrtva, žrtven, žrtveník, žrtvovati, žrtvovanje. Pleteršnik ima seveda žrtvovati, žrtvovavec, žrtvovanje, žrtvišče, žrtvína, vendar je pa prav naglasil: žrtvenica, žrtvenik, kar je tudi nekaj dobre volje. Besed (pri) (od) sŭtstvovati, prisŭten, pa sploh ne potrebujemo, ker imamo domače: navzočen, navzočen biti. Enako ne potrebujemo ruskega pozdravljenja; zdrá(v)stvuj, zdrá(v)stvujte, ker se tudi po domače zastopimo. Lehko pa rabimo besede: čarovati, čarujem, tudi rusko je čárstvovatъ; četovati, négovati (da je srbohrvaški naglas pravi, potrjuje ruski glagol njéžitъ, ker bi moral drugači biti nježitъ).

To so torej stvari, ki nam utrjujejo pristno slovansko vzajemnost!

Toda vtegnil bi mi kdo ugovarjati, da se v slovenskem jeziku navdušenje za slovansko vzajemnost v VI. vrsti glagolov precej ohlaja in da nosi vsled tega pri nas že več glagolov naglas na končnici, med tem ko so v drugih slovanskih narečjih naglašeni še po starem na deblu; tako n. pr. naglašamo mi: praznováti, dasi je v ruščini in srbohrvaščini še po starem: práznovatъ oziroma prážnovati; tako še pri nas: radováti, toda r.: rádatъ, srbohrv.: rãdovati; slov.: trebováti, toda r.: trébovatъ, srbohrv.: trëbovati; slov.: žalováti, toda r.: žálovatъ, srbohrv.: žãlovati — in morebiti še kak glagol. Resnično je to, da prvotni, drugim Slovanom še trdno ohranjeni naglas v slov. tukaj precej pojema, toda to ni napredek, temuč sè stališča slovanske vzajemnosti nazadovanje, dekadenca, kar bi morali vsi »goreči« prijatelji slovanske

¹ Toda (za) (iz) sljédovatъ je po naše (za)sledováti, ker je pri nas: sled, sledú.

skupnosti zabranjevati. Toda jaz po nepotrebnem nisem gorečnež, zato bi za sledeče primere iz srbohrvaščine predlagal, da jih naglašamo na končnici prav zavoljo tega, ker pri nas ta na prvotni naglas močno peša. Ti glagoli se v srbohrvaščini glase: vládikovati, vládikujêm; jádikovati, jádikujêm; enako: nâpredovati, nâzadovati, ôbilovati (tako je tudi rusko obílovati), ôdlikovati, pòsjedovati, úzrokovati i. t. d. Po pravici gredo vsi ti glagoli pri nas samo po primeru: vladíkovati, vladíkujem; jadíkovati, jadíkujem; dalje: naprédovati, nazádovati, obílovati, odlíkovati, posédovati, uzrókovati. Toda z ozirom na slovenščino jih lahko naglašamo na končnici: vladikováti, vladikújem; jadikováti, napredováti . . ., zato ker tudi domače že napačno poudarjamo: pesnikováti, župnikováti, pogledováti, privzdigováti, nadlegováti . . .

Ali bodo prijatelji slovanske vzajemnosti pretočili vsled tega veliko solzá?

Dodatek: Nobeno čudo ni, če se slovanskim besedam niso dale prave oblike, ko je tudi pri domačih novih tvorbah ušlo toliko napačnih oblik. Že p. Škrabec jih je več naštel: prav bi bilo: slovníca, ne slóvnica; šólnina, ne šolnína; bolnica, ne bólnica; híravnica ne hiralnica, glédališče i. t. d. Dasi v naših novih tvorbah mrgoli napak, vendar je treba pri njih ločiti dvoje: 1. krajše besede moramo govoriti, kakor pravila zahtevajo; 2. daljših ni mogoče natezati na suha pravila, ker bi se glasile prenerodno: Kdo bi n. pr. govoril zavárovalnina, zavárovalnica, dasi bi bilo po naših pravilih tako prav? Narod pri glagolih 6. vrste, ki se odlikujejo po dolgoti, že sam odstopa od starega pravila in naglaša na končnici; dober zgled za nas! Toda nobene opravičbe ni, da bi smeli krajše besede napačno naglašati. Naj navedem par zgledov takih novih napačnih tvorb. Prav bi se moralo glasiti še: častník Offizier, ne částnik; čévljar; dvorník, ne dvôrník; glasník, samoglasník; kmetovavec kakor kmétovati, in svétovavec: svétovati; mizar, ne mizár; napâjavec, kakor napâjati; prašník = Staubgefäß; prodâjavec, prodâjavna ker prodâjati, pésmar, ne pesmár; ríbar, ríbarstvo, ríbarski, ne ribár; spoznâvavec, ker spoznâvati; skládišče, ker sklâdati, sklâdavnica; stávbišče, ker stáviti, stávila; vezník, ne vèzník; zobník Dental-laut, ne zôbník; i. t. d.

Posnetek obravnavanih besed; po vrsti, kakor so se obravnavale:

Glagol	peterica,	ščedim	jednačiti,
glagóla,	dúševen,	ščedéti,	junačiti,
múčenec,	glavnica,	ščedivnik,	obelodaniti,
Slovan	hrvaški,	ogorčiti,	čitáti
slovanski,	inostranec,	oriti se	krcáti
urad	létovišče	brojiti,	prijáti
uradnik,	létovník,	svedočiti,	sidráti
točka	nášinec	činiti,	tamburáti
točen,	nečuvéno,	buljiti,	javljáti
potomec	óbčerstvo,	divíti,	karáti
potemek,	netjak,	javíti,	matráti
gránica	pestër	kumíti,	čaráti,
gráničar,	pèster,	lišiti,	niháti,
suženj,	predjem,	ljutiti,	nizáti,
bátina,	slikar,	razjaríti,	pitáti,
baš,	stolnica,	slutíti,	sviráti,
zanimati,	stolíca,	dičiti,	uspeváti,
smisel,	stróka,	račiti,	razmotrováti,
smoter,	strókovén,	ščítiti,	izkrcevati
smatrati,	strókovnik,	životaríti,	žftvovati,
slog (a),	tájnik	prosjáčiti,	prisótstvovati,
krot,	uklanjati se,	protivíti,	zdrávtvuj(te),
tožnost,	vodenec	prednjačiti,	cárovaťi
pravilo,	oglenec	prvačiti,	čétovati
Bólgar,	kislec	tolmačiti,	négovati
cárina,	dušec	koračiti,	vladikováti.
četrverica	žúpnišče		

III.

Nepotrebne besede. »Antibarbarus.«

Tak naslov je pač žalosten za razpravo, ki se tiče slovanske vzajemnosti. Toda iz vsega, kar smo omenjali v prvem delu tega sestavka, ni mogoče izvajati drugačnih posledic, kakor da kaže precej slovanskih besed iz naše pisave zavriniti. Dokler ohrani slovenščina čast našega knjižnega jezika, toliko časa ne moremo rabiti drugih slovanskih besed v pisavi tam, kjer imamo domačih dobrih in lepih besed na izbiro; po slovanskih besedah nam je seči le tedaj, kedar jih v resnici potrebujemo. To pravilo se opira na tako tehtne pravice našega jezika, da mu jih brez škode ne more nihče odrekati.

Najpreje, kar imamo zavračati, so severnoslovanske besede. Severni Slovani so krájevno od nas tako daleč, da ne more imeti naš narod v svoji celoti (ne mislimo razumništva v kakoršnem koli smislu) z njimi nikdar bližnjih zvez, zavaljo česar se nam tudi v pisavi ni potreba prav nič bližati nobenemu severnoslovanskemu rodu. In to, česar se je doslej preveč sprejelo, v resnici tudi ni imelo tega namena, temuč se je zaneslo slučajno po časnikih in spisih bolj slovansko navdahnjenih rodoljubov v splošnejšo rabo; vse je le nepremišljena, iz različnih strani in vetrov prinesena zmes, ki je ostala na dnu po srečno uspelem jezičnem razvoju. Zmes, ki nam je ostala, ni taka, da bi nam mogla širiti obzorje, še manje pa likati in brusiti jezik. Kake koristi imamo n. pr. od besed kakor poseliti, podanik, poprišče, opetovati, kist, podel i. t. d., ko imamo zanje lepe domače kakor obiskati, podložnik, terišče, ponavljati, čopič, nizek ali umazan i. t. d.? Od takih in enakih besed nimamo drugega nego da tisti, kateri jih ne razume, misli, Bogve kaj da je z njimi povedal. Naša književnost trpi sploh že dalje časa na nedostatku prijetnega domačega pripovedavanja, ki ima svoj vzrok med drugim tudi v toliko nepotrebnih slovanskih besedah. Naše pisatelje je sploh bolj hvaležno soditi po plohi vsakovrstnih izrazov nego po vsebini povedanega. Krasno je bičal hlastanje po nepotrebnih izrazih Stritar v svojem Drobižu:

Če káko novo najde kdo
Pri nas besedo, brž jo zgrabi,
Ter sede, prime za peró
In spiše spis, da jo porabi!

Zbr. spisi, VII., 117.

Enako tudi od Srbov in Hrvatov ne moremo sprejemati vsega, kar se komu zljubi ali kar komu pod roko pride. Res moramo iskati zveze z njimi na vseh poljih, vendar tudi vse zveze ne morejo biti tako široke in obsežne, da bi pritegnile tudi pisavo v svojo sredo. Pisava ima veliko obširnejši namen kakor vse mogoče zveze. Ali če pisave že ne smemo pohrvatiti, jo moremo vendar v več stvareh bližati hrvaški, kakor smo to že v prvem delu omenili. Odločno pa zavračamo besede, kakor n. pr. take, ki jih imajo Srbi in Hrvatje sami iz tujega vira, največ turškega, kakor n. pr. boja, budaliti, hasniti, lopov . . .; ta bi bila lepa, da bi nas sosedje zvajali še »doli v Turčijo globoko«! Dalje ne maramo slediti Hrvatom v napakah, kakor n. p. ustmen namestu

pravega usten, ker imamo usta, ne ustma; v končnicah tujih samostav. kritičar, gramatičar, historičar . . . nam. kritik, gramatik . . . Z nami so tudi Bolgari. Trgati si tudi ne damo besed, ki so našemu jeziku ko takemu svojske in lastne, n. pr. da bi rabili koji, kamoli, itak, ipak, napram i. t. d. namestu domačih kateri (ali kakor bi bilo pravilno kateri, po Škrabcu) nikar, tako, pa, do . . . V takih stvareh si hočemo ohraniti, kar je našemu jeziku pristnega, in si ne želimo nakopati na glavo graje Stritarjeve:

Kar lani bilo je, to ni
 Že letos več slovensko pristno;
 To se, rojaki, mi ne zdi
 Ne imenitno, ne koristno.

Zbr. spisi, VII., 118.

V sledečem podajamo takozvani Antibarbarus, to je popis besed, ki so v našem jeziku čisto odveč¹. Najpreje so na vrsti besede severnih Slovanov, potem tudi nekaj srbohrvaških, katerih se lahko ogibamo. Zraven so pridejani domači izrazi.

Severnoslovanske:

Beder, bedriti, bedrilo = živ, živahen; spodbujati, osrčevati; spodbudilo, spodbujanje. Le-ta ruska beseda se po navadi piše z o, boder, bodriti, bodrilo, kar je pokazal že Škrabec v Cvetju x, 4 za pogrešeno; toda njegove poprave se niso hoteli poprijeti, najbrž v pametnem upanju, da se bo beseda sploh kmalu zavrgla; Bog živi tiste, ki jo res mislijo zavreči!

Dovtip = šala, smešnica; šegavost, prebrisanost, umnost i. t. d. Besede, vzete iz češč. ali poljščine, prav nič ne potrebujemo, ker nimamo nič manje dobrih izrazov za njo kakor bratje Hrvatje, ki si jo niso šli izposojevati. Postavimo se na srbohrvaško stališče!

Gmotno = tvarno. Le-to besedo je zanesel k nam veter iz češkega brez vse žlahte, kar je najboljši dokaz, da se pri nas ne more živeti. Rabimo jo za pomen materiell, češko hmotný = materiell, körperlich, toda za pomen Materie ne pravi nihče: gmota, kakor bi dosledno morali in se tako rabi tudi v češčini: hmota, temuč pravimo vsi tvarina, tvar, In če je za besedo Materie dobro naše: tvar (tvar in lik, Materie und Form), bo tudi za materiell dobro: tvaren, tvarna, tvarno, ki je naravnost izpeljano iz tvar, tvarí. In to nas zopet druží s Hrvati, ki ne poznajo

¹ Da se našete besede smejo zavreči, mi je blagovoljno pritrdil velečisl. g. vseuč. prof. dr. K. Štrekelj.

gmotnih obzirov, temuč govore o stvarnom obziru. Tu je zopet polje za jezično soglašanje! Da je skupina besed: tvar, tvarina, tvaren, tvarnost i. t. d. še posebe v prid gojitvi debloslovja, ki se v novejši šoli tako poudarja, mi ni treba šele naglašati.

Grud = prsi, nedra. Le-ta beseda je lep dokaz, kako malo pravice imajo pisatelji in pesniki, da bi nam bili v zgled, kaj naj se iz slovanskih jezikov jemlje in kaj ne! Beseda je izvorno domača in se glasi, kakor jo je Pleteršnik prav zapisal grod, grodi, pl. grodi, v izpeljankah ogrodje, grodje i. t. d., pomeni pa prsi, nedra ali nedrje. Toda ker se beseda v hrvaščini ali v češčini ali ruščini bere grud, grudi in je tisti, ki jo je prvič slišal ali videl, mislil, da je to Bogve kaka zverina, o kateri se Slovencem še ne sanja ne, jo je pograbil, sedel, prijel za pero in spisal povest, da jo je porabil. In pri tem mu je bil uspeh zagotovljen: skoro vsi pisatelji so postali njegovi učenci.

Kist = čopič, čopiča. Ruska beseda kist ne pomeni nič več kakor domače čopič; razloček je le ta, da tisti, ki govori domače, ne napravi pri tem nobene slovniške napake; tisti pa, ki hoče biti malo boljši Slovan, naredi ne malo slovniško napako, ker sklanja kist, kista (po Pleteršniku), dočim je v ruščini in češčini beseda ženskega spola: kist, kisti kakor nit, niti.

Klevetáti, klevetnik, kleveta = obrekovati, obrekovavec, obrek-ljivec, obrekovanje — iz starosl. Po Pleteršniku.

Lestĕn ali lĕsten = priliznjen, prilizljiv, prikupljiv, ali po srbohrv. oziroma ruskem: laskav; navadno v sestavi: prelesten, kar se med ljudmi, ki besedo rabijo, govori s takim »e« kakor lezem, lezeš, leze, namestu poluglasnega e (ъ), kakoršen je v besedi тѣмѣн ali тѣмън, ki se piše: temen. Beseda je vzeta iz ruskega in pomeni prvotno ogoljufati, preváriti; in kar je beseda prvotno pomenila, je tudi našim pisateljem in njih bravcem pokazala: prav pošteno goljufa tiste, ki jo rabijo, če menijo, da pomeni kaj več kakor naše priliznjen i. t. d. Največja prevara je pa v izreki, kakor se ponavadi govori — zato proč z njo, kar svetuje tudi Rožić Hrvatom, l. c. 35.

Nabožen = pobožen. Tega izraza se brani tudi Maretić za srbohrvaščino, l. c. 691: »nabožan nepotrebna je riječ iz ruskoga ili iz češkoga jezika mjesto naše dobre domaće: pobožan«; enako Rožić, l. c. 19.

Naobrazba, naobražen = izobrazba, izobražen, kakor svétuje tudi Maretić za srbohrvaščino, l. c. 691.

Neobhoden = neogiben. Beseda je po ruski neobhodimyj, ki je gola prestava nemškega unumgänglich.

Oduševiti, oduševim, oduševljati, oduševljenje = navdúšiti, navdúšenje. Besede so sicer vse iz ene podstave: duša, vendar je domača skovanka boljša, ker je bliže svoji podstavi. Besedi oduševiti, oduševljati se naglašata tako, kakor smo jih zgoraj zaznamovali, ne kakor ima Pleteršnik oduševiti, oduševljati, ker se v ruščini glase oduševítъ, oduševljátъ ter v srbohrv. oduševiti, oduševim, oduševljávanje.

Ogromen — ne pomeni nič več nego naših eden: strašen, strašanski, grozen, silen, velikanski, neizmeren, neznanski . . . Tudi v hrvaščini imajo toliko domačih izrazov za to rusko besedo, da so ji napovedali boj.

Opetovati = ponoviti, ponavljati; opetovano = ponovno. Take in enake besede nam čisto brez vsake potrebe izpodrivajo domače izraze v nekaterih primerih. Kaj bi rekli učitelju, ki bi se hotel skazati v doslednosti in začel z opetovavno šolo, z opetovavnim izpitom; ki bi silil učence k opetovanju tvarine in razdelil učence, ki radi opetovavajo v opetovavce, lenuhe pa neopetovavce?! Zato soglašamo z Mareticem, ki pravi za srbohrv.: »opetovati je rdjava (grda) riječ pored dobre ponavljati, ponoviti«, l. c. 692. Beseda je narejena iz opet = zopet, torej bi bilo po naše prav zopetovati!

Oprovreči iz rusk. = ovreči, zavrniti, zavračati, izpodbiti.

Poslovica iz rusk. = pregovor. Jako značilno je za nekatere Slovence, da se udajajo vetru, ki hoče zamoriti ves domači duh v jeziku; celo najintimnejše in najbolj domače besede, iz katerih diha neka ljubeznivost in nenadomestljiva prikupnost, hočejo nadomeščati z drugimi slovanskimi izrazi, ki so za naše mišljenje suhi in hladni.

Zraven poslovice bi bile še take besede n. pr. (iz ruskega) soprog, soproga; iz srbohrvaškega: zagonetka za uganka; imendan za god, mladež za mladina, obitelj za družina i. t. d. — Besede poslovica (v slov. bi se tako pravilno naglašala, ker je slovó pri nas to, kar je v ruskem slóvo) Pleteršnik ni vzel v svoj besednik, za kar mu čast! Toda kaj drugega je, če so Srbi in Hrvatje vzeli to besedo iz ruščine, ker nimajo svoje! Vuk pravi: »Koliko je meni do sad pónzato, u narodu našem nema imena za poslovice, nego kad se koja hoće da rekne, óbično se góvori . . . Što no babe (!) ka ž u (pravijo) . . .«, Maretić, Rad l. c. 91.

Podanik iz rus. ali češ. = podložnik. Tudi te besede Pleteršnik ni hotel v svoj besednik, dasi se je pri nas že dolgo potepala.

Podel iz r. ali č. = nizek, nizkoten, umazan.

Pokrovitelj iz r. = zaščitnik, zavetnik.

Poprišče iz r. = terišče, tekališče, tekmišče. Beseda terišče je prav narodna, rabljena v tem, prenesenem imenu!

Poset, posetiti iz r. = obisk, obiskati; besed se ogibajo tudi Hrvatje in hočejo namesto njih: pohod, pohoditi, kar so tudi naši že poskušali rabiti, pa ta beseda zopet ni naša, temuč hrvaška, ki pomenja pri nas niedertreten, zusammentreten. Lepa hvala za tak obisk, da bi me kdo pohodil. — Zopet nov zgled, kako se smešimo ko hlastamo za vsem mogočim tujim, samo da bi se podomače ne bi bilo treba izraziti. Lepi rodoljubi!

Postopati = ravnati; ta beseda ima res v ruščini in tudi v hrvaščini med drugim pomen — ravnati, toda pri nas se postopati pravi: MüBiggang treiben. Dajmo vsakemu svoje!

Ravnovesje iz r. — enakotežje, ravnotežje; besede Plet. ni sprejel, dasi se je že pred njim rabila, zato jo pustimo v miru.

Soprog, soproga rusko = mož, žena. Domače hrvaške besede: muž, žena zahteva tudi Rožič, l. c. 46, in po vsi pravici: tako intimne izraze naj nam nadomeščajo izposojenke! Prazen bi bil ugovor, da pomenja beseda mož tudi moškega človeka sploh, ali žena sploh žensko; potemtakem bi morali za tisoče pomenov nakovati novih izrazov (prim. sam = allein ter selbst, mir = Friede ter Ruhe i. t. d.); pomen ti pove povsod kontekst! Če si se ženil, boš vendar dobil ženo; in če si se možila, boš imela vendar moža — za soproga in soproge tu ni mesta; to poslednje bi mogel postati le tisti, ki se je šel soprodat in soprožit. Mislim, da je ženitev in možitev še vendar boljša nego soprožitev ali sprogatev. In kako naj se prenaredi ženin? Sproguh?! In kdor ne mara vsega takega sprogovanja ali sprogatovanja, naj pusti tudi sprogno in sprogno!

Sotrudnik iz r. = sodelavec, sodelovanje i. t. d.

Stremljenje iz r. = prizadevanje, trud, poganjanje. Beseda se vsak dan rabi, toda kakšna spaka! Rabi se največ zato, ker zveni podobno nem. besedi Streben, ki približno tudi to pomenja. Toda kakega rodu je ta beseda? Beseda je iz istega vira, kakor naše strmim, strmeti, samo da je glagol pri nas v III. vrsti, v ruščini pa (in tudi v srbohrvaščini: ostrmiti) je v IV. vrsti stremít, stremljú, -míš; taka prikazen, da imajo isti glagoli v slovanskih

jezikih različne vrste, ni niti najmanjša posebnost, in bi bili naši pisavci besedo zavoljo tega hitro spazili; ali nekaj drugega jih je motilo: ruščina ima »e« notri, to bo gotovo kaj posebnega! Toda v resnici ni to nič takega, temuč je strmeti proti stremit̃ kakor slov. krstiti proti rusk. krestit̃ ali sl. grmeti proti rus. gremet̃ i. t. d. Torej ruska beseda stremljenje je naša strmenje. In to rabijo po tej zmoti za: prizadevanje, trud, poganjanje. Če bo to tudi zanaprej kdo rabil, bomo pač strmeli!

Tajinstven iz rus. = tajnosten.

Udoben iz r. ali č. = zložen, ugoden, priročen, pripraven, prikladen, lagoten, priležen, priličen . . . Vsaka pove toliko, kolikor izposojenka.

Usovršiti = izpopolniti. Kaka spaka zopet! Beseda je prav po črkah prepisana iz rusk. usoveršit̃ = izpopolniti, kar so Hrvatje prav pre naredili v: usavršiti, toda po naše je to malo drugače. Ta ruski so ali hrvaški sa je po naše sè ali z, rusko: sòbor, hrv. sabor, naše zbor; soveršit̃, savršiti, zvršiti. Po naše bi se to presukalo v: uzvršiti, česar pa ne moremo sprejeti, ker imamo iz tega že glagole izvršiti ali zvršiti, ki nekaj drugega pomenjajo. Zato ostanimo pri dobrem, starem: izpopolniti.

Vsemir iz r. ali č. = veseljstvo, vesoljen.

Vzhititi, vzhičen = zamekniti, zamaknjen. Rusko voshitit̃, voshitiš̃ gre kakor gostim, gostiti, torej bi bilo slov. vzhititi, vzhitim, vzhičena, vzhičeno. Hvala Bogu, da je ni treba rabiti, ker imamo svojo besedo za to.

Vztok po rusk. ali iztok po hrv. = vzhod. To besedo kakor tudi z a p a d imamo res premišljeno vzeto! Po našem pojmovanju solnce vendar vzhaja in zahaja, česar še nihče ni pre narejal v: vzteka in zapada; zapada sneg in vzteka pes (vztekel) in izteka se voda! In dokler jezikoslovci solncu ne prepovedo vzhajati in zahajati, toliko časa mu tudi vzhoda in zahoda ne smejo braniti.

Zadača iz r. = naloga.

Zaglavje iz r. = poglavje, Kapitel.

Zdrávstvuj, zdrávstvujte iz r. = bodi pozdravljen, bodite pozdravljeni!

Antibarbarus iz srbohrvaščine sprejetih besed; omejili smo se na najpotrebnejše.

Bacivati, predbacivati = očitati. Ta izraz štejejo tudi Hrvatje sami med barbarizme (Maretić, l. c. 686), ker je grd germanizem:

vorwerfen. Glede oblike smo že omenili, da bi se glasila pri nas: bacevati.

Boja = barva; hrvaška beseda je iz turškega; ostanimo pri stari barvi, čeprav je iz nemškega, pa jo imajo Čehi, Poljaki i. t. d. in moremo iz nje kaj izvajati: barvar, barvati, barven i. t. d.; česar od boje še nismo poskusili.

Budaliti, budalo = neumen, bedast, glupec i. t. d. Beseda je iz turškega, zato je pač ne smemo rabiti, ker imamo doma ravno toliko izrazov zanjo kolikor neumnosti same. Vrhutega je naglas budaliti, kakor ima Plet. napačen, temuč je po hrv. budaliti, budalim pri nas budaliti, budalim, budalila kakor saditi, sadim.

Čifútski, čifút, čifúta = jud, judovski. Beseda se velikokrat bere, toda z napačnim naglasom: čifutski, čifuti. Hrvaški čifut daje po naše le to, kar smo zgoraj nastavili. Kakor nam ni treba iz hrvaščine čifútov, tudi nismo primorani klicati teh ljudi se židi židovskimi, ker tudi ta oblika ni kaj pristno slovanskega, temuč zopet orientalskega izvira, kakor je pokazal Korš, znani prevajavec Prešerna v ruski jezik.

Hasniti, hasek = koristiti, korist. Beseda je znana tudi vzhodnim Štajercem, toda tujega, t. j. ogrskega izvira s tem ne more utajiti. Dalje je tudi naglas hasniti po Plet. napačno, temuč hasniti, hasnim kakor kaže hrvaščina hasniti, hasnim.

Imendan = god, godovno. Hrvatje sami so jo začeli po strani gledati, ker je navaden germanizem; Rožič, 11.

Jamčiti, jamstvo = porok biti, poroštvovati; poroštvo. Besede bi se po naše glasile: jemec, jemčiti, jemstvo in so tistega izvira kakor jem-ljem, jem-ati.

Jezgra = jedro, metaf.: vsebina.

Kamo li = nikar, nikar le, geschweige denn.

Lopóv, lopóva = slepar, capin, klatež, potepuh, potepin i. t. d. — več ko preveč pristno domačega, čemu torej še iz hrv. madjarski: lopó, hrv. oblika lópôv. Končnice na -ov so sploh iz madjarskega, n. pr. židóv, židóva, hrv. židôv, madj. zsidó. Zato jih pustimo Hrvatom.

Luka = pristan, pristanišče. Hrv. luka je naše l o k a, travnik, odtod še le pomen: pristan. Potemtakem je luka pri nas nemogoča.

Mladež, omladina = mladina.

Nadut = napihljen; naduti se = napeti se, napenjati, šopiriti i. t. d. Slov. napihljen ne pove nič več in nič manj kakor hrv.

nadut; samo da je pri tem hrvaška oblika ko taka pri nas nemo-goča, ker bi moralo biti po naše: nadot; na Krasu še govorijo nadól, nadóla, -lo.

Naknadno, naknada = nadomestno, nadomestilo; to je pravi pomen besede, ki se govori za vse mogoče potrebe.

Napram = do, k, proti — kakor zahteva pomen. To je ljubezen do Hrvatov, ko si za najprimitivnejše reči — ki pa jih imamo sami v dobri obliki! — hodimo še k njim izbirat izrazov; da, celo predlogi se nam po hrvaško zde lepši! In Hrvatje? Ti pa nasprotno besede za najprimitivnejše reči — katerih nimajo! — vzamejo pri — Turkih, ne pri nas; tako n. pr. barem = vsaj, uzalud = zastonj i. t. d. — vse turško!

Neodoljiv, z neodoljivo silo = nepremagljivo.

Oni, ki = tisti, ki. Hrvaški zaimek onāj, onā, onō; ille, ille, illud, se je v slov. začel kar meni nič tebi nič predstavljati z enakim izrazom: on, ona, ono, n. pr. ne vidi onoga, što je najbolje, to večina ljudi piše: ne vidi onega, kar je najbolje — toda to je čisto napačno! Zaimek on, ona, ono pomeni 1. er, sie, es, kar se glasi dn, óna, óno: tega pa vendar za hrv. onaj = ille ne moremo rabiti; 2. pomenja: jener dort: oni, óna, óno, (umi), kar je zopet toto coelo različno od hrvaškega. Hrv. onaj se slov. predstavlja le: tisti ali ta: ne vidi tistega, kar je najbolje ali: ne vidi tega, kar je najbolje. Hrvaški onaj je po izviru (ne pa po pomenu!) tisto, kar slov. oné, oná, onó, onegá, onegáv, onegáviti. Vsi tisti (ne: oni) ljudje torej, ki pišejo napačno, naj si to zapomnijo.

Opreka = nasprotje; tako svetuje celo za hrvaščino sam Maretič, l. c. 692.

Plemenitaš = plemenitnik: S pripono -aš smo začeli šariti po hrvaškem vplivu, toda izvira je madjarskega, ne pa slovanskega, kar je dokazal dr. K. Štrekelj, Slav. Lehnwörterkunde, 55, zato se je ogibajmo in ne rabimo besed: bogataš, plemenitaš, velikaš, temuč: bogatin, plemenitnik, veljak; pridržimo jih samo tam, kjer ne moremo drugih besed dobiti: kočijaš, tamburaš, pristaš.

Siguren, siguráti, siguram (slov. bi bil tak naglas) = varen, varnost i. t. d. Še italijanskih se nam manjka!

Svrha — namen. Svrha bi bilo čisto po naše zvrha; pomenja pa pravzaprav: konec, Ende, potem tudi Zweck, Ende. Potenciran germanizem pa je v takih-le primerih: »v svrhu po-

gajanja je šel tja in tja«; slov.: šel je tja, da bi se pogajal. Proti taki rabi se bori tudi Maretić, l. c. 697.

Tobožnji = dozdevni, navidezni.

Upotrebljevâti = rabiti.

Ustmen = usten; hrvaške napake (hrv. ustmen po analogiji pismen) seveda tudi moramo sprejeti!

Zavičaj = domači kot, domači kraj, domačija.

Zvanje = poklic, stan; Maretić (l. c. 699) in Rožić (l. c. 57) sama zavračata zvanje in hočeta: za hrv. stalež.

Žalibože = žal; to hrv. besedo zameta sam Maretić, 699: »žalibože treba uzimati samo onda, kad se doista (zares) misli na Boga (i onda je bolje pisati: žali Bože) n. pr. žali Bože tolike muke. Za njemački prilog leider neka se uzima: na žalost (= slov. žal) n. pr. ja sam se u njemu na žalost (žal) prevario«.

Žigosati = ožigati, bičati; le-to besedo in še hvalisati moramo zavreči pri nas, ker ni hrvaško zlato, temuč iz (novo) grškega izvira, ki je po grških glagolih zanesen na pristno hrvaške v priponah -isati, -osati, -sati.

Instrumental koncem, početkom, tekomi t. d., ki se je vgnedil k nam iz hrvaščine, je tudi tam napačen. Maretić piše, da se »u čistom narodnom jeziku instrumental vremena govori samo od onih (slov. tistih!) riječi, koje same sobom znače kako vrijeme (čas), dakle (torej): zorom, jutrom, večerom... Sasvim (popolnoma) krivo je početkom proljeća (spomladi); svršetkom jeseni, jer ne znači vrijeme«. Vienac, 1886, str. 766.

Treba torej v začetku, n a koncu, v teku; hrv. = na početku, n a svršetku. Ne bodimo torej bolj hrvaški kakor Hrvatje sami!



Cankar in Biblija.

Venceslav Belè (Gorica).

Die Bibel als autoritative Gottesurkunde verworfen, sollte als menschlich schönes, poetisches, großartiges Buch wieder in die Bildung der Menschheit aufgenommen werden. — — — —

Die Bibel las er noch als poetisch blendende und anregende Schrift. ¹

Alex. Baumgartner.

Cankar je fenomenalna prikazen v naši literaturi; vstal je tako nepričakovano, dvignil se je tako visoko, da so se vseh oči presenečeno ozrle nanj. — »In Cankar je bil mož, ki je obetal ‚veliki tekst‘ —« je zapisal Finžgar o njem.²

Svoje dni je ležal Cankar v senci istrskih smokey in sanjal mehke, romantične sanje, prepojene z vonjem vijolic, oblite z luninim sojem. — Pa se je zgodilo, da se je dvignil, da je odšel na pot, na delo, na boj; z navdušenjem, v velikimi upi in z veliko ljubeznijo je odšel na delo, — danes pa je rezultat njegove velike ljubezni do domovine in do naroda — mladini v pohujšanje. — Kdo je bolj ljubil domovino in narod kakor on: »O domovina, ti si kakor zdravje!«³ — »Glej, František, jaz bi se obesil zaradi domotožja.«⁴ — »In ljubil sem svoj narod, ki ga še nobeden Govekar ni ljubil.«⁵ — Pa pridejo nezreli dijaki, ki prisegajo na Cankarjevo zastavo, in čitajo njegova dela in si ne znajo tolmačiti njegove satire, njegovega sarkazma in cinizma, — in se posmehujejo majki-domovini v obraz, in jo prezirajo in jo zatajujejo in jo zaničujejo.

Kmalu je izprevidel ognjeviti bojevnik brezuspešnost svojega truda, odprle so se mu oči in sam sebi se je zazdel don Quijote, ki se bori z vetrnimi mlini; ko je spoznal smešnost svojega donkišotstva, je zapisal na svojo zastavo: »Kakorkoli, kamorkoli!«⁶

¹ a) Goethe's Jugend. — A. B. — Freiburg i. Br. 1879. Str. 43. b) Goethe's Lehr und Wanderjahre in Weimar und Italien. — A. B. — Freiburg i. Br. 1882. Str. 252.

² Dom in Svet. 1903. Str. 466. Fr. S. Finžgar: Moja duša vasuje: Video meliora proboque . . .

³ Za križem. Str. 179.

⁴ Za križem. Str. 171.

⁵ Krpanova kobila. Str. 40.

⁶ Krpanova kobila. Str. 14.

Kritika, satira, cinizem, sarkazem, to so škorpijoni mnogo-strokega biča, ki ga je zavihel v svojem ogorčenju nad družbo, tesno zvezano s starimi vezmi konvencije.

Cankarjeva pot ne vodi navzgor, ni pozitivna: on zanikuje, podira, zastruplja; on ne priznava razen usode, ki se ji klanja, ker ji ne more ubežati, nikake avtoritete: njegov konfiteor je fatalizem. — Že zgodaj (»Knjiga za lahkomišelné ljudi«!) se je pokazal immoralista, — nramnega nihilista. — Je-li čudno, da nam je ustvaril Cankar že nekaj pravih nihilistov? Je-li mogoče, da bi čitala mladina Cankarja brez kvári, da bi je ne zastrupljalo ozračje immoralizma, da bi je ne ubijala negacija? — Res je, da se tudi negativnim potom marsikaj doseže, a iz same ali vsaj pretežne negacije ne more slediti pozitiven rezultat. Ni rečeno, da ni pri Cankarju prav nič idejno in vsebinsko dobrega, a to so redki biseri; — negacija pri njem tako pretežno prevladuje, da se drugo skoro izgublja.

Sicer pa ni treba, da bi bil človek skeptik, fatalist, immoralist, nihilist, ni treba, da bi se strinjal s Cankarjevimi filozofičnimi sistemi, ni treba, da bi se navduševal za njegove junake brez krvi in moči, brez volje in mesa, ki se potepajo po pijanih beznicah, po razgaženih cestah, po zakotnih ulicah, skozi blato in močvirje, skozi megle dima in prahu, — in vendar mora priznati, da je Cankar umetnik, — priznati mora lepoto forme, melodijo jezika, harmonijo ritma. Cankar je umetnik, njegove umotvore je treba čitati z umetniškim čutom, ne pa zgolj vsebinsko, ali se morda celo naslajati ob njegovem immoralizmu.

Kje pa se skriva umetnost — v obliki ali v vsebini in ideji?

Formalisti priznavajo samo obliko. — Vladimir Levstik pravi, da »mora biti v umotvoru proze forma bravcu vsaj polovica bistva, umetniku pa edino, prvo in zadnje.«¹

V umetnosti nam pa same forme ne morejo zadostovati, vsaka forma nam mora nekaj podajati; — nehote išče človek pri vsakem umotvoru nekaj, kar je skrito v oblikah, — to je ideja; prazna forma samanasebi še ni umotvor, — ravnokotaka pa tudi ideja samazase ne, ampak treba je, da je ideja podana v lepi primerni obliki; — pri umotvoru kot takem je forma mnogo, skoraj največ, ker še tako lepa in vzvišena ideja ni še nikak umotvor, dokler ni vlita v umetno dovršeno obliko.

¹ Slovan. 1908. Str. 10. ss.: Vladimir Levstik, Literarno pismo.

»Es kommt nämlich nicht auf den Inhalt an sich an, es kommt vielmehr auf die künstlerische Art und Weise an, wie er ergeben wird, auf die Form, auf die Methode. Neue oder besser: relativ neue, d. h. wieder lebendige, wieder entwicklungsfähige Kunst — denn was ist neu? läuft nicht alles Streben in der Kunst immer wieder auf die alte, ewige, suggestive Prägnanz und Einfachheit hinaus? — ist erst dann vorhanden, wenn zu dem lebendigen zeitgemäßen Inhalt der schöpferische, d. h. erst Leben erzeugende, individuelle Stil hinzutritt, wenn die Persönlichkeit sich auch in einem persönlichen Stile offenbart.«¹

Prava umetnost je harmonija vsebine in ideje z obliko. — Pri Cankarju večkrat popolnoma prevladuje forma idejo, oblika vsebino, tako da se vsebina skoraj izgublja in človek občuti le lepoto oblike, ki je dovršena; v zunanji obliki, v jeziku in v slogu je Cankar dovršen, dosedaj še nedosežen umetnik.

Mnogo² je že napisanega o originalnosti Cankarjevega stila in o lepoti njegovega jezika. — Ustvaril nam je nov jezik, izbrusil stil do popolnosti, povedal marsikaj tako, kakor bi ne bil nihče mislil, da se dá po naše povedati; on je mojster nove šole, predhodnik nove generacije, oče mnogih epigonov, ki ga nikoli ne dosežejo. Cankar nam je pokazal dovršeno in popolno formo, jezik, ki človeka omamlja kakor čudovita pesem.

»Na zunaj označuje Cankarja izredna lahkota in eleganca jezika in sloga. Našim prednikom, in najbrže tudi našim vrstnikom, niti v sanjah ne bi moglo priti na misel, da bo kdaj slovenski jezik prišel do take dovršenosti, prožnosti in elegance. Naši učitelji so nas učili, da ljubi slovenski jezik kratke in jedrnate stavke in ni naklonjen dolgim periodam. To pa zato, ker sami niso znali delati dolgih in lepih stavkov. Cankar je dokazal, da je slovenski jezik pripraven za vsako periodo, da se dá ž njim izraziti vse z lahkoto in eleganco, krepko in mehko, rezko in nežno, na dolgo in nakratko.«³

»Ivan Cankar ima poleg privržencev in častilcev, ki se štejejo, a ne imenujejo, in ki ga slavé, ker je v modi, tudi takšne, ki

¹ Hans Benzmann: *Moderne deutsche Lyrik. Mit einer literargeschichtlichen Einleitung und biograph. Not.* — Zweite gänzlich veränderte Auflage. Leipzig. R. U. B. Str. 28.

² Glej recenzije Cankarjevih del po raznih listih! Slovan. 1908. Vladimir Levstik: *Literarno pismo.* Str. 10. ss.

³ Dr. L. L. Dom in Svet. 1909. Str. 42.

povzdigujejo njegove povesti zaradi vsebine. Menim, da je to njegova manjša važnost. S čimer je zarezal svoje ime v zgodovino slovenske proze, to je slog slovenske proze, je umetnost slovenskega jezika. Ivan Cankar je steber ob njenem začetku. To je tisto, kar bo morala vselej in pred vsem poudarjati kritika, če bo pisala stvari in ne sebi na ljubo. — —

Izrazov, da bi opredelili to, kar je Cankarjev jezik kot stil, naš slovar še v resnici nima. Morda bi moral biti kritik glasbenik, da bi ga proniknil do dna; morda bi mu tudi to le malo pomagalo — —.

Neprecenljivo fina in blagodejno čutna je v »Hlapcu Jerneju« notranja struktura period in dvogovora tako v odlomkih, kakor v celoti.¹ — —

Ni vsebina in ideja, — slog je, oblika in forma, kar ponajveč vleče in vzbuja občudovanje pri Cankarju.

Ali pa se ni morda že marsikomu zdelo, ko je čital Cankarja, da mu zveni na uho znan element, ki se ni mogel brž domisliti, kaj in odkje? Ne kakor znan obraz, ki ga je človek nekoč srečal in se ga ne more brž spomniti, ampak kakor bi človek, ki je že pil rum, prvič pokusil čaj: »Znan okus, nova pijača!« — Primešan je Cankarjevemu jeziku element, ki je človeku od nekje znan; če gre in poišče, se lahko ustavi pri najbolj zgodnjih začetkih poezije: odpre naj knjige hebrejske poezije in naj se zamisli v njihovo formo, v tako lahko, skoro preprosto in vendar tako umetno tehniko in v krasno dikcijo poetičnega jezika svetopisemskih knjig. Kolikor bolj primerja, toliko bolj jasno razvidi paralelo med tehnično strukturo Cankarjevega in svetopisemskega sloga.

Res je zakopana vsa krasota hebrejske poezije v staropisemskih knjigah, a ker so knjige stare in nove zaveze v organski zvezi, so razen mnogokratne notranje paralelnosti vplivale stare tudi na obliko novih. In kdo bi ne gledé na to ne občudoval lepote in umetniške dovršenosti Kristovih parabol, Pavlovih pisem, Janezove Apokalipse! Kdor z užitkom in slastjo čita psalme in pregovore, četudi ne priznava njihovega nadnaravnega elementa, ta čita z enako slastjo in z istim zanimanjem knjige nove zaveze; kdor pa občuduje mesto idej že samo formo, dobi enako dovršeno v obojih knjigah.

Cankar in Biblija, — drzna paralela!

Morda, a ne predrzna.

¹ Slovan. 1908. Vladimir Levstik: Literarno pismo. Str. 10.

Različne in raznovrstne sličnosti in paralele srečamo lahko v literaturi; včasih so to navadni plagijati, včasih samo slučajne paralele, včasih pa odsev brezdvomnega vpliva.

Morda je samo slučajna sličnost, če primerjamo:

»Moje srce kipi in polje,
moja duša je židane volje,
kot bila bi pila kraški teran.«¹ —

»wie von heftiger Süße
prangenden Weines
pocht meine Seele.«² —

Ravnokotako je morda samo slučajna paralela med štirinajstim prizorom petega dejanja Ibsenove »Gospe Inger Oestrot«³ in med epizodo v Cankarjevem »Polikarpu«,⁴ ko zabijajo Polikarpa v krsto. Primerjaj samo strah gospe Inger in župnika; kako se oba bojita, da bi krsta ne bila dovolj močno zabita; kako se bojita pokojnika! — Morda je ta tako velika sličnost samo slučajna, dasi srečamo v Cankarjevih spisih Ibsenovo ime.

Paralela med Biblijo in med Cankarjem pa je tolika, da ni mogoče govoriti o sami slučajnosti in negirati njenega vpliva na Cankarja.

Je-li vplivala Biblija na Cankarja direktno, ali pa indirektno? — Mogoče, verjetno, skoro naravno je, da je vplivala indirektno; ampak zakaj bi ne vplivala tudi direktno? Vsi veliki poeti so jo čitali in poznali, nekateri celo študirali, četudi so mnogi zavrgli njeno božansko avtoritativo; primerjaj Goetheja, Heineja itd.

Svetopisemska poezija je priznana od vseh vekov in vseh narodov; odlomki svetega pisma so prestavljeni v poetični obliki v vse jezike prosvetljenih narodov. — Mi imamo že dva »Joba«, ki sta izšla skoro sočasno: Gregorčičevega in Medvedovega;⁵ imamo Veselove »Psalme«; Medved je zapel Jeremijeve žalnice⁶ in pričakujemo jih še od Gregorčiča, ki nam jih je zapustil v spomin.

¹ O. Zupančič: Čez plan: — Vseh živih dan. Str. 17.

² P. Hille: Brautseele. (H. Benzmann: Mod. d. Lyrik, Str. 296.)

³ Nem. prest. M. v. Borch: H. Ibsen: Frau Inger auf Östrot. R. U. B. 2856. Str. 96.

⁴ I. Cankar: Zgodbe iz doline šentflorjanske. Str. 67. ss.

⁵ Dom in Svet. L. 1904. Str. 14. — A. Medved: Poezije. II. Str. 87.

⁶ A. Medved: Poezije. I. Žalne pesmi proroka Jeremija. Str. 111. A. Medved: Poezije. II. Žalne pesmi proroka Jeremija, Str. 91.

Razen celih knjig imamo tudi mnog motiv in mnog moment, ki so ga zajeli naši pesniki iz Svetega pisma. Primerjaj krasno Gregorčičevo balado: »Jeftejeva prisega«. ¹ V Zupančičevih »Samogovorih« spominja Babilonka iz pesmi »Vizija« ² precej na apokaliptično Babilonko. ³ Naj ponovim že stokrat citirane Kettejeve verze:

O nismo tak častilec belih kož,
da bi ko Samson v krilu pri Dalili
tam s kodri svojo moško čast zgubili . . .

(Spomini II.)⁴

In da ne naštevam drugih, naj omenim še najplodovitejšega najmlajših, Vladimirja Levstika, ki tako dobro pozna modrega Siraha⁵ in njegove nauke, dasi jih ne spoštuje preveč, in ki je z navdušenjem zapel:

In vse, vse to da je On sam govoril . . .
O biblija, pa če resnica ni, —
nič manj pogledom mojim sveta!
Kako bi naj tvoj strogi kras ne storil,
da v slutnjah duša mi klečè drhti,
ti, misel modrih, v jezik moj odeta ?

(Dalmatinova biblija.)⁶

Pri Cankarju pa imamo toliko mest, ki spominjajo na Sveto pismo, da jih ni mogoče izčrpati in naštet; in že ta mesta sama

¹ S. Gregorčič: Poezije. I. 1. izd. Str. 23. — Sod. 11, 29 ss.

² O. Zupančič: Samogovori. Str. 54. — »Tam videl sem vlačugo Babilonko, — — v kobilje razuzdanem smehu nje se greh je rogal in krvi naslada žehtela je od vročega mesa (in David kralj, izvoljenec Gospodov, in modri Salomon —).«

³ Apok. Jan. 17. (V. 5. — Μυστήριον, Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πυρνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς. — V. 6. — Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθούσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ, καὶ ἐθαύμασα, ἰδὼν αὐτήν, θαῦμα μέγα.)

Primerjaj: Rud. Maister: Poezije«. Str. 49: Golgota. Snov je čisto iz evangelijske zgodovine in spominja precej na Zupančičevo »Vizijo«, — le da ni Babilonke i. dr. — Tudi na drugem kraju spominja Maister na Biblijo: Da bi mi bog moč Jozue dal. Str. 23.

Primerjaj: Samogovori. Str. 92. »Ni gospodinje strah mrazov, zakaj njena družina dvojno obleko ima,« — in opombo str. 103. »Ona se ne boji Ivoji hihi inega: Sakaj vša nje drushina ima dve gubej gvant.« (Dalmatinova Biblija. Str. 328 b). To mesto je dobesedno vzeto iz pregovorov 31, 21.

⁴ D. Kette: Poezije. Ilustr. izd. Str. 180.

⁵ Slovan. 1908. V. Levstik: Mladoletje.

⁶ Slovan. 1908. V. Levstik: Dalmatinova biblija. Str. 215.

dovolj jasno pričajo o vplivu, ki bi ga ne bilo mogoče tajiti, tudi če bi ne bilo druge, še večje sličnosti, elementa, ki je bistven pri Cankarju in v Svetem pismu. — Da bomo pozneje toliko bolj na jasnem, da je ta element, v kolikor ga srečamo pri Cankarju, le vpliv Biblije, — direkten ali indirekten je čisto vseeno, — pogledjmo najprej nekoliko teh mest, ki brezdvomno pričajo o vplivu in imajo direktne relacije do raznih bibličnih momentov.

Tako čudno in modro govorite kakor Sveto pismo.¹ — Zapisano je bilo — s črkami tako resničnimi kakor sveto pismo.² — Nič, svetopisemska praznота.³ (Zemlja je bila pusta in praznотohû vabohû.)⁴ — Bodi luč!⁵ — Človeka, po božji podobi ustvarjenega.⁶ — Kakor Kajnova daritev.⁷ — Če bi bil zažugal Bog z žveplenim ognjem in dežjem, bi niti enega pravičnega ne našel.⁸ — Boril sem se z domovino, kakor Jakob z angelom: »Ne izpustim te, če me ne blagosloviš!«⁹ — Ko sem napolnil in nabal egiptovske hrame z ržjo.¹⁰ — Otrok leži tam, v plenice povit, v pleten koš položen, kakor Mojzes.¹¹ — V sveti Jeruzalem roma pohujšanje, proroštvo pa v Ninive in Babilon.¹² — Čudnih apostolov se poslužuje včasih Gospod, saj je tudi v Ninive pošiljal malopridnega Jona.¹³ — Odprle so se duri v razsvetljeno dvorano in na pragu se je pokazala čudovita podoba, kakor od Boga iz nebes poslana, da bi se spokorili in izpreobrnili pijani grešniki.¹⁴ — Romanca Heinejevega žanra: »Sulamit«,¹⁵ priča, da pozna Cankar »Visoko pesem« in njeno racionalistično eksegezo.

¹ Kačur. Str. 23.

² Krp. kob. Str. 101.

³ Novo živ. Str. 49.

⁴ I. Mojz., 1, 2.

⁵ Novo živ. Str. 5. — I. Mojz. 1, 3.

⁶ Za križem. Str. 189., 230. — I. Mojz. 1, 27.

⁷ Za križem. Str. 4. Novo življenje. Str. 5. — I. Mojz. 4.

⁸ Potep. M. Str. 31. I. Mojz., 18.—19. — Eceli. 16. Iz. 13, 19. — Jer. 19, 18—50, 40 i. t. d. (Zgod. Str. 25: Sodoma. — Jern. Str. 95. — Za križ. Str. 6. — Poh. Str. 25. — Aleš. Str. 24: Žeplo in smola. — Poh. Str. 17. itd.)

⁹ V mes. Str. 99. — I. Mojz. 32, 24. ss.

¹⁰ Jernej. Str. 17. — I. Mojz. 42.

¹¹ Zgodbe. Str. 20. ss. (Poh. Str. 31. ss.) — II. Mojz. 2.

¹² Zgodbe. Str. 5. (Jern. Str. 84.) — Ps. 136, 8. — Iz. 13.—14, 2, 4.—21, 2.—47. Jerem. 25, 12.—50, 51. — Bar. 4, 27. Apok. 14, 8.—16, 19, 17.—18.

¹³ Aleš. Str. 16. — Jon. 1, 2.

¹⁴ Potep. M. Str. 39. — Dan. 5, 5. ss.

¹⁵ Erotika. II. izd. Str. 66. — (Vis. pesem 6, 12. — 7, 1.)

Toliko za zglede iz staropisemskih knjig; mnogo več primer pa dobimo iz knjig nove zaveze. Včasih so to citati, ki spominjajo samo po obliki na Biblijo, včasih po ideji, včasih spominja samo ime; včasih je mesto dobesedno citirano, včasih pa travestirano in parodirano.

Zato pač, ker ni oznanila zvezda našega slavnega rojstva.¹ — Kajti predizveličarski post umori človeka hudo.² — Da si pokleknil predme, — bi ti bil rekel, — vse to vzemi — Apage.³ Kadar te udari sosed na desno lice, ponudi mu še levo; in če ti ugrabi suktnjo, daj mu še srajco.⁴ — Glej, — lačen sem bil, kruha sem prosil in so mi dali kamen, ribe sem prosil in so mi dali gada, jajca sem prosil in so mi dali škorpijona.⁵ — Tiste velike in hude bridkosti, ki je obšla nekoč samega Sina človekovega, ko ni imel, kamor bi glavo položil.⁶ — Kakor drevo iz gorčičnega zrna.⁷ — Na tla poklekni, Lazar, ter lovi drobtine.⁸ — Tako je klečal, cestninar, poleg kropilnika, trkal se je na prsi ter spoznal pred Bogom: »Usmili se Bog mene grešnika!«⁹ — Bodite kakor otroci!¹⁰ — Učitelju, ki se ženi, pa bi bilo najbolje, da bi si obesil mlinski kamen okoli vratu ter se potopil v globočino morja.¹¹ — Da je izmed vseh poklicanih samo eden izvoljen.¹² — Daj cesarju, kar je cesarjevega, Bogu, kar je božjega.¹³ — Kakšno čudo bi bilo na svetu še nemogoče, ko je Lazar vstal iz groba.¹⁴ — To je kakor

¹ Nov. živ. Str. 4. — Mat. 2, 2.

² Slovan. 1904.: Sreča. Str. 293. — Mat. 4, 2. — Luk. 4, 2.

³ Jernej. Str. 12. — Mat. 4, 3 ss. — Mark. 1, 13 ss. — Luk. 4, 3 ss. — Ta moment spominja na Jezusa skušanega! — Str. 63. — Jernej pred sodniki spominja na Jezusa v tempelju, ko izganja skrunilce. — V mes. Str. 80. — Mat. 4, 10: »Υπαγες«.

⁴ Jernej. Str. 17. — Luk. 6, 29. — Mat. 5, 39. — I. Kor. 6, 7.

⁵ Za križem. Str. 206. (Jern. Str. 70. — Str. 3.) — Luk. 11, 11. 12. — Mat. 7, 9.

⁶ Jernej. Str. 42. (Jernej. Str. 17. Kačur. Str. 47.) — Mat. 8, 20. — Luk. 9, 58.

⁷ Jernej. Str. 24. (Jernej. Str. 5.) — Mat. 13, 31. — Mark. 4, 31. — Luk. 3, 19.

⁸ Jernej. Str. 19. — Luk. 16, 21.

⁹ Smrt. in življ. P. M. Str. 59. — Luk. 18, 13.

¹⁰ Krp. kob. Str. 30. — Mat. 18, 3.

¹¹ Kačur. Str. 4. — Mat. 18, 6. — Luk. 17, 2. — Mark. 9, 41.

¹² Zgodbe. Str. 142. (Glej! Str. 144 izmed dvanajstih jogrov — —). Mat. 20, 16.

¹³ Aleš. Str. 6. — Mark. 12, 17. — Rom. 13, 7.

¹⁴ Nina. Str. 2. — Jan. 11, 44.

z ubogim darom svetopisemske vdove: nič manj ni vreden kakor talenti bogatina.¹ — Oni v meni, jaz v njih.² — Dobro bi nam bilo tukaj bivati.³ — Kako čudno govorite danes, kakor — ob zadnji večerji.⁴ — Kakor Judež se smeje — Judež je v njegovih očeh.⁵ — Da izpraznim ta kelih... ves ta grenki kelih.⁶ — Vodili so ga in gonili, kakor nekoč Gospoda od velikega duhovna, do velikega duhovna, od sodnika do sodnika.⁷ — Pilatuž pa si je umil roke.⁸ — Kakor pred tretjo uro nad Golgato.⁹ — O veliki noči — — — so napravili v Ljubljani veliki ogenj in so sodili nad mano veliki duhovni in farizeji.¹⁰ — Glejte, človek!¹¹ — Tisti hip, ko razodeneš (da si Peter), te pribijem na križ.¹² — Kakor Kristus, ki se je dal križati v blagor drugih.¹³ — Odrešitelj, odreši se sam!¹⁴ — Odpusti jim!¹⁵ — »Elohi, Elohi lama sabaktani!«¹⁶ — Ampak nocoj se nam je prikazal v svoji gloriiji, kakor ponižani popotnik Kristus, ki se je učencema v Emavsu nenadoma razodel.¹⁷ — Zapeljivec ne izbira ne kraja ne ljudi, temveč plane iz zasede, kakor požrešna zver in napade prvega, ki pride mimo.¹⁸ — Čudnotihe zgodbe, ki jih uho ni slišalo in oko ne videlo.¹⁹

¹ Kačur. Str. 22. — Mark. 12, 41.

² Kačur. Str. 84. — Jan. 14, 10. 4.

³ Aleš. Str. 30. — Mat. 17, 4. — Mark. 9, 4. — Luk. 9, 33.

⁴ Kačur. Str. 21.

⁵ Novo življ. Str. 72. — Mat. 26, 47. — Mark. 14, 43. — Luk. 22, 47. — Jan. 18, 3.

⁶ Novo življ. Str. 35. — Mat. 26, 39. — Mark. 14, 36. — Luk. 22, 47.

⁷ Jernej. Str. 73. — Jan. 18, 24 i. dr.

⁸ Jernej. Str. 54. — Mat. 27, 24 — — (Kačur. Str. 21. — Pilat — župan. — Odrešenik — učitelj.)

⁹ Za križ. Str. 5. — Mark 15, 22. 25. (V mes. Str. 108. Rajše na Golgato).

¹⁰ Erot. II. izd. Str. (87) 94. — Mat. 26, 57. 59. i. dr.

¹¹ Za križ. Str. 220. — Jen. 19, 5.

¹² Poh. Str. 56. — Krist je bil zato križan, ker je izpovedal, da je sin božji. Mat. 26, 63 ss.

¹³ Kačur. Str. 20. (Kačur. Str. 67. — Potep. M. Str. 54. — Za križ. Str. 242).

¹⁴ Slovan. 1904. Sreča. Str. 293. (Kačur. Str. 47.) Mat. 27, 40. 42. — Mark. 15, 30 i. dr.

¹⁵ Jernej. Str. 35. (Jernej. Str. 28.) — Luk. 23, 34. — i. dr.

¹⁶ Za križem. Str. 1. — Mat. 27, 46. — Mark. 15, 34.

¹⁷ Zgodbe. Str. 36. — Luk. 24, 13 ss.

¹⁸ V mes. Str. 86. — I. Pet. 5, 8.

¹⁹ Aleš. Str. 87. (Za križ. Str. 22.) — Is. 64, 4. — I. Kor. 2, 9.

Razen tega ima Cankar mnogo izrazov iz Biblije: — Teh oči nebesa; angelji, ki je v njih sedmero legionov.¹ — Evangelist,² — apostol,² — odrešenik,² — aleluja,³ — hozana,³ — križ,³ — paradiž,³ — glorijska,³ — Dalje spominjajo njegovi dacarji,⁴ prototipi grešnikov, na evangeljske cestnarje (*οἱ τελῶναι*, — publicani), — ki jih evangelisti identificirajo z grešniki.

Primerjaj s psalmom 148. (Hvalite Gospoda — — — solnce in mesec, hvalite ga vse zvezde in luč — — — hvalite ga nebes nebesa itd.) te-le besede! »Ukaži vetru in ukaži borom in mesecu, zvezdam, rožam, lilijam, vsem kreaturam zemlje in nebes in te doline lepe šentflorijanske, da zapojejo takoj veselo pesem — na večjo čast kraljice Hiacinte!«⁵ —

Na alegorične prikazni v Apokalipsi spominjajo n. pr. besede: Še sedaj vidim tisto ptico: glejte, ena perot se je dotikala tam Žalostne gore, druga je zamahovala polahko nad Korenom, kljun pa je strmel proti Ljubljani.⁶ —

To je le nekaj primer samo iz nekaterih Cankarjevih spisov. Težko je pač negirati vpliv Biblije, če nas tako pogosta imena in tolike sentence spominjajo nanjo. — Pogostokrat spoji Cankar dve biblični mesti v eno samo: N. pr.

Tiste velike bridkosti, ki je obšla nekoč Sina človekovega⁷ itd. Krista je obšla bridkost na vrtu Getsemani, ne ko je rekel, da nima, kamor bi glavo položil.

Najčešče parodira in travestira: Mladim kruha, starim kamna, zdravim ribo, bolnim kačo, spočitim jajce, trudnim škorpiona.⁸ — Nemaokrat profanira sveti tekst: Zlodej: »Mir in blagor tej hiši!«⁹ — Kristus: »Mir tej hiši!«¹⁰ —

¹ V mes. Str. 91.

² Kačur.

³ Za križem. (Poh. Str. 21.: In kadar bo dopolnjen paradiž, povrneva se z glorio nebeško v pekel).

⁴ Pohujšanje. — Zgodbe. — V mesečini i. dr.

⁵ Poh. Str. 91.

⁶ Zgodbe. Str. 128.

⁷ Jern. Str. 42.

⁸ Jern. Str. 3.

⁹ Poh. St. 43.

¹⁰ Mat. 10, 12. (Ta pozdrav naroča Kristus svojim apostolom!)

Toliko hvalijo krasoto Cankarjevega jezika; — v posameznih izrazih ta krasota pogostokrat gotovo ne obstoja: Kanton.¹ — Iblajtarji.² — Hlače, ki jih imaš na r...³ — Obrbajtar.⁴ — itd.

»Notranja struktura period,« — to je, kar hvali Levstik.

»Izrazov, da bi opredelili to, kar je Cankarjev jezik kot stil, naš slovar še v resnici nima.« — Če nimamo mi izrazov za to strukturo period, kdo bi nam branil, da jih poiščemo drugje!

Vse, kar je novega, je le relativno novo, ker stremi nehote in nezavedoma vse nazaj: v preprostost v umetnosti, v enostavnost v kompoziciji; od te preproste enostavnosti izvira vsa umetnost v kompoziciji in oblikah, vse drugo je umetničenje. — »Denn was ist neu? läuft nicht alles Streben in der Kunst immer wieder auf die alte, ewige — Einfachheit hinaus?« — Kar nam je ustvaril Cankar, je — za nas novo; njegova osebnost je vlila svoje misli in ideje v forme, ki so ekzistirale davno pred njim in pred nami; tako imamo za nas — novo, za Cankarjevo osebnost — individualno umetnost, ki ni v svojih fundamentih ne nova, ne individualna; sicer pa se ne da negirati, da je on te forme izpopolnil, te oblike reformiral. Ni torej rečeno, da nam ni ponudil nič novega; delal in zidal je na stari podlagi. Morda se sam ni zavedal, odkje ta podlaga, kdo mu je konstruiral fundament; ampak bistvo in podlaga strukturi njegovih period, harmoniji njegova sloga je ritem misli in idej, je parallelismus membrorum, je vzporednost členov (tu imamo izraz, ki smo si ga morali izposoditi, ker ga naš slovar še nima!); — ta paralelizem je odkril v svetem pismu stare zaveze Anglež Lowth.⁵

Sicer srečamo ta paralelizem že pri starih Egipčanih, Asircih in Kaldejcih, deloma celo prej kakor pri Hebrejcih, a nikjer ni tako karakterističen, poeziji dotičnega naroda tako lasten, nikjer tako razvit in dovršen, kakor je v starohebrejski poeziji, — v staropisemskih knjigah.

¹ Krp. kob. Str. 3.

² Jernej. Str. 2.

³ Kačur. Str. 76.

⁴ Kačur. Str. 78.

⁵ Primerjaj k sledečemu: *Cursus Scripturae Sacrae. Pars prior, libri introductorii. Historica et critica Introductio i. U. T. Ll. ss. Rudolphus Cornely. — Vol. II. 2. Introductio specialis i. did. et proph. U. T. Ll. — Parisii. P. Lethielleux. 1887. — De sacra poesi Hebraeorum. Pg. 1.—34.*

V jeziku razločujemo trojen ritem: ritem idej = parallelismus membrorum; — ritem zlogov = metrum; — ritem zvokov = asonanca in rima.

Mnogo se je že pisalo o metru v starohebrejski poeziji, ki je danes že dokazan; nekateri so navajali slučaje rim v biblični poeziji, — a glavno, kar jo karakterizira, je in ostane ritem misli in idej.

Ritmična sestava idej obstoja v neki enakosti misli in podobnosti misli, izraženih v več stavkih (imenujmo jih stihe), ki tvorijo en odstavek zase (imenujmo ga verz). Ideja, zaobjeta v enem verzu, je izražena najčešče v dveh, večkrat pa v treh ali štirih členih (stihih) skoro enake dolgosti, tako da pogosto odgovarja stvar stvari, včasih celo beseda besedi.

Ko čitamo katerikoli psalem, nam razpade skoro sampo-sebi v več podobnih delov, ki jih lahko primerjamo našim kiticam; te kitice obstojajo iz več podobnih verzov, verzi iz stihov; na ta način se misli pojasnjujejo, razlagajo, ponavljajo, izpopolnjujejo in razširjajo. Tako dobimo ritem misli, ki se precej razlikuje od ritma zlogov in zvokov, ki so bolj zunanja oblika, prijetna melodija, razveseljujoča uho; — ritem idej je organsko spojen s pesnitvijo, — pri Hebrejcih konstitutiven element njihove poezije. Kaj bi bili psalmi in pregovori brez tega ritma!

Po medsebojnem razmerju idej razločujemo trojen paralelizem: sinonimen, antitetičen in sintetičen.

Sinonimen paralelizem srečamo ponajveč v liričnem pesništvu svetopisemskem; ista misel se ponavlja dvakrat, trikrat z besedami, ki imajo skoro isti pomen, tako da je drugi člen paralelizma nekak odmev prvega; vjemata se docela ali pa vsaj deloma; vendar ni to soglasje popolna tautologija, ker je misel v drugem oziroma v tretjem stihu navadno razširjena, s ponavljanjem raste, s sinonimnimi besedami je bolj jasno izražena. En sam stih ne tvori verza, ker nam ne more podati vzporedja; lahko pa tvori kateremu verzu uvod ali sklep, lahko stoji med dvema verzoma i. t. d.

Ljubil te bodem, Gospod, krepost moja. Ps. 17, 2.¹

¹ Psalmi so v hebrejskem tekstu drugače razdeljeni kakor v Vulgati. Slovenska prestava, ki jo je izdal Adolf Holzhausen na Dunaju 1881, se drži hebrejske razdelitve, ki se razločuje od Vulgate v sledečem:

	Vulg.		Hebr.
Ps.	1.—8.	=	1.—8.
	9.	=	9.—10.
	10.—112.	=	11.—113.

Sinonimen paralelizem se pojavlja najbolj pogosto v dvostihih; iz dvostihov se naravnim potom lahko razvijejo četverostihi; tudi tristihi niso redki. — Sinonimija je izražena na več načinov: včasih so si členi po zunanji obliki popolnoma različni, včasih so po pomenu skoraj tautologični, včasih pa se skoraj dobesedno vjemajo.

Včasih je dodana drugemu členu beseda, ki pomen prvega izpopolni in razširi:

Reke so povzdignile, o Gospod,
reke so povzdignile svoj šum,
reke so povzdignile svoje valove. Ps. 92, 3.

Četverostihi so sestavljeni iz dveh dvostihov; relacije posameznih členov so različne: lahko so vsi štirje členi sinonimni (a a a a):

Ne boš se bal strahu ponočnega,
ne pušice, ki leta po dnevnu,
ne nezgode, ki plazi po temi,
ne napada zlodėja poldnevnega. Ps. 90, 5. 6.

Včasih sta prva dva člena sinonimna, — druga dva sinonimna: prvemu odgovarja drugi, tretjemu četrti (a a b b). — Včasih odgovarja prvemu členu tretji, drugemu četrti (a b a b). — Lahko pa tudi odgovarja prvemu četrti in drugemu tretji (a b b a).

Bolj pogostoma kakor v četverostihih se pojavlja sinonimni paralelizem v tristihih. V tristihih so lahko vsi trije členi sinonimni (a a a).

Blagor možu, ki ne sledi nasvetu krivičnih,
in ne stoji na poti grešnikov,
in ne sedi na sedežu zasmehovalcev. Ps. 1, 1.

Včasih je prvi člen sinonimen drugima dvema, ki tvorita skupaj idejo prvega (A a a) — ali pa obratno (a a A).

Ljubite pravico, sodniki zemlje.
Mislite o Gospodu v dobroti,
in iščite ga v preprostosti srca. Modr. 1, 1.

	Vulg.		Hebr.
Ps.	113.	=	114. 115.
	114. 115.	=	116.
	116.—145.	=	117.—146.
	146.—147.	=	147.
	148.—150.	=	148.—150.

Tako razdelitev isti Psalmi: Dunaj. Založila britanska in inozemska svetopisemska družba. 1882.

Iz tristihov se razvijejo lahko šesterostihi. — Oglejmo si primero iz šesterostiha razvitega dvanajsterostiha:

1. Slišal sem in razžalostilo se je moje srce, — vsled poročila so
se tresle moje ustnice;
 2. naj pride gniloba v moje kosti, — in naj divja v meni;
 3. da bom počival na dan žalosti, — da pridem k svojemu
pripravljenemu rodu.
 4. Smokva ne bo cvetela, — in trta ne bo zelenela;
 5. brstje oljke bo varalo, — in polja ne dajo kruha;
 6. iztirane bodo ovce iz ovčnjaka, — in pri jaslih ne bo živine.
- Hab. 3, 16. 17.

Vsak posamezen verz zase je pravi sinonimni distih; prvi trije verzi so sintetično zvezani: Ker sem slišal, — zato naj pride, da bom počival; — druga polovica dvanajsterostiha pa nam podaja lep primer sinonimnega šesterostiha. Lahko bi čitali v tem primeru zaporedno vsakega verza samo prvo polovico — in bi izvedeli ravno tisto, dobili bi le misel nekoliko bolj kratko resumirano: — iz tega sledi, da drugi člen sinonimnega paralelizma misel samo nekoliko razjasni in razširi.

Dobimo tudi sinonimnih peterostihov:

Prinesite Gospodu, sinovi božji,
prinesite Gospodu, sinove ovnov!
Prinesite Gospodu slavo in čast,
prinesite Gospodu slavo njegovega imena;
molite Gospoda v njegovem svetem šotoru. Ps. 28, 1. 2.

Peterostihe dobimo navadno iz sestav: tristih + dvostih; — dvostih + tristih; — samostih + (dvostih + dvostih), oziroma četverostih; lahko obratno, ali pa samostih na sredi. — Kakor te, dobimo lahko potom kombinacije tudi druge sestave več stihov, kar je pa bolj redko in slučajno.

Kakor razsvetljuje luč temo, tako včasih najlažje pojasnimo nasprotstva z nasprotstvi. Hebrejski poeti družijo sentence, ki so si po obliki nasprotni, v paralelizem, ki ga imenujemo antitetičen. Ta paralelizem je najbolj primeren, da podajajo v njem nauke in moralne zapovedi, ker stoji tu čednost nasproti pregrehi, graja hvali, plačilo kazni, in tako zaeno priporočajo lahko dobro in odvajajo od slabega. Ta paralelizem srečamo najčešče v knjigi pregovorov, v knjigi modrosti in v drugih knjigah sličnih argumentov. — Antitetičen paralelizem je že po svoji naravi omejen na dvostih: beseda drugega člena nasprotuje besedam prvega:

Moder sin razveseljuje očeta,
neumen sin žalosti svojo mater. Preg. 10, 1.

Pogostokrat srečamo v dolgi vrsti zaporedoma same antitetične distihe, v katerih nasprotuje skoro beseda besedi, kar pa ima na sebi nekaj dolgočasnega, dasiravno so posamezni distihi dovršeni in sentence samostojne; sentence so namreč brez tesne organske zveze, pomanjkanje te zveze in formalna enakomernost človeka kmalu utrudita, in četudi občuduje z globokim zavzetjem filozofijo teh kratkih sentenc, jih vendar ne more predolgo časa zaporedoma čitati.

Kljub tej navidezni enoličnosti v obliki imamo pri antitetičnem paralelizmu lahko precej spremembe. — Včasih dobimo po dva in dva antitetična člena zvezana v četverostihu; antitetična sta prvi in drugi, tretji in četrti; — prvi in tretji, drugi in četrti; — prvi in četrti, drugi in tretji; bolj redke so take zveze iz celih stihov, pogoste so pa iz polstihov. Imamo pa tudi drugačne zveze: misel je izražena v dveh sinonimnih členih in pojasnjena v antitetičnem; antitetičen člen lahko stoji na prvem mestu, na zadnjem ali pa na sredi:

Glej, mož, ki ni vzel Boga za pomočnika svojega,
ampak se je zanašal na obilost bogastva svojega
in se prevzel v svoji ničemurnosti. Ps. 51, 9.

Včasih sta zvezana dva sinonimna člena z dvema sinonimnima v antitetičnem razmerju:

Gospod ljubi pravico in ne zapusti svetih,
oni bodo vekomaj ohranjeni;
krivičniki pa bodo kaznovani
in zarod brezbožnih bo poginil. Ps. 36, 82.

Potom kombinacije je nastalo toliko oblik, da jih je težko izčrpati in za vsako navesti primero v tako tesnih mejah, — to bi bila obširna študija zase. Kolikor bolj komplicirane pa so oblike, toliko težje je dobiti popolnoma čiste antitetične in sintetične zveze in relacije, kajti pomisliti je treba, da si pesnik ni vnaprej napisal sheme, da se ni držal tradicionalnih oblik, kakor imamo mj dandanes nekatere stalne oblike kitic in verzov; pesnik je govoril od srca, kakor so se spreminjala čustva, kakor so se spreminjale misli, tako se je spreminjal njihov ritem, tako se je spreminjala oblika. Najbolj preproste oblike so najbolj dovršene: v dvostihih dobimo najlepše antitetične in sinonimne paralele. Dvo-

stih je fundamentalna oblika teh dveh paralelizmov; pesnik izrazi v prvem členu misel, ki jo v drugem členu ponovi, pojasni, razširi, — z istimi, s podobnimi ali z nasprotnimi besedami. Vse druge figure so v bistvu sestavljene iz dvostihov, so le pomnoženi in razširjeni dvostihi, bodisi da je podvojen samo en člen (tristih), ali dva člena (četverostih), ali pa več.

Tretji paralelizem je sintetičen in ne obstoja ne iz sinonimnih, ne iz antitetičnih členov, ampak členi so si slični le po obliki sestave ali pa po sorazmerju dolžine. Pri tem paralelizmu ni izražena ena in ista misel v vsakem členu posebej, ampak misel prvega člena se v drugem samo nadaljuje; ni torej ne samo v prvem, ne samo v drugem členu popolnoma izražena, ampak v obeh skupaj. Ta paralelizem je včasih težko ločiti od navadne, nevezane oblike v prozi; vendar imamo med posameznimi členi vedno neko sorazmerje, bodisi v konstrukciji, bodisi da je v prvem členu izražen vzrok, v drugem posledica, bodisi kakršnakoli logična relacija.

Z zaupanjem sem čakal na Gospoda
in on se je nagnil k meni. Ps. 39. 2.

Gospod nagni svoje uho in usliši me,
ker sem siromak in ubožen. Ps. 85, 1.

Bolj pogoste še kakor slučajni samo sintetičnega paralelizma so razne zveze sinonimnih ali pa antitetičnih členov v sintetičnem razmerju:

Okno, katero zasmehuje očeta
in zaničuje rojstvo svoje matere,
naj je izkljujejo krokarji iz potokov
in naj je požrejo mladiči orlov. Preg. 30, 17.

Potom kombinacije dobimo zopet lahko vse mogoče zveze; v dveh sintetičnih členih je ena in ista misel najlepše na kratko izražena, — v dveh sinonimnih ali pa antitetičnih se ena misel lahko ponovi in tako razjasni; kakor hitro dobimo več členov, tako brž moramo imeti nove relacije teh členov: dva in dva člena sta zvezana v enem paralelizmu, nova dva zopet v istem ali drugem; ti dve dvojici pa mora zopet neka relacija vezati.

Ne izzivajte smrti z zmotami svojega življenja,
in ne služite si pogubljenja z deli svojih rok,
ker Bog ni ustvaril smrti
in on se ne veseli pogube živih.

On je ustvaril vse da živi,
in zdrave je naredil vse stvari na zemlji;
v njih ni pogubnega strupa,
in peklenškega kraljestva ni na zemlji.

Pravica je večna in neumrljiva;
Hudobni pa jo vabijo (smrt) z deli in z besedami;
Za prijateljico jo štejejo in se zavezujejo z njo,
ker so vredni, da ji pripadajo.

Modr. 1, 12—16.

Bodisi da imamo posamezne paralelizme, bodisi da so različni zvezani in združeni, dobimo tako krasen ritem misli, da nam prijetno melodijo metra popolnoma nadomesti, da ne pogrešamo ne harmonije metra, ne melodije rim. — Ritmičen paralelizem idej ima še to odlično prednost, da ostane pri dobesedni prestavi nespremenjen; ritmična struktura in oblika misli ne izgubita s prestavo čisto nič. Kdo pa bi prestavil Homerja ali Virgilija tako, da bi pri nespremenjenem originalnem ritmu (ki obstoja v metru), ostala tudi oblika misli originalna in nespremenjena! Originalnost in lepota zunanje oblike precej trpi pri vsaki prestavi, najmanj pa pri prestavi hebrejske poezije, zato ni čudno, da je ta poezija vsem narodom in vsem časom ne le dobro znana, ampak jim postaja skoraj prava lastnina.

Dvostihi, tristihi, četverostihi i. t. d., ki smo govorili o njih, so le razne oblike, v katerih se pojavljajo posamezni paralelizmi, oziroma v katerih se enaki ali pa različni na različne načine vežejo; niso pa to oblike, ki bi se jih bili pesniki dosledno posluževali v enem spevu; oni se niso držali tradicionalnih oblik, kakor jih imamo mi dandanes: n. pr. kitica iz štirih verzov, sonet i. t. d. — Hebrejski poeti se niso držali strogih pravil, redkokdaj dosledno ene oblike; vendar dobimo precej mest, kjer se drži pesnik dosledno ene oblike. Tako imamo v prvih treh Jeremijevih žalnicah dosledno tristihe, v peti žalnici dosledno dvostihe. Večkrat srečamo kitice, tvorjene iz gotovega števila verzov: kitice iz dveh dvostihov ps. 3.—4. — iz treh dvostihov ps. 91. — iz štirih ps. 121. — iz petih ps. 131. — iz šestih ps. 96. — K temu, da moramo priznati ekzistenco kitic, nas sili večkrat refren, ponavljajoč se v enakih odmorih, n. pr.:

Zakaj si potrta moja duša in se žalostiš v meni?

Zaupaj v Boga, ker še ga bodem slavil:

rešitelj je mojega obličja in moj Bog.

Ps. 41, 6. 12.—42, 5.

Ta refren se ponavlja v dveh psalmih (41. in 42.) v skoro enakih odmorih. Slične refrene dobimo tudi drugje, n. pr. ps. 45, 8. 12 — ps. 56, 6. 12 — ps. 48, 31. 37 i. t. d. — Včasih se držijo torej pesniki približno enakih kitic; včasih začenjajo z daljšimi in končajo s krajšimi, ali pa obratno; včasih so krajše zaobjete od daljših; včasih je prvi verz uvod, ki mu sledijo enake kitice; včasih je med dvema kiticama verz, ki resumira vsebino. — Vse to pa so stvari, ki se jih pesniki bolj redko držijo. Umetnost in raznoličnost konstrukcije pa je vedno občudovanja vredna.

Aleluja!

Hvalite Gospoda,
ker je dobrotljiv,
ker je večno njegovo usmiljenje.
Naj reče sedaj Izrael:
Ker je dobrotljiv,
ker je večno njegovo usmiljenje.
Naj reče sedaj rod Aronov:
Ker je večno njegovo usmiljenje.
Naj reko vsi, ki se boje Gospoda:
Ker je večno njegovo usmiljenje.

Iz stiske sem klical h Gospodu
in vslišal me je velikodušno Gospod.
Gospod mi je pomočnik,
ne bojim se; kaj bi mi kdo storil!
Gospod mi je pomočnik:
pod sabo bom gledal sovražnike svoje.

Boljše je zaupati v Gospoda,
kakor zaupati v človeka;
Boljše je upati v Gospoda,
kakor upati v poglavarje.

Vsi pagani so me obdali;
pa v imenu Gospodovem,
ker sem se maščeval nad njimi.
Kroginkrog so me obdali;
pa v imenu Gospodovem,
ker sem se maščeval nad njimi.
Obdali so me kakor bučele
in vsplamteli so kakor ogenj v trnju;
pa v imenu Gospodovem,
ker sem se maščeval nad njimi.

I. t. d.

Ps. 117, 1—12.

Kdor je pazno sledil, mu bo to zadostovalo o paralelizmu idej, o njegovih konstrukcijah in relacijah; najlažje je te stvari proučevati z Biblijo v roki, človek dobi na vsaki strani primerov, kolikor hoče. — Nekaj zgledov naj nam sedaj pokaže, da dobimo ta ritem misli krasno in dovršeno razvit pri Cankarju; seveda ne srečamo pri njem celih odstavkov samih sinonimnih ali antitezičnih dvostihov, kakor jih dobimo n. pr. v knjigi pregovorov; — dobimo pa pri Cankarju cele periode, umetno konstruirane iz paralelizmov vseh treh vrst. — Najprej nekaj posameznih zgledov sinonimnega paralelizma:

Ne odkleni mu več,
ne odpri mu več. Poh. 47.

Kakor ukazuje pa storim,
kakor švrka pa tečem. Poh. 51.

Bog vedi, če se ne laže, kujon,
in če se zlohotno ne pretvarja. Zgod. 13.

In brat si ne upa več pozdraviti brata,
strahoma se ogne sosed sosedu . . . Zgod. 23.

Vsak človek je z grehi obložen,
tudi moj tovor ni majhen. Zgod. 12.

Nikoli nisem videl tega človeka,
nikoli ga nisem slišal. Aleš. 22.

Spočit je bil in je hodil z lahkim korakom,
tudi njegovo srce je bilo veselo in utolaženo. Aleš. 47.

Morda je še dolga cesta,
morda je še težka pot,
s kamenjem posuta, z robidovjem zastražena. Jern. 53.

Ni berač in popotnik, // kdor je gospodaril stirideset let;
ni brez doma, // kdor si je sam dom postavil;
ni mu treba prositi kruha, // kdor je sam obdeloval prostrana polja.
Ti, ki si delal // — tvoje je delo: // taka je postava! Jern. 26.

Delal sem, // pa sem dodelal;
mlad sem bil nekoč, // zdaj sem star. Jern. 51.

Kjé je kralj, // ki je ogledoval na dlani svoje kraljestvo?
Kjé je rodoljub, // ki je z enim samim pogledom objel domovino?
In ki jo je z enim samim pogledom spoznal? Poh. 67.

»Ne bom prosil // in ne bom jokal,
moja pravica // je božja pravica;
kar je sam ustanovil, // ne bo razdiral,
kar je govoril, // ne bo tajil!
Dolžnik je moj;

ne klečim — stojim pred njim
in tirjam!« Jern. 94.

- Ali je pravica, // ali je ni —
ali je Bog, // ali ni Boga! Jern. 94.
- Saj nisem dobro slišal,
saj nisem natanko razumel:
tako niste ravnali,
taka ni vaša pravica, sodniki. Jern. 75.
- Vprašaj jih, // pa ti ne bodo odgovorili,
pozdravi jih, // pa ne bodo odzdravili;
njih pravica // ni tvoja pravica,
njih Bog, // ni tvoj Bog. Jern. 72.
- Nekaj primer antitečnega paralelizma:
- Kar bom zapraval, // bom spravil devetkrat. Aleš 41.
- Med pravične sodnike je šel,
pa je našel razbojnike. Jern. 37.¹
- Mladim kruha, // starim kamna;
Zdravim ribo, // bolnim kačo;
spočitim jajce, // trudnim škorpijona. Jern. 3.
- V sveti Jeruzalem roma pohujšanje,
preroštvo pa v Ninive in Babilon. Zgod. 5.
- Še so bile solze na licih,
Pa so se oči smejale. Za križ 15.
- Doline so se dvigale,
padali so hribi. Za križ 5.²
- In komaj se zlodej zave, // je že svetnik;
in komaj se svetnik pokriža, // plane v greh. Poh. 60.
- Nisem pil, // in vendar sem pijan,
nisem jedel, // in vendar sem sit,
nisem grešil, // in vendar je veliko moje kesanje. Zgod. 34.
- »Nemški deželi si dal življenje,
domu pa si prinesel smrt, Gjuro!« Za križ 182.
- »Vsa v vijolicah je Mati božja ...
pa ne diši po vijolicah!« Aleš 40.
- Sintetičen paralelizem:
- Ampak vsak greh je navidez lep,
ker bi ga drugače ne bilo. Zgod. 9.

¹ Primerjaj: Jan. 1, 11. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν,
καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ παρέλαβον.
(V svoje je prišel,
in njegovi ga niso sprejeli.)

² Primerjaj: Luk. 3, 5. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται,
καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται.
(Vsaka dolina bo napolnjena,
vsaka gora in grič bo znižan.)

- Štac.: Pa le morda ni bilo prav,
da smo poslali učitelja Šviligoja.
Nedolžen je že,
ampak je treba tudi bistro pameti.
- Cerk.: Ne le pameti,
tudi pobožnosti je treba.
Trdna vera je sovražnik vsega pohujšanja.
- Not.: Ampak treba je tudi in še najbolj
Znanja v postavah in paragrafih!
Kdo bi obsodil greh,
če ne vé, kako bi sodil.
- Žup.: Meni se zdi, da gre ženski beseda,
kadar se govori o pohujšanju!
Izkušena ženska vidi,
kar je možkemu na vekomaj skrito.
- Eksp.: Po mojih mislih pa bi bilo koristno,
da ste poslali neizkušeno žensko:
ona vidi, gleda, — ne razume!
- Dacar: Toraj pojdimo vsi!
- Vsi: Nesnaga! I. t. d. Poh. 15.
- »Jure!« je rekel fant in je pogledal v tla;
Zakaj strah ga je bilo.
- Odgovoril pa je tako tiho,
Da je slišala komaj krčmarica. Za križ 10.
- In ni treba, da bi ti povedal!
Oskrunil bi te in razžalil! Za križ 85.

Primer za razne paralelizme dobimo toliko, kakor je stavkov; ampak kar je še mnogo več, je umetna konstrukcija period iz posameznih paralelizmov:

1. Plug gre,
2. vzdigne se brazda;
3. zeleni plevel je na dnu,
4. v solncu je gladka prst;
5. tako se je zgodilo . . . Zgod. 9.

Stih 1. in 5. podajata primero, ki pove, kako je izginila dolina; stih 1. in 2. podajata sintetičen paralelizem; stih 2. in 3. anti-tetičen; stih 3. in 4. tudi antitetičen; stih 2. in 4. sta sinonimna.

»Kar si rekel, // to zdaj izpolni!
Pravico si dal ljudem, // pa so jo skrili;
ni je pri biričih, // ne pri sodnikih, // ne pri cesarju;
biriči so me pehali med hudodelce,
sodniki so me zasmehovali,
za cesarja so me ogoljufali!

Pri tebi je pravica,
 ti si jo poslal, // ti potrdil, // ti skrbi zanjo,
 da se izpolni tvoja zapoved!
 K tebi samemu se zatekam,
 jaz hlapec Jernej,
 sam na svetu, // ob belem dnevu okraden, // pravice oročan!
 Tvoja postava je v mojem srcu in tvoja obljuba,
 tvojo besedo sem slišal —
 daj, da me ne mine moje zaupanje!
 Zdaj iztegni svojo roko!
 vsegamogočni Bog, // pravični sodnik!« Jern. 91.

Ta klasična molitev ni razvrščena tako po stihih radi paralelizma, ampak radi simetrije in ravnotežja; vendar je kljub tej podrobni razdelitvi jasno razbrati paralelizem. Kdo bi ne občudoval te tehnike in te konstrukcije, v kateri pa ne smemo suponorirati, da je sestavljena v potu obraza, ampak nastala je pač spontano, — in to kaže umetnik!

»Ne ozrite se v prokletstvo in trohnobo,
 vsi vi tisoči / in milijoni,
 ki ste koprneli z menoj!
 Vsi vi ponižani / in užaljeni,
 vsi vi zaslužnjeni / in obremenjeni —
 zdaj, ko je naš dan
 pojte hozana in aleluja!
 Iz bičanja / in iz križanja,
 iz sramote / in trpljenja
 je vzrastel naš dan,
 Do nebes se je povzdignil naš križ —
 pojte mu hozana in aleluja!« Za križ. 6.

Pazi na sintezo in sinonimijo, na nekatera skoraj tautologična mesta; potegni navpično simetralo, študiraj tehniko in kompozicijo!

Oče naš, kateri si v nebesih . . .

1. tvoje pravice iščem, // ki si jo poslal na svet!
2. Kar si rekel, // ne boš oporekel;
3. kar si napisal, // ne boš izbrisal!
4. Ne v ljudi / ne zaupam,
5. ne v svojo pravico / ne zaupam,
6. v tvoje pismo / zaupam.

Oče naš, kateri si v nebesih . . .

1. neskončno si usmiljen, // daj beraču vbogajme;
2. neskončno si pravičen, // daj delavcu plačilo!
3. Oblagodari hlapca, // ki je pravice žejen, // nasiti ga in napoji!
4. Samo ukaži, // pa bo živa tvoja beseda
5. in bo napolnila vsa srca, // da bodo spoznala pravico!

- Oče naš, kateri si v nebesih . . .*
1. ne izkušaj jih predolgo,
 2. { dotakni se s prstom njih oči,
 - { da bodo čudežno izpregledale;
 3. in tudi svojega hlapca ne izkušaj predolgo,
 4. ker je že star in nadložen;
 5. in potolaži ga,
 6. ker je potr in slab od bridkosti!
- Oče naš, kateri si v nebesih . . .* Jern. 35.

Ta odstavek je do pike prepisan iz Cankarja. — Pazi na refren »Oče naš«!

Brez vseh komentarjev in hipotez, brez vseh fraz: ali ne zvené te Cankarjeve »molitve« radi umetne konstrukcije kakor psalmi.

Orientaliski narodi se radi poslužujejo alegorije, oni govorijo v parabolah in primerah, posebno radi podajajo v simboličnih in alegoričnih slikah lepe in koristne nauke. To lastnost, ki je n. pr. pri Arabcih tako razvita, dobimo tudi pri starih Hebrejcih; tiste pesniške proizvode svetopisemske, ki jih uvrščamo mi med didaktične, imenujejo oni sami mašal, t. j. primere. O svetopisemskih primerah, prilikah in parabolah so napisane že cele knjige. Če razumemo pod parabolo širje izpeljano alegorično pripovedko didaktične smeri, dobimo takih parabol v staropisemskih knjigah razmeroma malo, toliko več pa jih je v evangelijih. Kristove parabole, na večne čase vzori vseh parabol in primer, so že tako znane, da sploh ni treba govoriti o njih.

Parabola je alegorična pripovedka didaktične smeri, njen predmet in nauk, ki nam ga podaja, sta vzvišena, ravnoliko tudi njen slog; od basni, ki je tudi alegorična pripovedka didaktične smeri, se parabola razlikuje po vzvišenosti predmeta, nauka in sloga. Če se držimo definicije Klementa Aleksandrinskega in Atanazija,¹ ki pravi, da podaja parabola pod primero to, kar pove, tako da iz primere razumemo to, kar je povedano, ne omeji ta definicija parabole na bolj obširno alegorično pripovedko, ampak

¹ »Oratio ab aliquo non proprio quidem, sed quod est simile proprio ad id, quod est verum et proprium, deducens eum, qui intelligit, vel sententia, quae per alia efficaciter ostendit illud, quod proprie est.« — Tako definira Klement Aleksandrinski parabolo. (Clem. Alex. Strom. VI. 15.) — Sv. Atanazij pa: »Parabola dicuntur sermones quasi imagines eorum, quae dicuntur; ex ipsis enim per similitudinem intelligitur id, quod dicitur.« (Ps. Athanas. Synops. S. S. 22.)

jo razširi na vsako sentenco, primero, pregovor, v katerem je pod alegorično sliko podan, raztolmačen in priporočan kakšen nauk. Takih slik in primer, sentenc in pregovorov dobimo pa vse polno v staropisemskih knjigah. Primerjalni člen je včasih izražen, včasih izpuščen; včasih je nauk označen z eno samo besedo, včasih pa je težko razumeti, kaj je povedano, ker tega nobena beseda ne pojasni; včasih dobimo lepo konstrukcijo po številkah, kar je spominu v dobro oporo; včasih je več povedano v tem, kar je izpuščeno, kakor v tem, kar je izraženo.¹

Zlat obroček v rilcu svinje,
žena lepa in neumna. Preg. 11, 22.

Boljše je srečati medvedko, ki so ji ukradli mladiče,
kakor bedaka, ki zaupa v svojo neumnost. Preg. 17, 12.

Ali lahko skrrije človek ogenj v svoja nedrija,
da bi obleka njegova ne gorela?

Ali hodi po žerjavici,
da bi se njegove noge ne ožgale?

Tako, kdor se snide z ženo svojega bližnjega,
ne ostane čist, kdor se je dotakne. Preg. 6, 27. 28. 29.

Kakor ptica, ki se seli iz svojega gnezda,
tako mož, ki zapušča svoje mesto.

Mazilo in razne dišave razveseljujejo srce,
tako razveseljujejo dušo dobri nasveti prijatelja. Preg. 27, 8. 9.

Izmed daljših parabol staropisemskih knjig so bolj znane: parabola proroka Natana v 2. Kralj. 12, 1. ss. — Izaija primerja Izrael vinogradu (Iz. 5, 1. ss.) — Pot čez njivo lenuha in skozi vinograd bedaka (Preg. 24, 30.)

Kdor le nekoliko pozna Cankarjeve spise, vé, da govori on najrajši v slikah in primerah, da so njegovi spisi polni sentenc in pregovorov, ki po svoji obliki nemalokrat spominjajo na sveto-pisemske, da dobimo v njegovih spisih polno alegoričnih prikazni in mnogo parabol. V tem oziru bi bilo pač nezmislno trditi, da ima to direktno od Biblije; ampak Biblija je dala vse to posvetnemu pesništvu; razširilo se je po svetovni literaturi; kar je last

¹ Primerjaj: »V neznatnosti se pojavi duša, v polizgovorjeni, brezpomembni besedi. — — O neznatnost, o namigavanje!« Cankar: Krpanova kobila str. 159. — — — Umetnost pripovedovanja. Ni najzadnja ta umetnost, in težka je: ne v bogastvu, ampak v veliki enostavnosti se skriva, in ne obstoja v tem, kar poveš, temveč v tem, kar zamočiš.« V. Levstik: Liter. pismo.

vseh časov in vseh narodov, to je naša last in Cankarjeva last, — indirektno pa vsem po Bibliji. Ni torej alegorija kot taka, ki jo moramo pri Cankarju pripisovati vplivu Biblije, ampak tako pogosta alegorija, tako pogoste primere in simbolične slike, kakor jih razen v Bibliji srečamo redkokje. In koliko majhnih primer, pregovorov in sentenc spominja na Biblijo, če drugače ne, vsaj po obliki.

Lastno trpljenje je kakor zrcalo,
v katerem spozna človek trpljenje drugih.
Kdor ni trpel do krvi,
ostane otrok in ni videl življenja. Za križ. 219.
Bridkost je podobna zrnu,
ki rodi tisočeren sad. Jern. 5.

Ta zadnja primera je zelo podobna svetopisemskim parabolam o nebeškem kraljestvu: Nebeško kraljestvo je podobno gorčičnemu zrnu, katero je človek vzel in vsejal na svojo njivo (Mat. 13, 31. i. dr.) Cankarjeve primere so vedno krepke, včasih zelo originalne, — vsaj za nas pogostokrat čisto nove. Ko pripoveduje, govori skoraj v samih slikah; ko pove vse, imamo pred sabo veliko, umetnokonstruirano alegorijo. Podrobnih slik in primer ni lahko izbirati, — ker jih je preveč: knjigo v roke, v vsaki knjigi od prve do zadnje strani dovolj primer.

Le nekaj pogostih in ponavljajočih se primer: trpljenje = križ¹, že primera sama je vzeta iz evangeljske zgodovine; ponavlja se v zadnjih časih brez prestanka; — butara življenja: Za križem² — Življenje in smrt Petra Novljana³ — Nina⁴ i. t. d. — sreča in radost = paradiž.⁵ Parabole vpletene med pripovedovanje: Povest o žalostnem koncu Ali paše⁶ — Zgodba o grbcu⁷ i. t. d. — Samostojne parabole: Za križem⁸ — Povest o dolgem nosu⁹ — Publikum¹⁰ — Prešeren II.¹¹ — Na otoku¹²

¹ Za križem!

² Str. 2. — 24. — 38.

³ Str. 41.

⁴ Str. 18.

⁵ Za križem. Str. 1. — 261 i. dr.

⁶ Potep. M. Str. 29.

⁷ Novo življenje. Str. 64.

⁸ Za križem. Str. 1.

⁹ Za križem. Str. 190.

¹⁰ Dom in Svet. 1907. Str. 108.

¹¹ Krpanova kobila. Str. 62.

¹² Krpanova kobila. Str. 93.

— Nespodobna ljubezen i. t. d. — Sploh govori Cankar skoro v samih alegorijah: Nina — Potepuh Marko in kralj Matjaž — Vse zgodbe o pohujšanju v dolini šentflorijanski — Novljan in Poljanec — Križ in klanec — Govekar in Krpanova kobila i. t. d.

Sedaj pa črta in kratek račun:

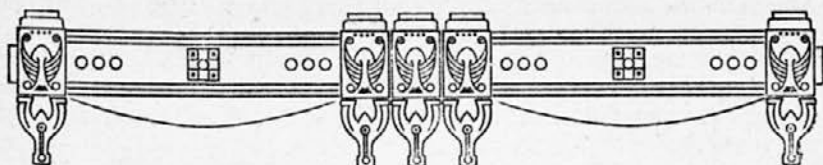
Tako pogosti citati, ki spominjajo pri Cankarju na Biblijo, so zunanja manifestacija očitnega vpliva, ki se javlja osobito v Cankarjevem slogu, v tehniki jezika, v konstrukciji period; vsa krepka jedrnatost, vsa lepota, vsa harmonija njegovega jezika in sloga bazira na ritmu misli, na paralelizmu členov, ki si ga je umetnik brezdvomno pridobil iz Biblije; — bolj verjetno, da se je zgodilo to direktno, kot indirektno; — neverjetno teoretičnim, pač pa praktičnim potom.

S tem še nikakor ni negiran vpliv Biblije na druge pisatelje — naše in tuje, v sedanjosti in v preteklosti; in če bi ga dobili pri pisatelju duhovniku, bi bilo to manj čudno, ker on mora recitirati vsak dan toliko in toliko psalmov in vrh tega še drugi penzum iz Sv. pisma. A pri nas vsaj ni vpliv Biblije na nikogar toliko deloval kakor na Cankarja; pod tem vplivom se je dvignil on v umetnosti sloga do lastne individualnosti. Ta vpliv se potom reprodukcije skoro nevede in nehote javlja v Cankarjevih umetninah; vse tako umetno in strogo tehnično konstruirane periode se porajajo pod tem vplivom spontano, brez truda in potu; navedene primere so tako secirane, ker so de facto tako sestavljene, ne ker bi jih morda Cankar s trudom tako konstruiral in izpilil.

Tudi alegorično, simbolično, figurativno pripovedovanje se je razvilo pod tem vplivom; dasi skorogotovo indirektno — drugim potom in pod drugim vplivom započeto, se je vendar pod vplivom Biblije razvilo in razširilo.

Kar pa je prvo in glavno: najvažnejši element, ki daje Cankarjevemu slogu tako umetniško vrednost, originalnost (relativno v gotovem oziru), resnično lepoto, ki je podlaga melodični harmoniji njegovega sloga, bazira na vplivu Biblije, ki je začetek in studenec vse poezije.





K poglavju starejše zgodovine Slovencev.

Dr. Josip Mal.

Zadnji čas je primerjevalna metoda na različnih poljih znanosti rodila prav lepih sadov. Ti uspehi pa so marsikoga preslepili in zapeljali, da je pri svojem sklepanju prekoračil dovoljene meje, — mesto gotovih rezultatov je veda obogatela za nekaj hipotez, katerim manjka vsake trdnejše podlage. Pri raziskavanju starejše agrarne zgodovine se je zlasti rado kazalo na alpske Slovence, češ da so se pri teh prvotne agrarne in socialne naprave neprimeroma dolgo ohranile. Iz nezadostnih virov se je potem sklepalo na podobne in enake razmere ne samo Slovanov sploh, ampak tudi drugih narodov. Ker se stvarina tiče deloma pravnih problemov, so se s temi vprašanji začeli baviti tudi pravniki: a ker jim je manjkalo prave zgodovinske metodike in predvsem potrebne opreznosti, hoteli so takoj vse generalizirati, naprave, ki so jih našli pri enem narodu, so meni nič tebi nič brez tehtnih vzrokov prenesli takoj tudi na druge. Videli so povsod v virih le dokaze, ki so govorili v prilog njihovim izvajanjem, nasprotnih virov pa niso iskali, in če so za take znali, so jih malovažno prezrli. Med drugimi se je s temi vprašanji posebno bavil J. Peisker, ki je v svojih čeških in nemških sestavkih slednjič razvil celo teorijo o gospodarskih razmerah starih Slovanov.¹ Po njegovih izvajanjih so bili Slovenci ob času, ko so prvič stopili na pozorišče srednjeevropske zgodovine, nomadi; vsaj višji, imovitejši sloji — župani da so tvorili neko vrsto plemstva pastirjev, katerih bogastvo so bile njihove črede. Nižji pa so se vsled pomanjkanja kapitala — živine morali pečati s kmetijstvom in plačevati županom davek. Župan — plemič je dal kmetu živino, da je ž njo opravil na polju najpotrebnejša in najtežja dela, a zato mu je ta v plačilo in kot davek moral odstopiti del svojih pridelkov. Ko so si Nemci potem karantanske Slovence podvrgli, so pustili to razmerje med župani in njih podložniki neizpremenjeno; nadaljnji gospodarski razvoj pa je bil tako če ne onemogočen, pa vsaj otežkočen in oviran. Na ta način so se gospodarske in socialne razmere pri Slovencih za nekaj stoletij ustalile in ohranile dalj časa svoje prvotno lice, kot pa n. pr. pri Čehih, kjer se je ves razvoj veliko

¹ Prim. J. Peisker: Zur Socialgeschichte Böhmens, Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte V.; dalje Český časopis historický IV, ter Národopisný Sborník IV, V.

bolj nemoteno vršil. Razmere so se pri Slovencih le v toliko izpremenile, da so Nemci zemljo razdelili med župane in kmete v razmerju 2 : 1, župani so še naprej prejemali davek od kmetov, oboji pa so še plačevali Nemcem. Takó starejše naziranje.

Vso to stavbo je postavil Peisker na jako slabo podlago; šele ko jo je njegov učenec Vlad. Levec skušal z nekaterimi dokazi podpreti, se je zdelo, da je ta hipoteza že zgodovinska resnica. Profesor Alf. Dopsch je v svoji nedavno izšli knjigi: *Die ältere Social- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven* (Weimar 1909), primerjal zgornjo teorijo z zgodovinskimi viri, ki pridejo za ta čas v poštev, in je na podlagi teh prišel do bistveno drugačnih zaključkov.

Prof. Dopsch se je pri tem vprašanju oziral zlasti na starejše kranjske, koroške in posebno na štajerske urbarje, listine, zbornike listin in tradicij (codices traditionum), krajevna imena in razne zapiske pravnega značaja.

Predvsem je razvidno tu na podlagi istočasnih virov, da župani niso nikdar tvorili tako velikega dela prebivalstva, kakor je hotel Peisker (= $\frac{1}{3}$), nikjer se ne da konstatirati, da bi župani tvorili posebno plast ljudstva. Iz virov samih je razvidno, da župani niso bili dedni, kar bi vendar bilo pričakovati, če bi naj tvorili posebno plast prebivalstva, na več krajih se marveč govori o županih tako, kot o podložniku ali uradniku, katerega gospodar lahko odslovi, kadar mu drago. Župani so vodili obširnejša gospodarstva samostanskih, cerkvenih in svetnih posestev in so morali gledati na to, da so podložni kmetje o pravem času dajali davščine, katere je potem župan oddajal dalje gosposki. Da je bil župan le podložen uradnik, ne pa član privilegiranega stanu, razvidimo dovolj jasno iz besedila virov samih: *supanus qui pro tempore fuerit ratione sui officii tenet unam hubam sine servitio praescripto*. S tem pade tudi gornja Peiskerjeva trditev, da so Nemci razdelili zemljo med župane in kmete v razmerju 2 : 1; kot odškodnino za svoj trud — *ratione sui officii* — je dobil ta župan — upravitelj kos zemlje, ki je bila vsake služnosti prosta — *sine servitio* —, med tem ko je bil dolžan od svoje lastne zemlje plačevati, kakor drugi podložniki. Peisker je hotel dognati, da župani niso dajali kot davščino poljskih pridelkov, ampak da so njih služnosti obstojale v dajanju živali (kot ovac, prašičev, perutnine i. t. d.). Iz tega je potem sklepal, da so bili župani živinorejci in pastirji z obsežnejšim posestvom kot podložni kmetje, ki so bili le poljedelci. A iz virov posnamemo, da so tudi župani plačevali v žitu, in nasprotno so navadni podložniki dajali gosposki živali oziroma najdemo pri obojih oba načina davščine hkratu. O kakí strogi ločitvi slojev torej ne moremo govoriti. — Da župan ni dobival plače v denarju, je vsled tedanjega naturalnega gospodarstva razumevno. Razen za pobiranje davščin podložnih kmetov mora dalje skrbeti za hrano sodnika (*officialis*), ko pride v njegovo okrožje »ad placitandum«, vendar pa s tem še nikakor ni rečeno, da je imel župan pravico soditi manjše prestopke (*causae minores*).

Županu približno enak delokrog ima *stifterius*, razlikuje se pa od prvega v tem, da sme soditi in *causis minoribus*¹, gospodarske funkcije obeh pa so bile iste. Različna vsebina in drugačni obseg pravic in dolžnosti obeh uradnikov se je moral izraziti tudi v njihovem različnem označenju. *Stifterius* je nastavljen v kraju, kjer prevladuje prosto prebivalstvo¹ in kamor pride patrimonialni sodnik samo enkrat v letu izvrševati svojo službo (v kraju z župani pa navadno trikrat na leto), zato je bilo potrebno, da je gosposki in gospodarski upravitelj (župan) dobil še sodstvo in *causis minoribus*, za kar prejema od kmetov posebne davščine², česar pri županu nikjer ne zasledimo. Ker najdemo te dve različni poimenovanji istočasno v enem in istem viru³, zato obeh uradnikov tudi ne smemo istovetiti. V tej točki moramo pač prej pritrčiti Levcu, ki smatra župane za izključno gospodarske upravitelje gosposkinih posestev.

Kar se tiče imena »župan«, ga smatra Dopsch s Poljakom Balzerjem⁴ za splošno staroslovansko oznako uradnika sploh, a tega ne zasleduje dalje. Ako se držimo načela, da prihajajo besede vedno s stvarmi, katere pomenijo, potem moramo sklepati na podobne naprave že pri starih Slovanih, kajti sicer bi nam bilo skoraj nerazumljivo, zakaj da niso s tujo napravo prevzeli tudi tuje besede (*Schultheiß*). Tu pa zopet ne smemo predaletč iti in sklepati na enake naprave pri Slovencih: tujemu uradniku so nadeli le staro domače ime, ki je označevalo približno isto.

Nasprotno pa trdi Dopsch, da takozvani dekani, ki niso kaj specifično slovanskega, niso imeli nikake pravosodne oblasti. Ako si pa dotično mesto, ki ga navajata Levec in Dopsch, natančneje ogledamo, moramo reči, da je »*decanus*« imel tudi sodstvo v svojih rokah, ker bi mu sicer tega ne bilo treba še izrecno zabranjevati: *praecipimus etiam, ut nullus comes vel iudex sive decanus neque aliqua persona jus habeat se intromittendi absque licentia episcopi*.⁵ Gotovo je, da imamo pod *jus intromittendi* razumeti sodno oblast.

Na podlagi krajevnih imen je skušal Dopsch dokazati, da so se Slovenci najprvo začeli naseljevati po dolinah Aniže, Mure, Drave in Save, šele pozneje da so se podali v gorovje, med tem, ko so starejši zgodovinarji, Haemmel, v. Krones in za njima Levec in Peisker, bili mnenja, da so se Slovenci najprvo naselili po brdih in se izogibali močvirnih, poljedelstvu nepriljubljenih dolin. Po Dopschu

¹ V nasprotju s svojniki (*Leibeigene*), ki so *glebae adscripti*.

² Prim. Urbarji brižinskih skofov, *fontes rerum austriacarum* II/36, str. 211.

³ Skupni urbar brižinskih skofov, *fontes rerum austriacarum*, II/36.

⁴ O zadrudze słowiańskiej, *Kwartalnik historyczni*, XIII.

⁵ Pod dekanijo se razume skupina desetorice podložnih kmetov. Dekanija poznejše dobe pa ni bila vezana več na število oseb, ampak se je spojila z določenim ozemljem v eno celoto, kakor se je to zgodilo n. pr. s starogermansko stotnijo, ki je iz izključno gospodarske in vojaške zveze postala upravni del grofije. Vlad. Levec istoveti dekanijo z germansko stotnijo. *Pettauer Studien, Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, Band XXIX.

kažejo ravno najstarejša slovenska krajevna imena na naselitev v nižavi (dol, poljana, globok, ravno), kar je tudi jako verjetno, ker so se stari Slovenci razen s poljedelstvom pečali tudi še z živinorejo in so se takrat dobili ravno v dolini obsežnejši pašniki. Mogoče je tudi, da so se Slovenci za časa divjih mažarskih pohodov umaknili v mirnejša in varnejša gorska zakotja in so se šele pozneje zopet začeli naseljevati po dolinah. — Nasprotno pa kažejo nemška krajevna imena na -leiten in -halt na naselitev po gorskih obronkih in rebrih.

S tem, da je Dopsch na podlagi virov dokazal, da župani niso tvorili posebne ljudske plasti pastirskega plemstva, je padlo eo ipso tudi mnenje, da bi se samo župani pečali z živinorejo. Živinorejo so Slovenci poznali in se ž njo pečali še preden so zasedli kraje, v katerih prebivajo še dandanes. Tudi gospodarstvo z mlekom jim ni bilo neznano.¹

Razen živine so redili tudi drobnico, se pečali s čebelarstvom in perutninarstvom, kar lahko iz urbarijev in drugih zgodovinskih virov razvidimo. Vse to pa je dokaz temu, da Slovenci niso bili nomadi, ko so prišli v te kraje, da niso romali iz kraja v kraj in iskali za svoje črede vedno novih pašnikov, temuč da so njih naselbine bile stalne in trajne: kajti niso se pečali izključno samo z rejo drobnice in z živinorejo radi same sebe, ampak oboje najdemo združeno s poljedelstvom. Delitev prebivalstva v pastirje in poljedelce se v virih nikjer ne potrjuje.

Na polju so naši pradedje rabili že od nekdaj plug, ki je bil seveda prvotno jako preprost: močna lesena kljuka ali pa kolenčasta drevesna veja je nadomeščala vse leseno in železno ogrodje današnjega pluga. Po nekaterih krajih Kranjske preprost kmet še sedaj ne pozna imena »plug«, ampak ga imenuje z lepo prastaro slovensko besedo »drevo«. — Vsled tega obdelovanja polja z drevsom pri Slovencih obdelovanje s požiganjem ni bilo v navadi in tako razširjeno kot pri Nemcih,² kar kažejo tudi mnoga nemška krajevna imena na -schwend. Na Slov. Štajerskem pa pričajo krajevna imena, da so se gozdovi s sekiro in drnico (drevnico) skrčili in izpremenili v senožeti, ne pa s požiganjem.

Kar se tiče družinskega življenja starih Slovencev je profesor Dopsch mnenja, da je bilo zadružno življenje pri njih jako razširjeno. Gospodarske koristi in skupni interesi so silili prebivalce, da so živeli v zadrugah. Zanimivo je pri tem zlasti to, da omenjajo urbarji zlasti take »communitates« predvsem v gorovju. Vendar pa mislim, da pod besedami kot so n. pr.: communis conviva, socius, nikakor ne smemo vselej misliti na člane zadruge. Mogoče in verjetno je namreč, da dva soseda ali prijatelja ali dva ubožnejša

¹ Prim. Osw. Redlich, Acta tirolensia I, str. 7, kjer se ca. l. 985 omenja kraj Sirnviuza (sirnica = Kāshube), kar gotovo priča o razviti sirarski obrti tega okraja.

² Pri gornještajerskih Nemcih okraja Bruck je še sedaj deloma tako obdelovanje s požiganjem v navadi.

vzameta njivo ali vinograd ali kar celo zemljišče skupno v najem in vsled tega tudi najemnino in davščine skupno plačujeta.

Dalje najdemo v urbarjih in listinah še drugo razmerje, da ima namreč njive sam in plačuje tudi sam od njih, a vinograd obdeluje skupno s svojim sosedom,¹ ker delo v vinogradih zahteva ob gotovem času skupnih moči, da v škodo ne zastane.

Mnogokrat pa slone te »communitates« urbarjev in listin na družinsko-pravni podlagi. Ko so patrimonialne gospodske spoznale gospodarske koristi in prednosti združnega življenja, so svoje podložnike k temu naravnost silile. Pozneje, v drugi polovici in koncem takozvanega srednjega veka, je pospešilo razpad zadrug nazadujoče naturalno in rastoče denarno gospodarstvo ter predvsem vpliv rimskega prava, ki v svoji sebičnosti ne trpi nejasnih medsebojnih pojmov in patriarhalnega duha, temuč teži za jasno ločitvijo pravic in dolžnosti. To teženje po neomejeni lastninski pravici se je v novjšem času pokazalo zlasti v srbskih in hrvatskih zadrugah. Vpliv veljave in vrednosti premičnega kapitala ter duh prodirajočega rimskega pravnega naziranja pokazal je tudi to pot, da niso samo legije in brutalna sila ono, kar spreminja in vlada človeštvo, njegove razmere in odnošaje: mirnim potom si je staroslavni Rim po svojih pandektih in inštitucijah podjarmil še enkrat ves omikani svet.

Dasi pa se je pri Slovencih in Čehih staro slovansko, zlasti družinsko dedno pravo pod vplivom romanstva in germanstva že davno izgubilo, vendar se nahajajo še njega sledovi, ki bi jih bilo treba enkrat zbrati, da se otmo pogibeli.

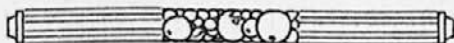
Zadruga ni nikaka prehodna oblika razvoja od skupne do privatne, zasebne zemljiške lasti, tu imamo marveč družinsko skupnost, ki obstoja pri južnih Slovanih, odkar imamo sploh poročila o njih,² kar priča o jako razvitem socialnem nagonu in čutu slovanskem.

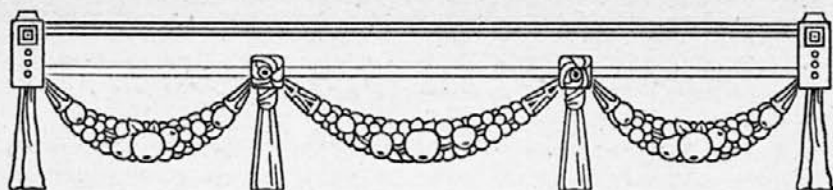
Z delom prof. Dopscha je treba popraviti marsikatero napačno naziranje prejšnjih raziskovavcev starejše socialne in agrarne zgodovine alpskih Slovencev; tu imamo dokaz, da se le z obširno znanstveno uporabo vseh mogočih virov da priti do stalnih zaključkov. Posebno vestno so v tem delu uporabljeni zlasti štajerski urbarji;³ pri enako natančni in podrobni raziskavi tudi drugih sorodnih virov bi se dala mogoče še marsikaka dosedaj nejasna ali neznaná podrobnost končno povoljno rešiti.

¹ Dopsch, *Aeltere Sozial-u. Wirtschaftsgesch. der Alpenslaven*, str. 165.

² Prim. Marković Milan, *Die Serbische Hauskommunion (zadruga) 1903*.

³ Prof. Dopsch se bavi z izdajo dež. urbarjev.





Nove knjige.¹

Prof. Iv. Krek: **Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva.** Ljubljana 1909. Str. 32. Cena 20 v.

Drobna knjižica, a o usodnem vprašanju. Industrijski delavci si bodo prejalislej priborili zavarovanje za starost in onemoglost, o tem ni nobenega dvoma, ker ta težnja gre po vseh državah in se ne da ustaviti. Ako se ne izvede starostno zavarovanje tudi za kmetiško ljudstvo, kdo bo še hotel ostati na kmetih? Že sedaj je splošna tožba, da manjka delavcev, potem jih sploh ne bo! Zato je silno kratkovidno, če hočejo nekateri kmetje kar kratkomalo zavrniti socialno zavarovanje samo radi tega, ker bi naložilo nekaj novih bremen. Premisliti je treba vendar poprej, koliko pa bi jih odvzelo, saj mu je edini namen olajšati kmetiškemu ljudstvu butaro trpljenja! Naj bi se torej ta knjižica, ki hoče stvarno poučiti ljudstvo o starostnem zavarovanju, zares razširila med ljudstvo, da bi se vsi najprej poučili in šele potem — sodili. A. U.

A. Sheehan: **Dolina krvi (Glenanaar).** Povest iz irskega življenja. Iz angleščine prevel Franc Bregar. Ljubljana 1909. Založila Katoliška Bukvarna. Str. VII + 333 s sliko pisatelja. Cena K 4:20 (vez. 5:80).

Kdor je čital Sheehanov roman »Moj novi kapelan«, povest o socialnem kapelanu, polno humorja, a tudi polno resnobe, ali roman »Luka Delmege«, povest o modernem duhovniku, ki brez miru bega sredi verskih problemov, dokler ne počije na prsih božje Skrivnosti, — ta bo z živim zanimanjem segel tudi po novem romanu »Glenanaar«. In ne bo se kesal. Če sta bila ona dva romana bolj »moderna«, t. j. sta bolj stavljala probleme, kakor jih reševala, je ta bolj roman v najboljšem pomenu besede. Že v onih dveh je bila za folijo tako žalostna zgodovina Irske, v tem se razvija ta zgodovina pred našimi očmi, žalostna povest tako dobrega, zvestega in globokovernega ljudstva, ki mora privabiti vsakemu čutečemu človeku solze v oči. Hvala Bogu, ta povest se končava: zor svobode že sije in izgnanci se vračajo iz tujine na rodno grudo. Prav pravi Franc Bregar, da je zgodovina irskega naroda v mnogočem podobna zgodovini slovenskega ljudstva, zato bo našlo to delo tem več simpatij. Z.

¹ Vse tu ocenjene knjige se dobe v »Katoliški Bukvarni« v Ljubljani.

V. Cathrein: **Die Frauenfrage**. 3. Aufl. Freiburg (Herder) 1909. Str. 240. M 2'40.

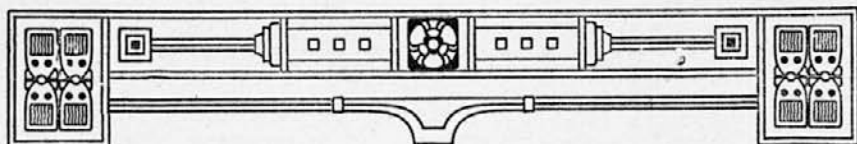
Tudi žensko vprašanje je del velikega socialnega vprašanja, in sicer važen del, ker bo odgovor na to vprašanje odločilen za rodbino in posredno za vso človeško družbo. Z nemalim uspehom se bori Švedinja Ellen Key za svobodno ljubezen, a cela vrsta žen, zlasti socialistinj, je šla že dalje in se bori zoper materinstvo, češ, da žena mati z več otroki ni zmožna tekmovati z možem v gospodarskem boju za obstanek. Ker vse te teorije izvirajo iz zmotnih načel o ženi in rodbini, zato je silno potrebno raztolmačiti si prava načela. Katoličani imamo že par lepih del: P. A. Rösler: *Die Frauenfrage* (1907²) str. 579, M 8'—; I. Mausbach: *Die Stellung der Frau im Menschheitsleben* (1906³) str. 116, M 1'10; I. Mausbach: *Altchristliche und moderne Gedanken über Frauenberuf* (1906³) str. 130, M 1'10. Cathrein je predelal sedaj že pred leti izdano delo »Die Frauenfrage«. V tej izdaji vpoštevata tudi najnovejše argumente svobodomiselnik. Ne taji pa ženskega vprašanja, temveč izkuša določiti le načela, ki bi morala voditi vse gibanje. Lahko je reči: žena v hišo! a danes tega ni več mogoče splošno izvesti, zato je treba poiskati ženskam novih obrtnih poklicev. Če pa se jim pripuste novi poklici, je treba tudi druge izobrazbe. Celu za univerze bi dal Cathrein ženskam enakopravnost. Od politike bi jih rad odvrnil, zato pa jim tem bolj priporoča široko polje karitativnega delovanja. Morda se ne bo vsak v vsem ujemal z odličnim krščanskim filozofom, a vodilna načela so pač prava. Naj bi se torej poglobil tudi študij tega vprašanja!

A. U.

Dr. O. Willmann: **Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke in historischer Anordnung** (Sammlung Kösel) 1909. Str. 133. M 1'—.

Dr. O. Willmann, ki je predelal v svojem velikem delu »Geschichte des Idealismus« vso zgodovino filozofije pod ozirom pravega idealizma, je zbral sedaj v posebno knjižico zgodovino filozofskih izrazov. Seveda ni zbrano vse, a že to dokazuje, kako resnično pravi resni nemški mislec Eucken: »Novejše filozofske terminologije ni mogoče umeti, ne da bi preiskali srednji vek.« Knjižica bo dobro služila za pregled. Večja dela so: R. Eucken: *Geschichte und Kritik der Grundbegriffe der Gegenwart* 1904³; R. Eucken: *Geschichte der philosophischen Terminologie* 1879; R. Eisler: *Wörterbuch der philosophischen Begriffe und Ausdrücke* 1904². A. U.





Listek.

Modroslovna terminologija. Med priprave za slovensko vseučilišče spada predvsem terminologija posameznih ved. Da je nimamo, nam niti Nemci ne morejo v zlo šteti. Pri njih je zlasti na polju modroslovja zmešnjava tako velika, da mora pisatelj povedati, kaj hoče s tem ali onim izrazom reči. Izkušajmo se takim težavam izogniti s tem, da si ustvarimo pravočasno svojo terminologijo.

Mnogi morda mislijo, to bo umetno skrpano brez vrednosti. Prvo je res, drugo ni treba, da bi bilo. Za nove, našemu duševnemu življenju še neznanе pojme moramo dobiti novih izrazov, to se godi pri vseh narodih. Zahtevati se pa mora dvoje: vsak izraz mora točno izraziti gotovo vsebino in odgovarjati mora duhu našega jezika. Potem se bodo izrazi kmalu udomačili.

Nasvetovati hočemo konkretno pot. Kdo naj dela? Voditi mora vse delo gotovo naše katoliško razumništvo, ker se ni doslej sicer skoraj nihče bavil in se tudi ne bavi s to vedo; zlasti pa, ker je nujno potrebno poznavanje sholastičnega modroslovja. Celο nasprotniki morajo priznati sholastiki, da so njeni izrazi najbolj precizni. Se-stavi naj se posebna komisija. Ta bo končno ukrenila, kateri izmed predlaganih izrazov naj se sprejme. V tem odseku naj bodo zastopani veččaki za vse modroslovne stroke (modroslovje v širšem pomenu besede tvori tudi sociologija) in strokovnjaki na polju slov. jezikoslovja, da se izpolnita omenjena pogoja dobrega izrazoslovja.

Delo se razdeli predvsem bogoslovnicam in našim akad. društvom. Bogoslovci lahko delajo s pomočjo svojih profesorjev. Objavi se poziv na vso javnost za sodelovanje! Gradivo bi pošiljali vsi odseku v Ljubljano. Da ne bi imela stvar strankarskega značaja, naj se vrši vse v imenu »Leonove družbe«.

Kakšen bodi slovar? Slovar naj ne obsega le posameznih modroslovnih pojmov, temveč tudi vse izraze, ki so potrebni za modroslovna razpravljanja. N. pr. ne le logičnih pojmov Prämissе, Schluß, ampak tudi schließen, ableiten i. t. d. Najbolj potrebujemo seve nemško-slovenskega slovarja, ker nam je modroslovno slovstvo najbolj dostopno v nemškem jeziku.

Delo je veliko, preiskati bi morali in izčrpati dosedanja zaklad modroslovnih izrazov, razmetan po slovenskih tiskovinah, poseči bi morali zlasti po terminologiji drugih Slovanov. Najboljši nemški slovar modroslovnih pojmov je Dr. R. Eisler: Wörterbuch der philos. Begriffe u. Ausdrücke, ki izhaja pravkar v tretji izdaji, nima pa izrazov, ki so tudi potrebni za modroslovna razmatranja, kot smo že omenili. Morali bi poseči po nemško-slovenskih slovarjih. Morda bi bilo najbolj praktično, da bi prinašal »Čas« v vsaki številki nekaj strani: na ta način bi imeli lahko v doglednem času z majhnimi stroški slovar modroslovnih izrazov. Naj blagovoli vzeti te misli »Leonova družba« v pretres.

M. Božič.

Nemška sociološka družba se je ustanovila 3. januarja l. l. v Berlinu. V oklicu pravi: Družba si stavi za nalogo, da bo budila v vseh primernih krogih zanimanje za sociologijo. Skrbela bo, da se bo bolj upoštevalo družboslovje v akademičnem poučevanju raznih ved, širila zavest važnosti socialnih vprašanj in ustanovila centrala za sociološka raziskavanja, pozneje sociološki inštitut. Najrazličnejše sociološke struje imajo to skupno, da raziskujejo družbo, njeno bistvo, obliko in njen razvoj. Potom organizacije je mogoče podrediti specialna preiskavanja višji celoti. Podpisani so vsi znamenitejši sociologi in znanstveniki nemški, med drugimi P. Barth, E. Bernstein, H. Cohen, K. Lamprecht, v. Liszt, A. Moll, Fr. Oppenheimer, W. Ostwald, G. Simmel, W. Sombart.

Svoj namen dosega društvo sledeče (§ 1 pravil): Po načrtu prireja posamezna predavanja in cele vrste, goji zveze do društev z istimi cilji, si omisli posebno knjižnico in uredi čitalnico, izdaja publikacije, napravlja enquete, podpira sociološke študije.

Oklicu je priložen seznam socioloških problemov, ki bo gotovo čitatelje zanimal in prav prišel onim, ki se hočejo še posebej baviti s to vedo.

Pojem družbe. — Razmerje družboslovja do drugih disciplin. — Družboslovje in modroslovje zgodovine. — Statistika in družboslovje. — Naravoslovna utemeljitev družboslovja. — Narodnostno diferenciranje družboslovnih metod. — Metode socialnih znanosti (narodno gospodarstvo, statistika, zgodovina družbe, sestavna [= sistematična] politika, ethnologija) posamič in v medsebojni zvezi.

Spoznavna teorija socialnih ved. — Spoznavno-teoretične in metafizične predpostavke posameznih socialnih pojmov. — Socialna vzročnost in socialna teleologija. — Individualizem in socia-

lizem. — Oblike družbe. — Družba in družnost (= und Gemeinschaft) — Socialne vede kot izkustvene in normative vede (= Tatsachen — und Normwissenschaften). — Delitev dela in kooperacija v vedi. — Družabni predpogoji znanstvene produkcije.

Problem historičnih in socioloških zakonov. — Materialistično zgodovinsko naziranje. — Heroistično in kolektivistično pojmovanje zgodovine. — Izvor družbe. — Zgodovina nravi. — Problem vrednosti. — Oblike etike v družbi. — Sila in svoboda. — Enakost in avtoriteta. — Epidemične in endemične bolezni duševne in moralne vrste. — Bistvo javnega mnenja. — Tisk. — Družbotvorna moč jezika. — Družabne predpostavke umetnosti. — Pomen umetnosti za vzgojo in življenje ljudstva sploh (zl. kot gledišča). — Socialno vzgojeslovje. — Pomen vzgojnih oblik za družbo. — Pomen vere za politiko, gospodarstvo, snovanje strank. — Družabne oklike v snovanju cerkvâ. — Prazgodovina inštitucij (posest, upravni organi, dednost posesti). — Nrav in usoda. — Prometne oblike. — Socialni pomen družabnosti. — Psihologija poklica. — Družboslovje in dušeslovje.

Sociologija in antropologija. — Socialno diferenciranje. — Pojem razvojnega zakona. — Predpostavke višjega socialnega razvoja. — Višji razvoj in dekadencia. — Napredovanje in nazadovanje. — Darwinizem in socialna veda. — Narodi v prirodnem in prosvetnem stanju. — Prilichenje (Anpassung) in milieu kakega socialnega pomena, kako se reši problem podedovanja (Vererbungsproblem). — Razredni boj kot razvojni činitelj. — Socialna higiena in socialni izbor. — Pomen boja in konkurence za vrsto (Gattung), skupino, posamnika, objektivno kulturo. — Aristokratsično načelo. — Vloga tehnike v razvoju in življenju razredov. — Kako nastajajo kaste, stanovi, raz-

redi. — Prostovoljni in prisilni cehi. — Posnemanje. — Tempo socialne variacije v raznih dobah zgodovine. — Spremenljivost družbe in posameznika. — V kakšnem odnosu je prehranjenje ljudstva do fizične zmožnosti za delo, do morale, do intelektualnosti. — Žensko vprašanje kot razvojni problem. — Živalske družbe (Tiergesellschaften).

Naravni in gospodarski zakoni. — Problemi organizacije. — Delitev dela. — Pomen prometnih sredstev za vzdrževanje in oblikovanje družbe. — Krajevna razdelitev stopenj izobrazbe, obrti, političnih strank. —

Družba in država. — Pravo kot vzrok, posledica, izraz družabnega stanja in razvoja. — Pravo navade in pravo zakona. — Naravno pravo. — Splošno državno pravo. — Konvencija. — Sociologija uprave. — Sociologija zločina in abnormitet sploh. — Militarizem. — Birokratizem, — Parlamentarizem. — Odnosnost narodnosti dosoc. vprašanja. — Problem mednarodnosti.

Plemensko vprašanje. — Plemenski boj in razvoj. — Plemenski in razredni boj.

Sociologija spolnega življenja. — Kvalitativna in kvantitativna naseljevalna politika (Bevölkerungspolitik.) — Izseljevalni problem. — Zakoni ino-

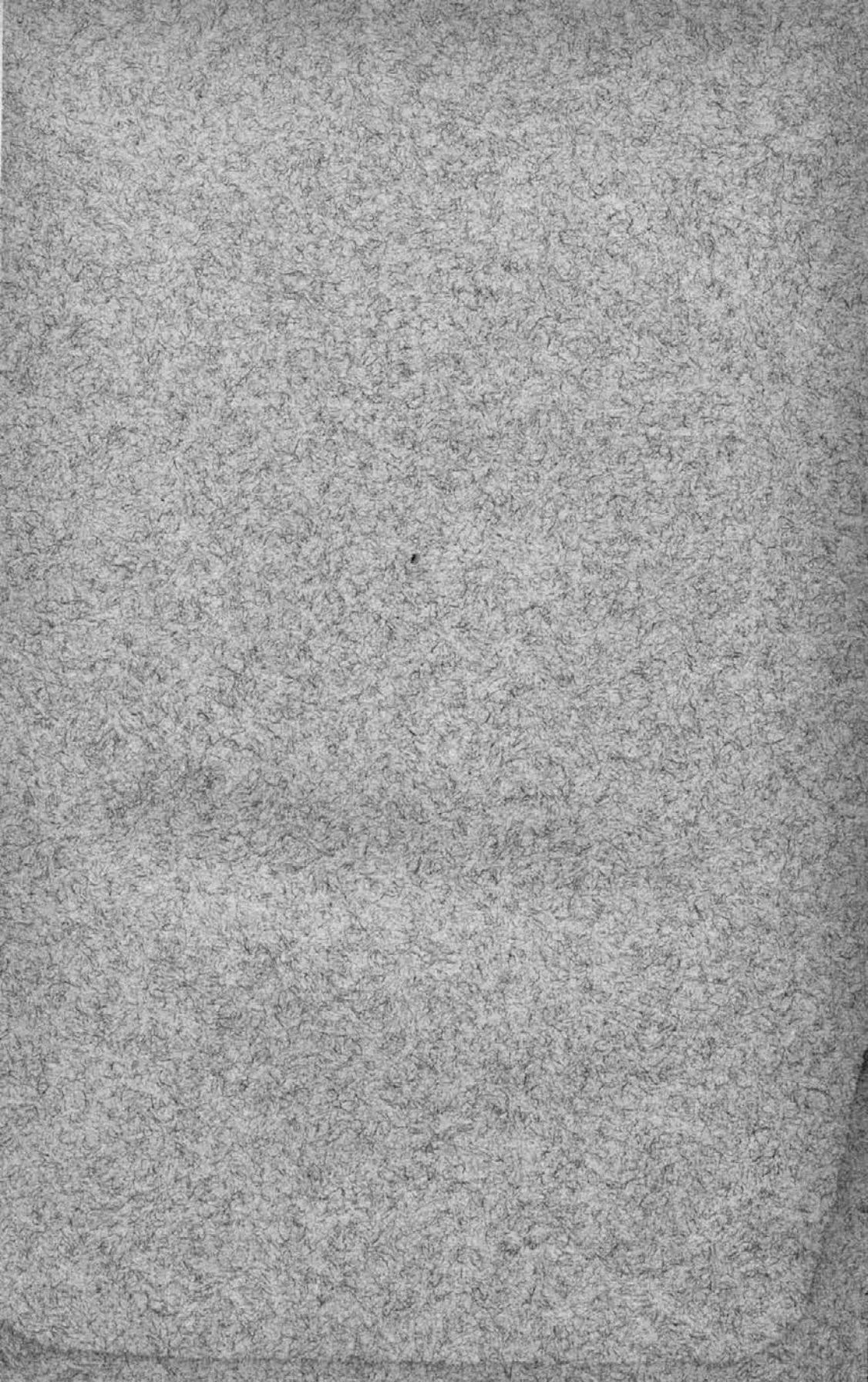
zemske selitve (Innenwanderung). — Prostitucija v raznih oblikah družbe. — Oblika zakona (= Ehe). — Problem nezakonskih. — Družina. M. B.

Herm. Ebbinghaus, nemški psiholog je umrl 26. februarja 1909. Rojen 24. jan. 1850 v Barmenu, je promoviral v Bonnu in deloval od 1880 kot akademični učitelj zapored v Berlinu, Bratislavu in od l. 1905. v Halle. V Berlinu je uredil laboratorij za eksperimentalno dušeslovje in vodil praktične vaje. Najvažnejše njegovo delo je »Grundzüge der Psychologie«, prvi del je izšel v treh izdajah, drugega dela le en sešitek. Kratek obris dušeslovja »Abriß der Psychologie« je izšel v dveh izdajah (zadnja l. 1909.). Glavne zasluge ima na polju poizkusnega dušeslovja, prvi del njegovega dušeslovja je izmed najbolj porabnih knjig za uvod v to znanost. Važnejše delo je še »Über das Gedächtnis« (1885). L. 1890. je ustanovil v zvezi z Arturjem König: Zeitschrift für Psychologie u. Physiologie der Sinnesorgane; urejeval je list do svoje smrti. M. B.

»Vzhodno cerkveno vprašanje.« (Spisal dr. Fr. Grivec. Maribor 1909, str. 40, cena 1 K.) Novo delo!

Glasnik Leonove družbe.

Dne 30. avgusta t. l. se bode vršil občni zbor »Leonove družbe«. Na dnevnem redu bode poročilo o delovanju »L. D.« in volitev novega odbora (v smislu § 11. družbenih pravil). Za sklepčnost občnega zbora je treba, da je navzočih vsaj 12 rednih članov; pravico glasovanja imajo vsi navzoči člani (§ 11). Podrobnejši dnevni red bode pravočasno objavljen v »Slovincu«. Vse člane prosimo, da se za občni zbor zanimajo in se ga v obilnem številu udeleže. Za napredek »L. D.« bode koristno, ako člani važnejše predloge že pred občnim zborom naznanijo odboru, da se bode moglo o njih z večjim uspehom razpravljati.



FR. ČUDEN

urur in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastoj. : Ceniki zastoj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl Specijalista : Valjčni
nastl. J. Spreitzerja zastori železne kon-
priporoča sl. občinstvu strukcije, vod. sesalke,
in prečastih duhovščini napeljevanje vodovo-
: svojo izborno : dov. Napravlja troš-
urejeno delavnico kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
licnih slogih ter po-
šilja poštnine prosto.

Cene solidnemu delu so Vse poprave izvršnje
dokaj nizke. : po najnižji cen. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

**Vzajemno pod-
porno društvo v**

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poročtvom

Kongresni trg šte. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obre-
stuje po 4%, %, to je: daje za 200 K
9 K 50 h na leto. Druge hranilne knji-
žice se sprejemajo kot gotov denar,
ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan I. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik I. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10

Dr. Jos. Gruden:

**Cerkvene razmere med Slo-
venci v 15. stoletju in nast-**

: novitev ljubljanske škofije :

Po arhivalnih virih. Str. 121 + str. 23
listin in regist + seznamek virov in
uporabljenih znanstvenih del. :

Tekst pojasnjuje 19 slik. — Cena 5 K. — Dobl
se v Katoliški Bukvarni v Ljubljani. :

Dr. Fr. Kos:

**Gradivo za zgodovino Slo-
vencev v srednjem veku.**

: I. knjiga (l. 501—800) :

str. LXXX+415 . . K 8.—

: II knjiga (l. 801—1000) :

str. LXXXIV + 514 . . K 10.—

Za redne člane »Leonove družbe« I. knjiga
K 4.—, II. K 5.—; Za podporne člane »Leo-
nove družbe« I. knjiga K 3.—, II. kron 7.—

: Leonova družba v Ljubljani. :